

World Journal of Human Sciences, 2020 - 2

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 2

ISSN: 2717-6665

E-ISSN:

2717-6665

2020 - 2

MAKALELER:

1).

2).

3).

4).

5).

İNSAN / HUMAN

DÜNYA İNSAN BİLİMLERİ DERGİSİ WORLD JOURNAL
OF HUMAN SCIENCES

YIL-SAYI / YEAR-VOLUME

2020 - 2

E-ISSN: 2717-6665

AMAÇ-KAPSAM-YAZIM KURALLARI

- Amaç ve Kapsam
- Yazım Kuralları

MAKALELER

1. SOSYAL MEDYADA SALGIN PSİKOLOJİSİ: ALGI, ETKİ VE BAŞA ÇIKMA

Fatma KİRMAN

2. MERSİN ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNİN BİLİŞİM VE İLETİŞİM TEKNOLOJİSİ KULLANIMININ HARCAMA VE EĞİTİM DÜZEYLERİNE ETKİLERİ

Erkan AKTAŞ - İsmail TUNCER - Binnaz KIRAN

3. TÜRKİYE'DEN YURT DIŞINA GÖÇ EDENLER VE KÜLTÜREL ÇATIŞMALAR: ALMANYA VE NORVEÇ ÖRNEĞİ

Eliş ALBAŞGİL - Esra GEDİK

4. HATAY/SAMANDAĞ İLÇESİNİN SWOT ANALİZİ VE TURİZM FAALİYETLERİNE YÖNELİK ÖNERİLER

Ufuk Cem RAY - Nihat DEMİRTAŞ

5. EŞE YÖNELİK ŞİDDET MAĞDURLARININ ADLİ SÜREÇLERDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Esra Nihan BRIDGE

6. BİLİŞİM ÇAĞINDA SİBER SALDIRILAR VE YENİDEN BLOKLAŞMA

Orhan KURUDAL

7. GİRİŞİMCİ KADINLAR: YOZGAT ÖRNEĞİ

İlknur İrem ANDIÇ - Hülya ÇAKIR

8. MESLEKİ BENLİK SAYGISININ İŞE GÖMÜLMÜŞLÜK ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE ALGILANAN ÖRGÜTSEL DESTEĞİN ARACILIK ROLÜ: ÖĞRETMENLER ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Gülten GÜMÜŞTEKİN - İskender VAROL

9. MEHMET FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN İLMİ VE SİYASİ HAYATI

Davud KAPUCU

E-POSTA

TWITTER ADI

TELEFON

LINKEDIN URL'Sİ

World Journal of Human Sciences, 2020 - 2

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 2

ISSN: 2717-6665

HUMAN – World Journal of Human Sciences, 2020 - 2

İNSAN – Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 - 2

ISSN: 2717-6665

Dergi Yöneticisi ve Baş Editör:

Prof. Dr. D. Ali ARSLAN

Kapak Tasarımı: Prof. Dr. D. Ali ARSLAN

Mizanpaj-Ofset Hazırlık: Prof. Dr. D. Ali ARSLAN

© D. Ali ARSLAN

İletişim:

Tel: 0532 270 81 45 / 0553 666 06 06

E – Posta: cimderaslan@hotmail.com

Not: Makalelerin her türlü idari, akademik ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergi Web Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/insan>

ISSN: 2717-6665

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/insan>

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences, 2020 - 2

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 2

ISSN: 2717-6665

ISSN: 2717-6665

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/insan>

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences, 2020 - 2

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 2

ISSN: 2717-6665

Amaç ve Kapsam

İNSAN Dünya İnsan Bilimleri Dergisi (HUMAN World Journal of Human Sciences) yılda iki kez (Temmuz – Ocak) yayımlanan uluslararası, multidisipliner, hakemli, bilimsel bir dergidir. Dergi çokdisiplinli bir akademik dergi niteliğine sahip olup, insan bilimlerinin her alanında, nitelikli araştırma ve derleme makalelerini bilim dünyası ile buluşturmayı hedefler.

“Bilgi insanlığın ortak malıdır” ilkesinden yola çıkan dergimiz, Açık Erişimli bir dergidir. Bu bağlamda, dünya genelinde, insan bilimlerinin her alanında araştırma yapan bilim insanlarına, araştırmalarını insanlığın faydasına sunabilecekleri nitelikli bir akademik platform olabilme idealiyle yola çıkmıştır. Dergiye gönderilen her makale, yayımlanmadan önce çift-kör hakemlik sürecinden geçer.

Aims and Scope

HUMAN World Journal of Human Sciences is an international multidisciplinary peer-reviewed journal published twice a year (July-January). The journal is a multi-disciplinary academic journal and aims to bring together quality research and compilation articles in the human sciences to the world of science.

Our journal is an Open Access journal and based on the principle of "Knowledge is the common heritage of humanity". It has set out with the ideal of becoming a qualified academic platform for researchers worldwide who can conduct research in all areas of human sciences, to the benefit of humanity. Every article submitted to the Journal, passes through the double-blind peer review process prior to publication.

World Journal of Human Sciences, 2020 - 2

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 2

ISSN: 2717-6665

ISSN: 2717-6665

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/insan>

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

ULUSLARARASI EDİTÖRLER KURULU

AD-SOYAD	ÜLKE
D. Ali ARLAN	Türkiye
Mehmet KARATAŞ	Türkiye
Galib SAYILOV	Azerbaycan
Prof. Dr. Seyfeddin RZASOY	Azerbaycan
Zümrüd MANSİMOVA	Azerbaycan
Aynur KHUZHAKHMETOV	Bashkortostan –Başkurdistan
Rif AXMADİEV	Bashkortostan –Başkurdistan
Eldar HACIYEV NABİYEVIÇ	Dagestan-Dağıstan
Ali TOPÇUK	Germany
Necat KEVSEROĞLU	Irak
Hüseyin BEYOĞLU	Irak
Bekezhan A. AKHAN	Kazakistan
Muhtar MIROV	Kazakistan
Roza Zh. KURMANKULOVA	Kazakistan
Anara A. KARAGULOVA	Kazakistan
Roza ABDYKULOVA	Kirghizstan
Selim BEZERAJ	Kosovo
Moslem SARBAST	Macaristan
Svetlana Petrovna ANZOROVA	Russia
Redzeb Skrijelj	Serbia
Radık GALİULLİN	Tataristan
Kakajan Janbekov	Türkmenistan

MAKALELER / ARTICLES

<i>Makale</i> <i>Article</i>		<i>Sayfa</i> <i>Page</i>
	İÇİNDEKİLER	8
1	Sosyal Medyada Salgın Psikolojisi: Algı, Etki ve Başa Çıkma	11
	Psychology of Pandemia in Social Media: Perception, Effect and Coping	
	<i>Fatma KIRMAN</i>	
2	Mersin Üniversitesi Öğrencilerinin Bilişim ve İletişim Teknolojisi Kullanımının Harcama ve Eğitim Düzeylerine Etkileri	45
	Effects of Mersin University Students' Information and Communication Technology Usage on Spending and Education Levels	
	<i>Erkan AKTAŞ - İsmail TUNCER - Binnaz KIRAN</i>	
3	Türkiye'den Yurt Dışına Göç Edenler ve Kültürel Çatışmalar: Almanya ve Norveç Örneği	70
	Cultural Conflicts and Those Who Migrated from Turkey: Germany and Norway Case	
	<i>Elif ALBAŞGİL - Esra GEDİK</i>	
4	Hatay/Samandağ İlçesinin SWOT Analizi Ve Turizm Faaliyetlerine Yönelik Öneriler	99
	Samandag's SWOT Analysis And Recommendations For Tourism Activities	
	<i>Ufuk Cem RAY - Nihat DEMİRTAŞ</i>	

5	Eşe Yönelik Şiddet Mağdurlarının Adli Süreçlerde Değerlendirilmesi	116
	Assesment of Victims of Intimate Partner Violence in Judicial Systems	
	<i>Esra Nihan BRIDGE</i>	
6	Bilişim Çağında Siber Saldırıları Ve Yeniden Bloklaşma	132
	Cyber Attacks in the Information Age And Re-block	
	<i>Orhan KURUDAL</i>	
7	Girişimci Kadınlar: Yozgat Örneği	159
	Entrepreneurial Women: The Case Of Yozgat	
	<i>İlknur İrem ANDIÇ - Hülya ÇAKIR</i>	
8	Mesleki Benlik Saygısının İşe Gömülmüşlük Üzerindeki Etkisinde Algılanan Örgütsel Desteğin Aracılık Rolü: Öğretmenler Üzerinde Bir Araştırma	181
	The Mediating Role of Perceived Organizational Support in The Effect of Professional Self-Esteem On Job Embeddedness: A Research On Teachers	
	<i>Gülten GÜMÜŞTEKİN - İskender VAROL</i>	
9	Mehmet Fuad Köprülü'nün İlmî ve Siyasî Hayatı	205
	The Science and Political Life of Mehmet Fuad Köprülü	
	<i>Davud KAPUCU</i>	

World Journal of Human Sciences, 2020 - 2

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 2

ISSN: 2717-6665

ISSN: 2717-6665

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/insan>

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

Sosyal Medyada Salgın Psikolojisi: Algı, Etki ve Başa Çıkma

Fatma KIRMAN ¹

Özet

İnsanlar tarih boyunca kendilerini çaresiz bırakan ve hayatlarını tehdit eden doğal felaketler ve salgın hastalıklar ile hep karşılaşmışlardır. Böyle bir salgın felaketinin sonucusu ise 2019 yılının sonunda Çin’de ortaya çıkan ve 2020 yılının başından itibaren tüm dünyaya yayılan *koronavirüs* veya kısaca *covid-19* salgınıdır. Uzun zamandır görülmeyen böylesi bir ölümcül salgının küresel yaygınlığı karşısında insanlar büyük bir şaşkınlık ve hatta şok yaşamaktadırlar. Öyle ki bu küresel salgının insanların tarım ve sanayi devriminden beri yaşadığı en büyük değişime yol açtığı söylenebilir. Bu süreçte birçok ülkede insanların evde kalması, sokağa çıkmaması, karantina gibi uygulamalar başlatılmıştır. Evde kalan insanlar duygu ve düşüncelerini sıklıkla sosyal medyada paylaşmıştır. Onların bu paylaşımlara bakılırsa, virüs salgını insanların gündelik hayatını ciddi şekilde etkilemiş ve değiştirmiş, insanlarda çeşitli algılar ve duygular yaşanmasına yol açmıştır. Bir diğer ifadeyle bu salgın bireyin sadece fiziksel ve ruhsal sağlığını değil, aynı zamanda aile hayatını, çalışma hayatını, eğitim hayatını, toplumsal değerlerini, dinî tutum ve davranışlarını, kendilik algısını, tüketim alışkanlığını ve eğlence anlayışını hatta günlük rutinlerini de değiştirip dönüştürebilecek düzeyde kapsamlı ve farklı etkilere sahiptir. Öte yandan fiziksel ve zihinsel sağlığı tehdit eden bu salgınla başa çıkma noktasında da farklılıklar söz konusudur. Bu ölümcül salgının insan hayatında meydana getirdiği kapsamlı değişiklikler ile bireylerin salgını algılama, etkilenme ve başa çıkma stratejileri dehşet yönetimi kuramı ve atıf/yükleme kuramı çerçevesinde ele alınmıştır. Sosyal medyada bu salgınla ilgili 17 kişinin yaptığı 60 paylaşımın içerik analizi yoluyla algı, etki ve başa çıkma yönünden psikolojik bir incelemeye tabi tutan bu çalışmada şu sorulara cevap aranmıştır: Dindarlığı hakkında kesin ölçüm

¹ Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

olmamakla birlikte sosyal medyadaki paylaşımlarında dinî söylemlere yer veren bireyler, bu salgını nasıl algılamaktadır? Salgın bireyler üzerinde nasıl bir etki yapmakta ve bu etkiyi insanlar nasıl açıklamaktadır? Bireylerin bu dönemde dinî duygu, düşünce ve tutumları nasıl etkilenmektedir? Bireyler bu salgın ile nasıl başa çıkmaktadır?

Anahtar Sözcükler: Koronavirüs, Covid-19, Pandemi, Sosyal Medya, Başa Çıkma.

Psychology of Pandemia in Social Media: Perception, Effect and Coping

Abstract

People have always faced natural disasters and epidemics that have left them desperate and threatening their lives throughout history. The last of such an epidemic disaster is the coronavirus or covid-19, which appeared in China at the end of 2019 and spread to the whole world since the beginning of 2020. In the global prevalence of such a deadly epidemic, which has not been observed for a long time, people have experienced a great shock. It can be said that this global epidemic caused the biggest change that people have experienced since the agricultural and industrial revolution. In this process, practices such as staying at home, not going out on the streets, and quarantine were started in many countries. People staying at home have often shared their feelings and thoughts on social media. According to their shares, the virus epidemic has seriously affected or even changed their daily lives, and caused various perceptions and emotions. In other words, this epidemic has comprehensive and different effects that can transform not only the physical and mental health of the individual, but also the family life, work life, educational life, social values, religious attitudes and behaviors, self-perception, consumptional habits and understanding of entertainment, and even their daily routines. On the other hand, there were differences in coping with this epidemic that threatened physical and mental health. The comprehensive changes that this deadly pandemic caused in human life and the individuals' perception, affection and coping strategies were discussed within the framework of terror management theory and attribution theory. In this study, 60 shares of 17 people related to this epidemic in social media were analysed to a psychological examination in terms of perception, influence and coping through content analysis, and the following questions were answered: How do individuals perceive this epidemic in their social media posts, although there is no precise measurement about their religiosity? What effect does this epidemia has on individuals and how do individuals explain its effects? How are individuals' religious feelings, thoughts and

World Journal of Human Sciences, 2020 - 2

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 2

ISSN: 2717-6665

attitudes affected during this period? What kind of coping strategy do individuals choice and apply in this period?

Key Words: Coronavirus, Covid-19, Pandemia, Social Media, Coping Strategy.

GİRİŞ

İnsanlık tarihinde çok çeşitli doğal afetler ve salgın hastalıklar yaşanmıştır. İnsanlık tarihinde görülen salgın hastalıklardan en etkili olanlar arasında veba, kolera, tifüs, çiçek, ebola ve grip sayılabilir. Böyle bir salgın felaketinin en sonuncusu ise 2019 yılının sonunda Çin’de ortaya çıkan ve 2020 yılının başından itibaren tüm dünyaya yayılarak pandemiye dönüşen *koronavirüs* veya kısaca *covid-19* salgınıdır. Pandemi dünya genelinde çok geniş bir alanda yayılan ve etkisini gösteren salgın hastalıklara verilen genel isimdir. Dünya Sağlık Örgütü’ne (DSÖ) göre, bir hastalığın pandemi olabilmesi için genel ifadelerle üç kriter aranmaktadır. Bunlar, yeni bir virüs veya mutasyona uğramış bir etken olması, insanlara kolayca geçebilmesi, insandan insana kolay ve sürekli bir şekilde bulaşması olarak sayılabilir (Şeker, 2020: 19).

Türkiye’de ise koronavirüs 11 Mart 2020 tarihi itibarıyla resmi olarak kayıtlara geçmiştir (www.saglik.gov.tr). Türkiye’de virüsün görüldüğü ilk hafta “hayat eve sığar” kampanyası başlatılmış; farklı branşlardan 38 uzmandan oluşan Bilim Kurulu tarafından herkesin evde kalması, çok acil olmadıkça dışarıya çıkmaması yönünde uyarılar yapılmıştır. İki aylık zaman diliminde insanlar bir anda ortaya çıkan ve hayatlarını çok ciddi bir biçimde etkileyen bu durumun vehametini kavrayarak uyarıları önemli ölçüde dikkate almış ve yeni duruma uyum sağlamaya çalışmıştır. Bu ölümcül salgının insan hayatında meydana getirdiği kapsamlı değişikliklerin kaynağı, dehşet yönetimi kuramına göre ölümlü olma farkındalığıdır. Dehşet yönetimi kuramına (terror management theory) göre “ölümlü olma farkındalığı” insanların algılarına, duygularına, tutum ve davranışlarına, hatta başa çıkma stratejilerine etki etmektedir (Pyzszczyniski, Solomon & Greenberg, 2015:2; Bulut, 2015: 161).

İnsanlar hayatlarında birdenbire ortaya çıkan bir uyarıcı ile karşı karşıya kaldığında ilk olarak algılama ve anlamlandırma sorunu yaşar. Daha sonra algılayıp bilişsel şema oluşturarak çözüm için yollar arar. Nitekim salgına yakalanmamak için insanların eve kapanıp iç dünyalarına çekilmesi onları daha çok düşünmeye, bu duruma bir anlam bulmaya sevk etmiştir. Atıf/yükleme teorisine (attribution theory) göre, insanlar kendilerini etkileyen olay ve olguları algılama, farkına varma, bir sebebe bağlayarak açıklamak ve

anlamlandırmak ve böylece başa çıkmak isterler (Spilka, Shaver, & Kirlpatrick, 2001). Psikologlara göre sıkıntı, stres, korku ve ölüm tehdidi gibi durumlarla karşılaşan bireyler psikolojik özellikleri itibariyle farklı algılar ve tepkiler sergilerler (Baltaş, 2008: 32). Bireylerin içinde buldukları duyguların etkisi altındayken bu uyarıcıyı yani salgını nasıl algıladıkları, kendilerini bu durumun nasıl etkilediği, bu salgına nasıl bir anlam yüklediği ve nasıl başa çıktığı önemlidir.

İnsanların sosyal bir varlık olması sebebiyle duygularını dışa vurmaya, paylaşmaya da ihtiyacı vardır. “Gösteri toplumu”nun (Debord, 2006) karakteristiği olarak insanlar yediği, içtiği, gezdiği yerleri ve ayrıca düşüncelerini paylaşma gereksinimi duymaktadır. Bu ihtiyacını sosyal medya yoluyla gidermeye çalışmıştır. Bir diğer ifadeyle “dijital çağ” (Schmidt and Cohen, 2013) olarak anılan bir dönemde salgın ile birlikte insanlar evlerde internet, cep telefonu, radyo ve televizyon aracılığıyla dış dünya ile bağlantı kurmaya çalışmışlar ve sosyal medya üzerinden pek çok paylaşım yapmışlardır. Bu paylaşımları yaparken kendi fikirlerini pekiştirmek amacıyla bazen ünlü bir yazar, bilim adamının sözüne veya kutsal kitaplardan pasajlara da yer verebilmektedir. Koronavirüs salgınıyla ilgili sosyal medyada yer alan paylaşımlar bireylerin toplumsal, kültürel ve dinî değerlere bakışını da etkilemekte ve farklılaştırmaktadır. Bu etki ve farklılaşma olumsuz yönde olabileceği gibi hatırlatma, uyarma, teşvik etme şeklinde olabilmektedir. Ayrıca bu etki kişinin kendisini etkilediği gibi başkalarının görüşlerini de etkileme potansiyeli taşımaktadır. Dolayısıyla bu çalışma paylaşım yapan katılımcı bireylerin içinde buldukları duyguların etkisi altındayken salgını nasıl algıladıkları, kendilerini bu durumun nasıl etkilediği, bu salgına nasıl bir anlam yüklediği ve nasıl başa çıktığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Kısacası bu çalışmada bireylerin salgını nasıl algıladığı, duygularını ve algılarını sosyal medyada nasıl yansıttığı araştırılacaktır. Dolayısıyla bu çalışma “niçin” sorusundan öncelikle “nasıl” sorusuyla ilgilenir.

Bu günlerde insanların koronavirüs ile ilgili görüşleri, hayata bakışı, hayatın anlamını sorgulaması, hayata dair öncelikleri, dinî duygu ve düşünceleri hakkında ipuçları barındırabilir. İnsanların korkuları, kaygıları stresleri ve geleceğe dair endişeleri varsa paylaşımlarına yansıtabilir ve bu günlerde stresleriyle başa çıkma yollarına paylaşımlarında yer verebilir. Ayrıca bu katılımcıların paylaşımlarındaki duygularını ifade ediş biçimleri ile

başta çıkma tarzları arasındaki ilişki de anlaşılabilir. Bu düşünceden hareketle sosyal medyada yapılan paylaşımlarından yola çıkarak şu sorulara cevap aranmıştır: Bireyler bu salgını nasıl algılamaktadır? Salgın bireyler üzerinde nasıl bir etki yapmakta ve bireyler bu etkiyi nasıl açıklamaktadır? Bireylerin bu dönemde dinî duygu, düşünce ve tutumları nasıl etkilenmektedir? Bireyler bu salgın ile nasıl başa çıkmaktadır?

1. YÖNTEM

Bu araştırmada nitel metodoloji kullanılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi teknikleri ile toplanmıştır. İçerikler bazı kişilerin sosya medya paylaşımlarından oluşmaktadır. Sosyal medya platformları, düşüncelerin içerik analizi vasıtasıyla incelenmesi bakımından elverişli bir uygulama alanı oluşturmaktadır (Bilgin, 2014: 240) Bu çalışmada sosyal medyada yer alan paylaşımlar, güvenilirliği tartışmalı olsa da sonuçta insanların iç dünyalarına paralel paylaşımlar olacağından din psikolojisi açısından değerli birer bilgi kaynağı olduğu düşüncesiyle içerik analizine tabi tutulmuştur. Gösteri toplumunda yaşadığımız için insanların gözlerine hitap eden görsel sunumların abartılı olma ihtimali olsa da savunulan fikirler konusunda abartının az olacağı düşünülmektedir. Hızlı iletişim ve erişim olanağı sağlayan Whatsapp ve Twitter hesaplarının ele alınmasının sebebi, diğer sosyal medya hesaplarının görselliğe hitap ederken, salgından dolayı başlatılan evde kalma yani karantina günlerinde düşüncelerin, görüşlerin önem kazandığı, paylaşımların daha çok yapıldığı mecralar olmasından kaynaklanır. Ayrıca Twitter da kullanıcılar ilgi çekici başlık oluşturmak için gündem (hashtag) açarlar ve daha fazla içerik keşfetmek için gündemlere tıklarlar. Karantina günlerinde ise korona hemen hemen her gün gündemin ilk sırasında yer almıştır. Dolayısıyla aranılan özellikteki kullanıcıları saptamak daha kolay olmuştur.

Bu çalışma Whatsapp ve Twitter kullanıcısı olan 10 kadın 7 erkek toplam 17 kişinin yapmış olduğu 60 paylaşımdan oluşmaktadır. Gerçek isimler yerine cinsiyete göre E ve K şeklinde kodlanarak sıralanan bu kişiler, koronavirüs ile ilgili yorumlar yapmaya çalışsan, hesabına herkesin erişmesinde sakınca görmeyenler arasından seçilmiştir. Sosyal medyada yer alan paylaşımlar her ne kadar inandırıcılığı ve güvenilirliği tartışmalı olsa da değerli birer bilgi kaynağıdır. Çünkü evde kalan insanların iç dünyalarına uygun paylaşımlar yaptıkları

kabulünden hareket edilmiştir. Bu kişilerin paylaşımları on gün boyunca takip edilerek koronavirüs salgınıyla ilgili algıları, bu salgının kendilerinde nasıl bir etkiye yol açtığı ve bu salgınla nasıl başa çıktıkları belirlenmeye çalışılmıştır.

2. İNSANLARDA KORONAVİRÜS ALGISI

Psikolojik araştırmalarda başvurulan atıf/yükleme teorisine (attribution theory) göre, anlamlı ve anlam üreten bir varlık olan insan, fiziksel ve sosyal çevresinde olup bitenleri, yeni karşılaştığı bir kavramı veya bir olayı algılama, farkına varma, bir sebebe bağlayarak açıklamak ve anlamlandırmak ister (Yaparel, 1994: 275; Gürses, 1998: 360; Spilka, Shaver, & Kirlpatrick, 2001; Yapıcı, 2003: 127). Böylece bilişsel bir çelişki yaşamamak ve dengeye kavuşmak hedeflenir. Bir diğer ifadeyle fikir sahibi olmak, o şey üzerinden iletişim kurmak, harekete geçmek ya da kararlar vermek mümkün hale gelebilir. Ancak karşılaşılan olay karşısında hem duygusal tecrübenin hangi tür olacağı hem de yoğunluk derecesi kişinin zihinsel yorumlamasına ve durumu ele alış tarzına bağlıdır (Emmons, 2013: 470). Dolayısıyla insanların sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik düzeylerine göre çevresindeki olayları algılaması ve anlamlandırmasında farklılıklar bulunmaktadır. Kimileri koronavirüs salgınını dine dayalı olarak ilahi bir ikaz, uyarı, ceza, imtihan ya da kader şeklinde algılayarak, kimisi de daha seküler bir yaklaşım tarzı sergileyerek dinî veya ilahi, metafizik güçlere atıf yapmadan insanların doğayı tahrip etmeleri sonucunda doğanın intikamı ya da biyolojik saldırı ve komplo olduğunu dile getirir.

2.1. Dinî Algı

Kendisini dindar olarak tanımlayan, olaylara dinî bakış açısıyla yaklaşan insanların önemli bir kısmı Allah'ın hiçbir şeyi boşu boşuna yaratmayacağı öncülünden hareketle deprem, salgın gibi başa gelen felaketlerin insanlar için ilahi bir ikaz ve uyarı, bir imtihan olduğunu; insanların da bunlardan ders, ibret alması gerektiğini iddia etmiştir. Sayıca daha az olan diğer bir kesim ise ceza ve musibet olarak değerlendirmiştir. Allah'ın emir ve yasaklarının çiğnenmeye başladığı, ölçü ve dengenin bozulduğu, ahlaksızlığın çoğaldığı

zaman bazı felaketlerin gelmesinin kaçınılmaz olduğunu savunurlar ve bazı Kur'an ayetlerine atıf yaparlar. Allah azabı kaldırdığı zaman tekrar kibirlenme ve şımarma başladığını ifade ederler.

Kuran'da Allah'ın insanları çeşitli şekillerde sınavacağını söylenmekle birlikte başa gelen her felaketin hangisinin uyarı, hangisinin imtihan, hangisinin ceza olduğu açıklanmamaktadır. Türkiye'nin dinî konularda halkı aydınlatmakla sorumlu resmi kuruluşu Diyanet İşleri Başkanlığı da hazırlamış olduğu bir kitapçıkta korona salgınını ikaz ve imtihan olarak değerlendirmiştir. "Tüm dünyayı saran coronavirus salgınını, her ne kadar Allah'ın bir azabı veya kesin bir kıyamet alameti olarak saymasak da, pekala bunu dünyanın dengesini bozan beşeriyet için "ilahi bir ikaz" olarak kabul edebiliriz." (DİB, 2020: 20).

2.1.1. İlahi İkaz ve Uyarı

Bazı paylaşımlarda salgının ilahi bir uyarı olarak değerlendirildiği ve ders alınması gereğine işaret edilir:

Allah aklımıza hiç gelmeyen yerden vurdu ve hiç görünmeyen ile uyardı. (K4).

Gördüğüm kadarıyla bu sıkıntılı süreçte koronanın her kesimden insanların inanç dünyasında sağladığı olumlu katkıyı tüm vaiz ve vaizelerimiz yıllarca uğraşsa yapamazdı. Umarım sahile çıkınca Tanrı'yı unutma sürecimiz başlamaz. (K5).

2.2. İlahi imtihan

K5, E1 ve K2 salgını ilahi bir imtihan olarak değerlendirir ve şu ayete atıf yaparlar: "Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele." (2/Bakara, 155).

Hepimiz imtihandayız. Bu günler de geçecek! Asıl imtihan o zaman başlayacak. (K5).

Salgını bir imtihan olarak değerlendirenler arasında olumlu yaklaşanlar olduğu gibi imtihanın tam olarak anlaşılmayacağı yönünde endişeli olanlar da vardır:

Bazen zor imtihanlardan geçeriz ama; Her zorluğun arkasından, ferahlığın geleceğine inanan insanlarız biz. (E1).

Yok kardeşim nerde, o kadar depremler oldu felaketler oldu daha çok yoldan çıktılar. (K2).

2.3. İlahi ceza, musibet

Paylaşımlardan anlaşılacağı üzere salgını ilahi bir ceza olduğunu düşünen ve bu düşüncelerini Kuran ayetleriyle destekleyenler de bulunmaktadır: “*Başınıza gelen herhangi bir musibet kendi ellerinizle kazandıklarınız yüzündendir. Bununla beraber Allah yine de çoğunu affeder.*” (Şuara, 30).

Rabbim ben ne yaptım da bana gazaplandın. (E1).

Allah, kullarına bahsettiği sonsuz nimetlerine rağmen nankörlük gösteren insanlara bile belli bir vakte kadar süre verip cezalarını ertelemekte, tövbe etme şansı tanımaktadır. Ancak bunu anlamayan kavimleri de adaletin bir tecellisi olarak cezaya çarptırmaktadır. (E2).

Bir başka paylaşımda da salgın bir musibet olarak değerlendirilir ve Avusturalya’daki yangın ve develerin öldürülmesi hatırlatılır: *Herşey şu develerin öldürülmesinden sonra başladı... 11/Hûd 64: Ey kavmim! İşte size mucize olarak Allah’ın gönderdiği deve. Onu bırakınız Allah’ın mülkünde otlasın. Ona kötülük etmeyiniz; sonra sizi yaklaşan bir azap yakalar. (K2).*

2.4. Kader veya Kıyamet alameti

Ne yaparsan yap, kaderinden kaçamazsın (E3).

Geçmeyecek, kim demiş geçecek diye. Kıyametin yaklaştığını duymadın mı? Toplu ölümler bizi bekliyor. (K1).

Sanki kıyametin provasını yaşıyoruz, insanlar birbirinden kaçıyor. (E2).

Bu paylaşımlardan da anlaşılacağı üzere bazı insanlar covid-19 salgınını kader veya kıyamet alameti olarak algılamışlardır. Bilindiği gibi İslam inancına göre kıyamet, Allah'ın huzurunda durma yahut bu olayın başlangıcını teşkil eden kozmik değişikliğin gerçekleşmesi sonucunda evrendeki düzenin altüst olması anlamında (Serinsu 2010:205) bir inanç esasıdır. Kuran'da kıyamet sahnesi çok yerde geçmesine rağmen kıyametin ne zaman kopacağı hakkında bilgi bulunmamakta; sadece kıyametin kopuşunun çok yakın olduğuna, ansızın geleceğine vurgu yapılmaktadır.

2.5. Seküler Algı

Bazı insanlar karşılaştıkları olayları dine veya dinî faktörlere bağlamak yerine somut sebep sonuç ilişkisi çerçevesinde açıklamayı tercih ederler. Doğaya mistik bir anlam yükleme ihtiyacı güderek olayları doğayla irtibatlandırarak açıklamaya çalışmak basit bir kişileştirme olmayıp bir algılama ve anlamlandırma tarzıdır. Bir başka algılama ve anlamlandırma tarzı da komplo teorilerine başvurmadır. Salgının görünmez bir virüsten kaynaklanmış olması belirsiz ve bilinmeyen bir düşman algısına yol açmıştır. Gerçek sebebin belli olmaması, dolayısıyla makul bir sebep-sonuç ilişkisi kurulmaması nedeniyle gerçek ya da hayali güçlere veya varlıklara atıf yapan bu yaklaşım son zamanlarda oldukça yaygınlaşmıştır.

2.5.1. Doğanın Dersi ve İntikamı

Doğal afetler ve salgın gibi küresel sorunların ve insanın içerisinde bulunduğu çıkmazları seküler bir yaklaşımla insan-doğa ilişkisi bağlamında açıklamaya çalışan yaklaşımlara göre bu sorunların temel nedenlerinden biri doğanın tahrip edilmesidir. Açlıklar, yoksulluklar, savaşlar, göçe zorlama, kitlesel katliamlar, doğa ve hayvan katliamları vb. doğaya insan eliyle yapılan ciddi tahribatlardır. Bugün insanın yaptığı herhangi kötülük geçmişine kötü bir anı olurken geleceğine kötü bir hediye olacaktır. Bu söyleme göre sadece salgın değil her türlü felaketler doğanın bir dersi veya intikamıdır. Her

gün pek çok insanın özellikle de çocukların öldüğü bir dünyada bu gerçeğe ilgisiz kalanlara doğa bu salgınla adeta bir ders vermektedir.

Sanırım doğa bize bir mesaj veriyor: Gereksizsiniz. Hava, su, toprak ve gökyüzü sizsiz gayet iyi. Bunu hatırlamaktan çıkarmayın. Benim misafirimsiniz, sahibim değil. (K3).

2.5.2. Komplo

İnsanlar sebep-sonuç zinciri içerisinde açıklayamadıkları, anlamlandırmakta zorlandıkları olayları eskiden olduğu gibi bugün de doğüstü güçlere ve metafizik varlıklara atfen açıklamaktan çekinmezler. Bir farkla ki, eskinin doğüstü güçlerinin yerini bugünün analistleri, stratejistleri almış ve komplo teorileri yaygınlık kazanmıştır. Yeni bir virüs olarak ortaya çıkan ve kısa zamanda bütün dünyada etkili olan covid-19 salgınını algılamak ve anlamlandırmakta zorlanan insanların bir kısmı da komplo teorilerine meylenmiştir. Salgın sonrası yeni bir dünya düzeni kurulacağı ifade edilmiştir.

Coronavirüsün nasıl ortaya çıktığına dair açıkça bir bulgu yok, komplo büyük. Dünyaya getirilecek yeni bir nizam için korona sadece bir sebeptir. Nizamı yeniden kim tesis edecek? Şeytaniler mi, Rahmaniler mi? (K5).

Sosyal medyada yer alan bazı videolarda bu virüsün laboratuvar ortamında üretildiği ve biyolojik bir saldırı olduğu da düşünülmektedir. Ayrıca çok güçlü her şeyi bilen, her şeyi kontrol eden ve kaydeden birilerinin olduğu, yaşlı ve işe yaramayan topluluğu öldürüp güçlü olanları çip takarak takip edecek bir güçten veya güçlerden bahsedilmektedir. Ancak biyolojik bir silah iddiaları hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

3. KORONAVİRÜSÜN İNSANLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Sel ve deprem gibi doğal afetlerin insanların bireysel ve toplumsal hayatına etkileri üzerine bazı çalışmalar yapılmıştır (Küçükcan, Köse, 2000; Okumuş 2002; Sarp 2014; Duman, 2016). Tarihi süreçte yaşanan salgın hastalıkların da milyonlarca insanın hayatını etkilediği bilinmektedir. Koronavirüs salgınının da küresel planda insanları tehdit eden çok

yıkıcı etkileri olduğu açıktır. İnsanların salgın esnasında yaşadığı korku, sıkıntı ve stres, onların fiziksel ve ruhsal sağlığı üzerinde son derece büyük etkiler oluşturmaktadır. Dijital çağ olarak anılan bir dönemde salgın ile birlikte internet, televizyon, cep telefonu gibi teknolojik araçların kullanımı öne çıkmış; insanların çalışma ve sosyal hayatı, gündelik yaşantıları değişmiş, öğrenciler ve öğretmenler online eğitime geçmişlerdir. Salgınla birlikte normal görülen durumlar değişirken normal görülmeyen durum ve davranışlar ise normalleşmeye başlamıştır (Yeşildal-Reyhanlıoğlu 2020; Güngör, 2020).

3.1. Psikolojik Etki

Koronavirüs diğer salgınlara göre çok daha hızlı yayılması, belirti vermeden diğer bireylere bulaşabilmesi, yüzeylerde uzun süre canlılığını koruyabilmesi bireylerde çoğu zaman sıkıntı, stres, korku ve paniğe yol açabildiği gibi ruhsal ve fiziksel sağlıklarını da etkilemiş, ayrıca bireysel ve sosyal hayatta değişikliklere de sebep olmuştur. Evde kalma ve karantina uygulaması bireyleri olumsuz yönde etkilemiştir. Bununla beraber geleceğe ümitli bakanlar da vardır.

3.1.1. Anlamsızlık ve Belirsizlik

Ani ve büyük değişiklikler bireylerde bir anlam sorunu ortaya çıkarmaktadır. Hayat bir anda anlamını yitirdiğinden önceden zevk veren şeyler hiçbir anlam ifade etmeyebilir. Koronavirüsün aniden ortaya çıkması, belirgin bazı semptomları olmakla birlikte herhangi bir belirti vermeden de bulaşması, hızlı yayılması ve henüz tedavisinin olmaması insan hayatında anlamsızlık, boşluk ve belirsizlik ortaya çıkarmıştır. Belirsizlik kavramı açık ve görünürde olmayan, anlaşılmayan, başka bir şeyle karıştırılabileceği olan, sınırlandırılmamış, kararlaştırılmamış, belirsiz olma durumunu ifade eder (Çakır 2011: 64). Bilimin bile aciz kaldığı böyle durumlarda insanlar belirsizlik duygusu ve korkusu hissedebilir.

Birden her şey anlamını yitirdi. Birden doğrular yanlış, yanlışlar doğru oldu. Yapılan planlar, kurulan hayaller uçu gitti avucumuzdan. İmkânsız işler oldu, iki ay önce anlatsalar inanmazdın. Ölsen cenazene gelecek insan bulamazsın. Her şey yalan oldu. (E6).

Bir dünyada uyuya kaldık, bir başka dünyada gözümüzü açtık. Aniden Disney büyüleyiciliğini kaybetti. Paris artık romantik değil, New York ayakta durmuyor. Çin seddi artık koruyucu değil, Mekke bomboş, artık her şey boş ve anlamsız. (K6).

Yeni dostlarım var artık: Sabun, su, sıkıntı. Aynı gemide, süratle bir bilinmeze doğru gidiyoruz... (K10).

Bireyler anlamlandırmakta zorlandığı belirsiz ve öngörülemeyen durumlar karşısında güvenlik sorunu yaşabilmektedir. Bilindiği gibi fizyolojik ihtiyaçlardan sonra gelen güvenlik ihtiyacı düzenli ve istikrarlı bir hayatı ve endişe ve korkudan uzak olmayı gerektirir (Maslow, 1970: 39-43). *Güvenliğin artması diyor Bauman “daima özgürlüğün feda edilmesini gerektirir. Çünkü özgürlük ancak güvenlik pahasına genişletilebilir. Özgürlüksüz güvenlik köleliktir. Güvenliğin olmadığı özgürlükse terk edilmiş ve koyboluştur.” Korona günleri bitince nasıl bir dünyaya uyanacağız? (E5).*

3.1.2. Sıkıntı ve Stres

İçinde yaşanan şartlara, mekânlara, kültüre ve ekonomik standartlara göre değişiklik gösteren salgınlar, hastalıklar, sıkıntılar, zorunluluklar, çatışmalar, zorlanmalar ve hayal kırıklıkları da dengeyi bozmakta, sıkıntı ve strese yol açarak rahatsızlık yaratmaktadır (Şahin 1994:5). Son zamanlarda ortaya çıkan ve hızla yayılarak salgın haline gelen koronavirüs de dengeyi bozan bir stres etkenidir. İnsanlar virüse yakalanma, sevdiklerine bulaştırma riski karşısında sıkıntı ve strese girmektedirler. Şayet bulaşma söz konusu olursa bu hastalığın tedavisi olmadığı için bu durumdan kurtulup kurtulamama durumu da strese neden olmaktadır. Salgın sonrası hayatın nasıl olacağı ve gelecek kaygısı insanlarda strese yol açmaktadır. İnsanlar hastalığa bulaşma riskinden dolayı stres yaşadığı gibi karantinaya girmesi, evde kalması nedeniyle aynı şeyleri yapmak zorunda kaldığı, dışarı çıkma özgürlüğü kısıtlandığı için de can sıkıntısından dolayı stres yaşamaktadır.

Evin içi dar geliyor, boğuluyorum, duvarlar üzerime üzerime geliyor, zaman sanki akıyor, sanki uzun mesafeler yürümüştük de çok yorgunuz. (K3).

Şu geniş dünyaya sığmayan gönül şimdi bir odaya kapandı kaldı, sıkıldım artık. (E4).

İnsan sosyal bir varlık olduğu için konuşmaya ihtiyacı vardır. Bu yüzden evde kalma, sosyal mesafe ve izolasyon gibi kavramlar insanlara çok sıcak gelmemiştir. Evde kalıp vakit geçirmek için sürekli sosyal medyada arkadaşlarını takip ederek ve haber izleyerek aynı şeyleri tekrar etmek sadece yaşam kalitesini değil, ruhsal dengeleri de sarsabilmektedir. Bu yüzden hayatın yavaşlaması ve evde kalmak insanlar için çok sıkıcı gelmiş, hatta hapis hayatı olarak algılanmıştır. Bu yüzden “evde kal” uyarısına uymayıp dışarıya kaçan insan manzaralarına rastlanmıştır. *Dışarda mevsim baharmış gezip dolaşanlar varmış günler su gibi akarmış geçmiyor günler geçmiyor. (K9).*

Belli bir düzeyde endişe ve stresin hayatı biçimlendirme ve yön verme adına gerekli olduğu bilinse de bu stresin şiddeti ve derecesi artarsa bir takım rahatsızlıklar baş gösterebilir, hatta kişiyi hayatına son vermeye kadar götürebilir. Bir paylaşımda da kişiye sürekli felaket haberleri izletirilirse oluşan stresin insan hayatını değiştirebileceği dile getirilmiştir: *70 yaşında birine hergün bu felaket haberlerini izletin, “Sıra sana geliyooor, sana geliyooor” mesajını verin, iddia ediyorum bu insan birkaç ay içinde ölür. (K6).*

3.1.3. Kaygı ve Korku

Terör yönetimi kuramına göre ölümlülüğünün hatırlatılması bireye kaygı ve korku vermektedir (Bulut, 2015:). Herkesin yaşayabileceği temel bir güdü olan korku, aniden ortaya çıkıveren gerçek veya algısal bir tehlikeye karşı gösterilen duygusal bir reaksiyondur (Apaydın, 2016: 142). Tehlike düşüncesinin uyandırdığı duygusal bir reaksiyon olan korku aslında insanın karşılaştığı bir nesneye veya duruma değil, kendi düşüncelerine verdiği bir reaksiyondur (Gençöz, 1998:15). Korkunun rasyonel olan ve olmayan iki türünden bahsedilebilir. Rasyonel korku sosyal mesafeye uymayı kolaylaştırırken, rasyonel olmazsa kişi uyarıları dikkate almayabilir. Belli dozu aşan korku bir süre sonra fiziksel mesafeye

sonra da insanlar arasında güven sorununa yol açmakta yani duygusal mesafeye yansımaktadır. Çünkü yakını hasta olursa biliyor ki kendisine de risk altındadır.

Virüs daha çok kişiden kişiye geçiyor. Hastalıklı bir kişiyle 1 metrelik mesafe içinde temas etmeden yaklaşık 10 dakika geçirdiğinizde virüs bulaşma riski oluşuyor. Koronavirüse DUR demek için sosyal mesafeyi korumak sağlığımız açısından önemlidir. Lütfen uyarılara uyalım... Boynuma sarılma gülüm benden sana geçer ölüm. Nazım Hikmet. (E7).

Salgın dolayısıyla olası risk ihtimaline karşı aynı ortamda bulunan insanlarla ve eşyalarla temas etmeme ve uzak durma bir refleks olmanın ötesine geçerek kalıcı bir korkuya hatta daha ileri giderek bir saplantıya döneşebilir, ölüm korkusunu da tetikleyebilir. Aksine bazı veriler olmakla birlikte bazı çalışmalarda (Harmon-Jones, at. all. 1997) yüksek benlik saygısının ölümlülük uyarımının etkilerini azalttığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Aslında ölüm insanların en temel varoluşsal korkusudur. İnsanın varlığına bir tehdit olarak algıladığı ölümden korkması son derece doğaldır. Bir paylaşımında da tarihte yaşanan veba salgınıyla benzetme yaparak korku ve paniğin neden olduğu olumsuz duruma vurgu yapılmıştır. Birey belli durumlarda korku ve panikle depresif ruh haline girebilir ve hayatını sonlandırabilir.

Tüccarın biri bir gün yolda Veba ile karşılaşır ve “Nereye gidiyorsun?” diye sorar. Veba “Bağdat’a” diye yanıtlar. “Kaç kişinin canını alacaksın?” diye tekrar sorar Tüccar. Veba “Çok değil, sadece 5 bin kişi” der. Aradan zaman geçer ve Tüccar yolda yine Veba’yı görür. Fakat duymuştur ki Bağdat’ta vebadan dolayı 60 bin kişi ölmüştür. “Bana 5 bin kişiyi öldüreceğini söylemiştin. O da “ben 5 bin kişiyi öldürdüm diğerleri korku ve panikten öldü” demiştir. (K6).

3.1.4. Umut ve İyimserlik

Salgın karşısında olumsuz duygu ve düşüncelere kapılmayıp geleceğe umutla bakanlar da vardır. Umut, zorluklar arasında bir soluklanma, mücadeleler boyunca kararlılık ve sonsuz sevinç, güvence verir (Emmons, 2013: 482). İnsanın zorluklar karşısında yılmayıp geleceğe dair olumlu bir beklenti içinde olup yaşadığı her şeyin iyi yanlarını görmesinde

iyimser bir bakış açısı son derece önemlidir (Öztürk, 2017: 167). Salgın karşısında geleceğe umutla bakmada devletin kriz sürecindeki tutumları da belirleyici olmaktadır. Denebilir ki gelişmiş ülkelerde bile sağlık sisteminin çökme tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına rağmen Türkiye'nin gerekli tedbirleri zamanında alarak dimdik ayakta olması insanlara güven ve umut aşılamıştır.

Sağlıkta çok iyi gidiyoruz elhamdulillah, en yakın zamanda bu illetten kurtulacağız, bu konuda inancım tam. (K3).

Ve gün gelecek; “Bu da geçti, hamd olsun” diyeceğiz. (E4).

İnşallah bir gün mehtâba dalıp, hep beraber bugünleri anarız. (E5).

Mevla görelim neyler, neylerse güzel eyler. (K8).

Paylaşımlardan anlaşıldığı kadarıyla umut ve iyimserlik ile dindarlık arasında bir ilişki vardır. Dindar insanlar genelde yaşanan olumsuz olayları felaketleştirmemektedir. Çoğunlukla içinde güzel günlerin olacağı, kötü olayların biteceğine dair umut vardır. Yapıcı'nın (2007) yaptığı çalışmada dindarlık arttıkça depresyon, umutsuzluk ve intihar olasılığının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.2. Fiziksel Sağlığa Etki

Salgın hastalıklar kişi ve toplum sağlığını tehdit eden ciddi bir olgudur. Salgın hastalıklar kişiye yalnızca psikolojik olarak zarar vermekle kalmayıp, biyolojik ve fiziksel olarak çeşitli etkilerle kendisini göstermektedir. Ölümcül hastalıklar insanlarda stres, korku, güvensizlik, umutsuzluk, aşırı heyecan, endişe, baskı gibi psikolojik rahatsızlıklara yol açtığı gibi, vücudun dengesini bozarak bedende de farklı sorunlara sebep olmaktadır.

Kendimi çok bitkin hissetmeye başladım, iştahım kesildi, bugünkü vakayı öğreneceğim diye bekliyorum geç saate kadar sonra uykularım kaçıyor. Kalp çarpıntısı da başladı. Ne yapmam gerekir? (K7).

“Vücut sağlığınız ile beraber, Akıl sağlığınızı da koruyun. Unutmayınız, bozulan psikoloji, vücut direncini dibe indirir. (K6)

Dışarıdan ya da içeriden gelen bir uyarı insanı olası tehlike için uyarmakta ve tehdit ögesi ile panik yapmadan önlemler almayı sağlamaktadır. Bu tehdit durumu bazı bireyleri çözümler ve stratejiler üretmeye yönlendirirken bazılarını ise hiçbir gerçekçi çözüm üretemeyip akıl, ruh ve beden sağlığını zorlamaktadır. İnsanlarda duygu durumunun elem ve kedere yönelmesi hayattan zevk almayı da engeller. Günlük hayat hastaya ağır gelmeye başlar (Köknel, 2005: 58).

3.3. Dinî ve Manevi Etki

3.3.1. Dinî ve İçsel Muhasebe

Bu salgının nedeniyle evde kalınan süre içinde insanlar iç dünyaları ile başbaşa kalarak salgın, doğa ve Tanrı hakkında düşünme ve algılarını, varoluşsal amacını gözden geçirme, muhasebe yapma fırsatı bulmuştur. Acil olmadıkça dışarı çıkmayıp evde kalan insanlar içsel muhasebe yaparak neler yaptıklarını, eksiklerinin ve hatalarının neler olduğunu düşünme fırsatı bulmuştur.

İnsan dar alana çekilince, dışarı ile bağlantısını kesince kendisiyle başbaşa kalıyor. Konuşma ve hesap sorma vakti geliyor. Hesap sordukça hayatın tadını almaya başlıyorsun. Düşünüyorum da, Allah sınarken çözüm yolunu da gösteriyor. Demek ki Allah'ın ya çok sevdiği bir huyunuz var ya da siz O'nun çok sevdiği bir kulunu seviyorsunuz. (K7).

Aslında ne çok şey varmış şükretmemiz gereken. Sahip olduğumuz için farkına varamadığımız, ihmal ettiğimiz ne çok şey, sağlık, seyahat vs. Paran var harcamıyorsun, zamanın var gezemiyorsun. (K5).

Bir depremlik, bir virüslük, bir nükleer savaşlık hayatlarımız var. Nasıl da duyarsızca yaşıyor, nasıl da hiç ölmeyecekmiş gibi hesaplar içine giriyoruz. Ne çok gönül yıkıyor, ne çok kul hakkına giriyor, ne çok zulmediyor ve ne çok kibirden kuleler inşa ediyoruz. İnsan dünyada neler yaptığını düşündükçe hatalarını daha iyi anlıyor. (K8).

Çalışmaktan vakit bulamadığımız şeyleri yapma imkanımız oldu. Sevdiklerimizle daha çok vakit geçirme, dertleşme imkanı oldu. Belki de salgın sonrası özlemini duyduğumuz

şeylere daha fazla önem veririz, kalp kırmaz, kin gütmeyiz. Allah belki de eksikliklerimizi düşünmemiz için fırsat verdi. (K4). Bu paylaşımda dine daha çok yakınlaşma, düşünme, her yanılda doğruyu görme söz konusudur. “Bir musibet bin nasihatten iyidir” atasözünde de ifade edildiği gibi bir felaket bazen insana var olduğunu hatırlatmakta ve doğruyu daha iyi anlamasını sağlamaktadır.

K4 “İşte böyle. Her şey bir anda ‘Ölüm’ gibi son buluyor veya kısıtlanıyor. Evlerimizden dışarıya çıkamıyoruz. Camilerimiz tedbir amaçlı toplu ibadete kapandı. Kâbe’de bir süreliğine tavâf durdu. Böyle bir Kâbe görüntüsüne müslümanların kalbi dayanır mı? Allah müslümanlara neden evinin kapısını kapattı?” diyerek olayın kendini etkilediğini emojilerle de bildirmiştir. Bireysel dindarlığın kaynaklarından olan korku ve acizlik duygusu Allah’a daha çok sarılmayı hissettirmiştir (Kayıklık, 2002: 38). Kabe’nin ve camilerin kapatılmasından duyulan hüznün dinî duygularında yoğunluğa sebep olmuştur denilebilir. Nitekim 2400 kişi üzerinde Nisan 2020’de yapılan bir araştırmaya göre, katılımcıların çoğu koronavirüs etkisiyle bu yıl Ramazan ayında camiye gidip ibadet edememekten (%52.9) ve teravih namazı kılamamaktan (%59) rahatsızlık duyduklarını belirtmişlerdir (Areda 2020: 10, 13). Anlaşılan din, her ne kadar biçim değişirse de varlığını karantina döneminde de devam ettirmektedir. Dar alanda sıkışıp evlere hapsedilmenin getirdiği içsel bir bakışla bireyselleşerek özelleşmiş; toplumsal planda dindarlığın yerini bireysel dindarlık almıştır. Anlaşılan nicel sekülerleşmeden nitel sekülerleşmeye doğru bir süreç yaşanmaktadır (Kirman, 2005; Kirman 2016: 260).

3.3.2. Değişen Manevi Değerler

Salgının etkileri arasında bazı dinî ve manevi değerleri ciddi manada değiştirdiği de belirtilmelidir. Özellikle izolasyon ve sosyal mesafe ile artık insanlar birbirinden uzaklaşmaya başlamış; misafirlik, hasta ziyareti, selamlaşma, sarılma, el öpme gibi toplumsal değerler askıya alınmış veya uzaktan yapılır olmuştur. Salgın öncesinde toplum tarafından benimsenen değerlerin şimdi tam tersini yapmak adeta bir değer haline gelmiştir.

Kucaklaşmak, öpüşmek birdenbire silah haline geldi ve evebeynleri, arkadaşları ziyaret etmemek sevgi gereği oldu. Aniden güç, güzellik, para değersiz oldu. (K3).

Sevdiklerimize sarılamaz olduk, babamızın elini öperken bile düşünüyoruz. (E1).

Salgınla birlikte büyüklerin elini öpme, tokalaşarak veya kucaklaşarak selamlaşma yerine eski bir Türk adeti olan Kayı selamı veya dirsek ya da gönül selamı adını verdikleri temassız selamlaşmalar ortaya çıkmış; farklı sosyo-kültürel geçmişlere sahip insanlar tarafından da benimsenmiştir. Denebilir ki, toplumsal değişme sürecinde dinî ve manevi değerler bir süre unutulsa da tekrar hatırlanmakta ve canlandırılmaktadır. Bazı paylaşımlarda koronavirüsün aile fertlerini bir araya getirme, eş ve çocuk sevgisi, yaşlılara saygı gibi bazı manevi değerleri olumlu yönde değiştirdiği ifade edilmiştir:

Gençler eve gelmez, eşler birbirini görmez olmuştu, çocuklar kreşte perişandı. Şimdi bir odaya dolduk, virüs sayesinde aile olduk. (E1).

Bizim kültürümüzde yaşlılar, ihtiyaçlarımız irfan, hikmet ve kültür aktarımını sağlayan ulu çınarlardır. Onları koruyalım, ihtiyaçlarını karşılayalım. (K7).

3.3.3. Yardımlaşma ve Dayanışma

Koronavirüs salgınıyla Türk toplumunda diğerkamlık, yardımlaşma, dayanışma canlanmıştır. İnsanlar kendisine bulaşma riskini bile düşünmeden ihtiyaç sahiplerinin yardımına koşmuş, adeta seferber olmuştur. Salgın zamanında ihtiyaç duyulan değerlerden en önemlisi belki de budur. Bilim Kurulu tarafından hastalığa yakalanma ve ölüm riski yüksek olarak tanımlanan 65 yaş üstünün evde kalması önerilmiştir. Bu kesimin ihtiyaçlarını karşılamak üzere jandarma, polis, zabıta ve gönüllüler seferber olmuştur. Ayrıca siyasi partisi ne olursa olsun bütün belediyeler ve sivil toplum kuruluşları Türkiye'nin her yerinde başta yaşlı kesim olmak üzere vatandaşların yardımına koşmuştur. Bu da Türk toplumunun özellikle zor zamanlarda yardımlaşma ve dayanışma ruhunu yansıtan örnekler olmuştur. Bu durum paylaşımlara yansımıştır:

Yardımlaşmaya ve dayanışmaya, birlik ve beraberliğe bugünlerde daha çok ihtiyacımız var. Gelin canlar bir olalım. (K2).

Bir çok firma maske üretimine başlayarak Sağlık Bakanlığına bağış yapmış, yurdum insanı yardımlaşmaya hep önem vermiştir. (E6).

Az önce Kızılay mahallemize gelip kimseyi ayırt etmeden ücretsiz ekmek dağıttı. Bize de sordu ben param varken almaya utandım. “Teşekkür ederiz biz alabiliriz” dedim. (E6).

Korona virüs tedbirleri kapsamında 65 yaş ve üstü ile kronik rahatsızlığı olanların sokağa çıkmaları kısıtlandı. Onların ihtiyaçlarının giderilmesi için bir grup oluşturuldu. Bize de yaşlıların maaşlarını çekip teslim etmek görevi verildi. Katılmak isteyenler özelden bana ulaşabilir. (K8).

Salgınla birlikte Türk toplumunda canlanan yardımlaşma ve dayanışma ruhu sadece yurtiçi ile sınırlı kalmamış, yurtdışına da taşmıştır. Türkiye resmi açıklamalara göre (İletişim Başkanlığı) 54 ülkeye sağlık konusunda yardım yapmıştır. Hatta gelişmiş ülkelerin bile yardımına koşmuştur. #ülkemlegururduyuyorum gündemi altına şu yorumu yapmıştır: “Ülkem, kendisine yapılan bunca haksızlıklara rağmen sağlık söz konusu olunca kötülük düşünmeden herkese yardım ediyor (E6). Gerçekten de son zamanlarda sağlık konusunda Türkiye büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Hastane ve sağlık hizmetlerinin ileri düzeyde sanayileşmiş toplumların aksine bedava olması da bu konuda ilerlediğinin kanıtıdır.

Eğitim, çalışma ve diğer amaçlarla yurt dışında yaşamayı seçen ve orada virüse yakalanan insanlar ülkelerine geri dönmek için başvuru yapmışlardır. Bunlar belli bir program dahilinde havayoluyla tahliye edilmiş ve yurda getirilmiş, hatta bir tek kişi için bile ambulans uçak gönderilmiştir. *Türk olmak benim suçum değil” diyerek İtalya’ya yerleşti. İtalya’da koronavirüs hızla yayılınca PERİŞANIZ dedi. Şimdi de Türkiye’ye “Beni İtalya’dan alın” diye başvuru yapıyor! (K8).*

Bilimsel araştırmalar önemli toplumsal değerlerden biri olan yardımlaşma ve dayanışmanın zorluklarla mücadelede motivasyon kaynağı olduğu gibi bireyler arasında mutsuzluğu ve yalnızlığı gidermede başat bir rol oynadığını göstermektedir (Baycar, 2019: 200). Türkiye’de empati, yardımlaşma ve dindarlık üzerine yapılan psiko-sosyal bir

araştırmanın (Ayten, 2013) bulgularına göre, Türk halkı başkalarını anlama ve empati kurarak onların dertleriyle dertlenmeye ve muhtaçlara yardım etmeye eğilimlidir. Zira bilinmektedir ki dayanışma, yardımlaşma, diğerkâmlık, sevgi, merhamet, kardeşlik gibi değerler Türk milletinin kültürel dokularına işlemiştir.

3.4. Sosyal Etki

3.4.1. Hayat Tarzı Değişikliği ve Uyum

Korona salgını küresel ölçekte kabul edilmiş birçok ezberi temelinden sarsmış, hayatın akışının değişmesine yol açmıştır. İnsanların psikolojileri, düşünceleri, yeme ve içme alışkanlıkları, uyku düzeni, tüketim biçimleri, çalışma saatleri, hatta inançları da bundan nasibini almıştır. Eğitim sanal ortamda sürmeye, toplantılar telekonferans yoluyla yapılmaya başlanmıştır. Kamu ve özel işyerlerinde esnek çalışma stratejisi ve evden çalışma yaygınlaşmıştır. Bu dönemde evde kalan bireyler için erken kalkma, düzenli uyku, tefekkür, ibadet etme, kitap okuma gibi alışkanlıklar kazanma fırsatı oluşabilirken sosyal hayattan uzak kalan bireyler de sigara, düzensiz beslenme, uyku düzensizliği ve televizyon, telefon ve dijital oyun bağımlılıkları gibi problemlerle karşılaşabilir (Güngör 2020:59). Salgın, insanların hayat tarzlarında ve alışkanlıklarında meydana gelen zorunlu değişiklikler karşısında uyum sorunları da ortaya çıkarmıştır:

“Hayat tarzımız, ve alışkanlarımız değişiyor farkında değil misiniz. Çaresizce daha kapalı, daha içe dönük yaşamaya başlıyoruz. İnsanlar ve ülkeler buna uyum sağlayamazsa yok olması kaçınılmaz.” (K10).

Salgın nedeniyle başlayan evde kalma uygulaması aile içi toplumsal cinsiyet rol dağılımını değiştirmiştir. Biyolojik ve fiziksel yönden farklı olan kadın ve erkek, toplumsal ve kültürel değerler ve sorumluluklar açısından da farklı davranış kalıpları sergilerler (Kirman 2016: 308). Kadın ve erkeğin çalışma hayatı, günlük hayatı, evlilik ve aile yaşamındaki rollerinde belirgin farklılıklar görülmektedir. Genelde kadına annelik ve ev hanımlığı rolü yükleyen ataerkil toplumlarda geçerli olan cinsiyetçi yaklaşım (Ecevit, 2011: 133-140) “erkek temizlik yapmaz, yemek yapmaz, ütü yapmaz” gibi söylemler hala devam

etmektedir. Ancak evde kalma uygulamasıyla pek çok erkek mutfığa girmiş, yemek yapmış ve ev işlerine yardımcı olmuştur. Bununla birlikte bazı erkeklerin yeni rollerini reddederek aile içinde çatışma yolunu da seçebildiği söylenebilir:

“Hatunların ev işi vermelerinden dolayı yakında erkekler korona morona dinlemez, kendilerini sokağa atarlar.” (E4).

Anlaşılan salgın dolayısıyla ataerkil rollerde esnemeye gidilerek evde sıkılmadan kaynaklanan bir yaşam tarzı değişikliği görülmektedir. Bu hayat tarzı değişikliği insanların kendi tercihinde olan bir değişiklik değil, zorunluluktan kaynaklanan bir değişiklik olmasına rağmen bu durumdan memnun olanlar ve ataerkilliğe öykünenler de vardır. *“Düne kadar hayat çok hızlıydı, Hep bir yerlere yetişme telaşı, varlık içinde yokluktan canlar sıkılmıştı. Dışsal motivasyonlu bir hayattı bu. Oysa şimdi huzur ve sakinlik var”* diyen K7, çalışan bir kadın olmasından dolayı işten geldikten sonra ev mesaisinin başlamasıyla yorgunluğun arttığını, oysa şimdi bu hayat tarzı değiştiğini kabul etmekle birlikte bu durumdan memnuniyetini de dile getirmektedir.

4. SALGINLA BAŞA ÇIKMA

Salgının ortaya çıkardığı sıkıntı, stres ve zorluk halini insanların bir kısmı kolay atlattırken bazıları ise bir takım zorluklar yaşarlar. Bir başka anlatımla iki farklı kişi aynı uyarıcı ile karşılaşarak farklı tepkiler verebilir. Bu durum, uyarıcının bir tehdit olarak algılanıp algılanmamasına bağlıdır. Kişi, uyarıcıya baş edemeyeceği bir tehdit olarak algıladığı zaman yaşadığı kaygı düzeyi yukarı çıkmaktadır (Lazarus, 1994: 59). Buna karşı zor ve sıkıntılı durum karşısında insanlar çoğu zaman hayatta kalmak ve zorlukla başa çıkmak için çareler, çıkış yolları aramaktadır. En yalın tanımıyla bir kişinin sıkıntı ve stres yaratan durumlarla uğraşma süresine “başa çıkma” denir (Atkinson ve ark. 2012). Sıkıntı, stres ve zorluklarla başa çıkma yöntemleri bireyden bireye, kültürden kültüre farklılık gösterebilir. Aynı olay farklı kişilerde, hatta bazen aynı insanda farklı zamanlarda farklı tepkiler ortaya çıkarır. Bu tepkiler tamamen kişisel algılara bağlıdır (Hisli, 1994: 45). Bu yüzden başa çıkma stratejileri ile ilgili farklı tiyolojiler yapılmıştır. Ancak başa çıkma yollarını yaygın bir kabulde “dinî

başta çıkma yolları” ve “seküler başta çıkma yolları” şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Nitekim yapılan araştırmalarda (Yeğin, 2010; Kirman, 2013, 2015) bireylerin sıkıntı, stres ve öfke ile mücadelede seküler karakterli psikolojik çareler yanında dinî çarelere de başvurdukları sonucuna ulaşılmıştır. İnsanlar karşılaştıkları zorluklar ve sıkıntılar karşısında duruma göre bazen seküler, bazen dini, bazen de ikisine birden başvurabilmektedir.

4.1. Seküler Başta Çıkma

Baltaş seküler bir yaklaşımla başta çıkmayı bedensel, zihinsel ve davranışsal şeklinde üç ana başlık altında inceler ve bunların içeriğini şu şekilde sıralar: Temel nefes egzersizleri zihinsel düzenleme, fiziksel egzersiz yapma, biyolojik geri bildirim, gevşeme, sosyal destek alma, tatile çıkma, hobiler geliştirme, kendini geliştirme, zamanı etkili kullanma, etkili iletişim dili kullanma, sağlıklı beslenme ve uzman yardımı alma (Baltaş, 2008: 186-278). Bu kapsamda pozitif telkinler, olumlu düşünme, gevşeme egzersizleri, yoga, toplumsal aktiviteler, hobiler, komedi türü dizi, film, tiyatro, spor, düzenli bir uyku, yürüyüş, yüzme, dans, bale, aerobik, gezi, seyahat, eğlence vb. etkinlikler de sıkıntı ve stresin etkilerini azaltıcı faktörler olarak görülür.

“Bu dönem, kesinlikle eve uygun hobi ve spor zamanı.” (E5).

“Stresten kurtulmak için bol bol yürüyüş yapın ayrıca korona sonrası için de deneme olsun, yürüyemeyip düşersiniz bak.” (K9).

Sıkıntı ve stres karşısında insan kendini teselli edecek ve içinde bulunduğu boşluğu dolduracak şeyler arar. Eğlenerek, hobi edinerek ya da zararlı alışkanlıklar edinerek bu durumdan kurtulmaya çalışır. İnsan için hiçbir şey tutkusuz, eğlencesiz, uğraşsız durgunluk içinde olmaktan daha dayanılmaz değildir. Eğlence ve bazı alışkanlıklar kısa bir süre de olsa mutluluk sağlar. Bir araştırmada da belirtildiği gibi, mizah duygusu yüksek bireylerin daha gerçekçi bilişsel değerlendirmeler yapmaları, daha sağlıklı bir benlik kavramına ve daha yüksek bir benlik saygısına sahip olmaları, daha iyimser oldukları için doyumsuz sosyal ilişkilere sahip olmaları, zorluklarla daha etkili ve sağlıklı başta çıkabilmeleri mümkündür

(Dağlar ve ark. 2018: 95-6). Esprili ve mizah duygusu olanlar komik ve eğlenceli videolar, fıkralar paylaşarak arkadaşlarına bu zor zamanda moral vermeye çalışmışlardır.

“O bizimle dalga geçeceğine biz onunla geçelim.” (E4).

“Evinde saklan sobelenme, Coronadan uzak dur debelenme.” (E5).

Günümüz insanının korkularının üstesinden gelebilmek için eğlenceye yöneldiğini eleştirel bir tarzda belirten bir yazara göre “Zihnimize pompalanan korku haddini aşar da, her birimiz gözü pek kahramanlara dönüşürüz diye, korkularımıza ninni olarak eğlenceye gark edilmiş durumdayız. Kadim kültürde korku metafizik ürpertiden payını alırdı, günümüzde korkunun payına düşen, eğlence biraz daha eğlence.” (Barbarosoğlu, 2020). Anlaşılan modern dünyada insanların duyguları da değişmiş ve daha seküler bir karaktere bürünmüştür.

4.2. Dinî Başa Çıkma

Zor ve sıkıntılı bir durumla karşılaşan insanlar mücadele için bir başa çıkma yolu olarak dine de yönelebilirler. Çünkü bireysel ve toplumsal açıdan çok geniş bir çerçevede işlev gören din, insanların iç dünyalarındaki ahenk ile davranışlarının şeklini ve yönünü belirlemedeki denge sağlayıcı rolü itibariyle varoluşsal çözümlenme ve hayatı anlamlandırma güçlü bir olgudur (Karacoşkun, 1998:1). Anlam verilemeyen olaylar karşısında din bir kaynak işlevi gördüğü gibi denkleştirici fonksiyonu (Kirman 2016: 74) ile de zorluğun ve sıkıntının kabullenilmesini ve üstesinden gelinmesini kolaylaştırır. Anlaşıldığı kadarıyla din, denkleştirici ve telafi edici fonksiyonuyla insana karşılaştığı zorluk ve sıkıntıların karşılığını bu dünyada olmazsa bile ahirette mutlaka alacağını vaat ederek acıları hafifletmektedir. Dinî başa çıkma genelde iki yönde gerçekleşir: kabullenme ve sığınma. Dinî başa çıkma stratejisini tercih eden insanlar öncelikle sorunun varlığını kabul ederler ve daha güçlü olduğuna inandıkları varlıktan yardım isterler. Yüce bir varlığa inanan her insan üzüntü, âcizlik, çâresizlik ve ümitsizlik karşısında dua etme ihtiyacı hisseder.

Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin. (Bakara, 153). Kurtuluş reçetesi ve ruhen olgunluk için sabır ve namaz. (E3).

İlahi Yarab üç ayların hürmetine içinden çıkamadığımız zorlukları kolaylaştır ve bizi selamete ulaştır. Bütün kötülüklerden, kaza, bela ve musibetlerden muhafaza eyle Allah'ım. Dert verip derman aratma! (K1).

Rabbin seni unutmadı, sahipsiz de bırakmadı. Seni yokluk gecesinden varlığın ufkuna erıştirdi. Taze bir bahar gibi gün yüzüne çıkardı bedenini. Öyleyse dile düşen içten dua olmalı. (E2).

Kur'an'dan sureler, ayetler okudum. Ezandan sonra sesli dualar okunması çok güzel. Avrupa ülkelerinde de kiliselere giderek dualar yapıldı. Yer gök duayla... (K4).

Kınanmadan Âşık, devrilmeden Derviş olunmaz derler, sabır ve tevekkül. (E7).

Bela gelince olduğun yerde kal ve hatalarını ara; bulunca tevbeyi istiğfarı arttır. Sabır iste, tövbeyi tutmak için sebat dile. O'nun kudret eli önünde dur, rahmetine yapış; o dar halin gitmesini dile ve o hâlde bulunan iyiliği ara. Abdülkadir Geylâni. (K5).

K1 moralin düzelmesi için gönderilen komik söz ve videoların olmaması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu salgının Allah'ın ilahi bir uyarısı olduğuna ve bol bol tefekkür etmek varken komik videoların maneviyatı azalttığını düşünmektedir. Bu süre zarfında bol bol Kuran okumak gerektiğine vurgu yapmaktadır bu sebeple arkadaşlarına “Cüz dağıtsam alan olur mu?” tarzında cümleler kullanmıştır.

Dinî başa çıkma konusunda bir hususun altının çizilmesi gerekir: Salgın sürecinde din adına yapılan bazı söylemler, sosyal medyada dinî içerikli bazı videolar, yazılı ve görsel paylaşımlar bireylerin din algısını ister istemez etkileyecektir. Salgın tehdidi ve tehlikesiyle başa çıkmak adına sürekli ve aşırı düzeyde yapılan dinî telkinlerin söz gelimi salgını bir ilahi ceza olarak görme, bilimsel çözüm yolları yerine sürekli dua ve ibadet etme önerileri yapılması bireylerin din algısını zedeleyebilir (Güngör 2020:51).

4.3. Dinî ve Seküler Başa Çıkma

Bazı insanlar dinî, bazıları ise seküler başa çıkma yollarına başvururken her ikisine birden başvurulara da rastlanmaktadır. Kimileri de bazı günlerde seküler başa çıkma kullanırken bazı günlerde ise dinî başa çıkma şekli kullanabilmektedir.

Ben stresimi atmak için bugün çevresi 8 metre olan halının etrafında dua ederek 400 tur attım. Sen ne yaptın? (K5).

Bu felaketten kaçış yok. Uzun süreden beri yapamadığımız şeyleri yapmaya çalışmalı, aile üyeleriyle daha fazla vakit geçirmeli, ayrıca bol bol sabır ve tevekkül etmeli. (K4).

İlginçtir, bir paylaşımda da salgınla ilgili bilimsel ve seküler izahlar yaparak, olumlu düşünmenin önemini vurgulayarak seküler başa çıkma yöntemini kullandığı gibi ne kadar bilimsel düşünse de kutsaldan maneviyattan uzak kalınamayacağını ifade etmektedir: *Korona çok sinsi bir yapıya ve karaktere sahip. Ancak taktik manevralarla teknik nakavt etme imkanımız var kısa ve orta vadede. Uzun vadede, sağlam stratejiler geliştirebilirsek başa çıkmamız mümkün görünüyor. Bu aralar kafam bazen salt bilimsel takılıyor, Kutsal boyutun şarteli düşüveriyor. Corona etkisi mi ki? (E5).*

SONUÇ

Koronavirüs salgınını sosyal medyada yapılan paylaşımlardan hareketle psikolojik açıdan algı, etki ve başa çıkma yönünden ele alan bu araştırmada şu sonuçlara varılmıştır:

Son zamanlarda dünya geneline yayılan ve tüm ülkelerde görünen koronavirüs salgını, dil, din, ırk, zenginlik, fakirlik ayrımı yapmadığı gibi sınır da tanımamaktadır. Atıf/Yüklemeye kuramına göre insanlar karşılaştıkları bu zor durumu açıklamaya, bir anlam vermeye çalışmaktadırlar. Bazı biyolojik ve tıbbi açıklamalar olsa da insanlar niçin böyle bir durumla karşı karşıya geldiklerini sorgulamaktan vazgeçememektedir. Bireylerin sosyal, kültürel ve psikolojik durumlarına göre algıları farklılaşmaktadır. Bir kısmı paylaşımlarında dini daha çok ön plana çıkarırken daha az bir kısmı da seküler bir tutum

sergilemiştir. Dinî algılar arasında ilahi uyarı, imtihan, ceza, kader öne çıkarken, kıyametin yaklaştığına işaret olarak değerlendirenler de bulunmaktadır. Salgını doğanın etkisine bağlayanlar ise bu durumun biyolojik olduğunu, insanlığın kendi elleri ile doğaya yaptıkları tahribatın sonucu olduğunu ifade etmektedir. Komplo teorisi diyenler de bulunmaktadır.

Görünmeyen bir ölümcül virüs ölüm farkındalığı oluşturmak suretiyle bütün insanların hayatını kapsamlı bir şekilde etkilemektedir. Korona salgını nedeniyle gerçekleşen değişiklikler bireylerin fiziksel sağlığını, psikolojisini, dini ve sosyal hayatlarını etkilemeye devam etmektedir. Olumsuz etkisi, hastalığın ölümcül olması ve henüz tedavisinin bulunamamasından kaynaklanan anlamsızlık, yalnızlık, umutsuzluk, sıkıntı, stres, korku ve paniğe yol açmasıdır. Bu tür psikolojik etkilerin akıl ve fiziksel sağlığı da olumsuz etkilemesi olası bir durumdur. Bazı bireylerde de hayat tarzı değişikliğine uyum problemi farkedilmiştir. Salgının insanlar üzerinde olumlu etkilerinden de söz edilebilir. Bu kapsamda içsel muhasebe yapma, muhtaç durumda olanlara yardım etme, sabırlı ve umutlu olma, eş ve çocuklarla birlikte vakit geçirme, yaşlılara saygı gösterme gibi kaybedilmeye yüz tutan bazı değerlerin hatırlanması sayılabilir. Paylaşımların yarından fazlasının etkilenmeyle ilgili olması salgının gücü ve yaygınlığının bir göstergesidir. Kadınlar erkeklere göre daha fazla etkilenme yönünde paylaşımda bulunmuş; buna karşın erkekler kadınlara oranla görece daha fazla başa çıkma yönünde paylaşım yapmıştır.

Paylaşımları incelenen katılımcılardan bir kısmı salgın döneminde dinî başa çıkma stratejisi benimseyerek gününün çoğunu Allah'a yönelip sabır, dua ve tevekkül ederek dinî bir yol tercih ederken, bir kısmı da hobi, müzik, yürüyüş, eğlenceli magazineller içerikli video ve tv seyretme, ya da espri ve mizahı tercih ederek seküler başa çıkmayı tercih etmektedir. Birkaç kişi ise bir gün dinî başa yolunu başka bir gün ise seküler başa çıkma yolunu bazen de aynı anda her ikisini tercih etmektedir. Kısacası başa çıkma yolları bireylerin psikolojik durumlarına göre değişiklik arz etmektedir.

Bu açıklamalara ilaveten sosyal medya üzerinden yapılan paylaşımların genel bir değerlendirmesi yapıldığında, insanlarda ölümü hatırlatan, korku ve stres oluşturan koronavirüs salgını nedeniyle bir içsel muhasebe yapma; hayatın anlamı, tabiat ve Tanrı hakkında düşünme; ailenin önemini farketme ve aile fertleriyle daha çok ve kaliteli vakit

World Journal of Human Sciences, 2020 - 2

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 2

ISSN: 2717-6665

geçirme; yardımlaşma ve diğerkamlıkta artış; dinî duygu ve düşüncelerde ve bireysel dindarlıkta kısmi bir canlanma yönünde bulgular elde edilmiştir. Kısaca bu salgının insan hayatını genelde olumsuz etkilemekle birlikte bazı olumlu değişiklikler meydana getirdiği de söylenebilir.

Kaynakça

Apaydın, H. (2016), *Din Psikolojisi Terimler Sözlüğü*, İstanbul: Bilimkent Yay.

Arede, (2020). *Türkiye’de Ramazan ve Koronavirüs Araştırması*, İstanbul: Arede Survey

Atkinson, R. L. ve ark. (2012). *Psikolojiye Giriş*, çev. Y.Alogan, İstanbul: Arkadaş Yay.

Ayten, A. (2010). *Empati ve Din*. İstanbul: İz Yay.

Baltaş, Z. ve A. Baltaş (2008). *Stres ve Başaçıkma Yolları*, 25. basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Barbarosoğlu, F. (2020). Kadim kültürde korku ve endişe metafizik ürpertiden payını alırdı...”, *Yeni Şafak*, 08 Nisan 2020. Erişim: 09.04.2020

Baycar, A. (2019). Dini ve Sosyolojik Boyutlarıyla Dayanışma-Yardımlaşma Olgusu. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21/39: 199-225.

Bilgin, N. (2014). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi: Teknikler ve Örnek Çalışmalar*, 3. baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi

Bulut, M. B. (2015). Terör Yönetimi Kuramı (Dehşet Yönetimi Kuramı). *Mediterranean Journal of Humanities*, 5(1): 161-174.

Çakır, B. (2011). Belirsizlik ve Korkunun Yeni Düzenin Oluşmasına Katkısı. *Sosyoloji Konferansları*, 63-82.

Dağlar, G ve ark. (2018). Ebelik Öğrencilerinin Mizah Duygusunun Stresle Baş Etme Yaklaşımlarına Etkisi. *SDÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9 (2): 94-101.

Debord, E. G. (2006). *Gösteri Toplumu*, 2. baskı, çev. A. Emekçi, O. Taşkent. İstanbul: Ayrıntı Yay.

DİB, (2020). *İslam’ın Salgın Hastalıklara Bakışı*, Ankara: DİB Yay.

Doğulu, C., N. Sakallı (2015). Uğurlu Dehşet Yönetimi Kuramı Üzerine Bir Derleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 18 (35): 33-47.

Duman, M. Z. (2016). *Sosyolojik Açından Deprem ve Din*, İstanbul: Rağbet Yay.

Ecevit, Y., A. Ayata (2011). Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç ve Siyaset ve Katılım, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay.

Emmons, R. A. (2013). Duygu ve Din, çev. G. Göcen, *Din ve Maneviyat Psikolojisi*, Ankara: Phoenix Yay.

Gençöz, T. (1998). Korku: Sebepleri, Sonuçları ve Başetme Yolları. *Kriz Dergisi* 6 (2): 9-16.

Güngör, Ö. (2020). *Salgın Dönemi Sosyolojisi*, Ankara: AND Center

Gürses, İ. (1998). Yükleme Teorisi ve Din İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2): 359-377.

Harmon-Jones, E. at all. (1997). Terror Management Theory and Self-Esteem: Evidence That Increased Self-Esteem Reduces Mortality Salience Effects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(1): 24-36.

Hisli, N. Ş. (1994), *Stresle Başa Çıkma, Olumlu Bir Yaklaşım*, Ankara, Türk Psikologlar Derneği Yay.

Horozcu, Ü. (2010), Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki. *Milel ve Nihal*, 7 (1): 209-240.

Karacoşkun, M. D. (2004). Dini İnanç-Dini Davranış İlişkisine Sosyo-Psikolojik Yaklaşımlar. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IV(2): 23-36.

Kayıklık, H. (2002). Bireysel Dindarlığın Psikolojik Kaynakları. *Dini Araştırmalar*, 5(13): 27-40.

Kirman, F. (2013). *Stres ve Din: Lise Gençliği Üzerine Psikolojik Bir Araştırma (Kahramanmaraş Örneği)*, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Kirman, F. (2015). Ergenlik ve Stres ile Başa Çıkma. *Toplum Bilimleri*, 9(18): 297-318.

Kirman, M. A. (2005). *Din ve Sekülerleşme*, Adana: Karahan Kitabevi

Kirman, M. A. (2016). *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, Adana: Karahan Kitabevi

Koç, V., G. Kafa (2019). Dehşet Yönetimi Kuramı Çerçevesinde Benlik Saygısı ve Bağlanmanın Rolü. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 11(1): 129-139.

Köknel, Ö. (2005). *Depresyon, Ruhsal Çöküntü*, İstanbul: Altın Kitaplar Yay.

Küçükcan, T. - Köse, A. (2000). *Doğal Afetler ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-sosyolojik Bir İnceleme*. İstanbul: İSAM Yay.

Lazarus, R. S. (1994). Stresle Başa Çıkma Tarzınız: Dostunuz ya da Düşmanınız. çev. N. Rugancı, *Stresle Başa Çıkma: Olumlu Bir Yaklaşım*, Ankara, Türk Psikologlar Derneği Yay. 59-63.

Maslow, A. H. (1970). *Motivation and Personality*, 2nd ed., New York: Harper & Row.

Okumuş, E. (2002). Tabii Afetler, Din ve Toplum -Marmara Depremi Örneği. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 1(3): 339-373.

Pyzszczyniski, T., Solomon, S.& Greenberg, J. (2015). Thirty Years of Terror Management Theory: From Genesis to Revelation. *Advances in Experimental Social Psychology*. 43(1): 1-70.

Sarp, N. (2014). *Doğal Afetler*, 2. basım, Ankara: Nobel Akademi Yay.

Schmidt, E. and J. Cohen (2013). *The New Digital Age*, New York: Alfred A. Knopf

Serinsu, A. N. ve ark. (2010), *Dini Terimler Sözlüğü*, Ankara: MEB Yay.

Spilka, B., Shaver, P. & Kirlpatrick, L. A. (2001). Din Psikolojisi Açısından Genel Bir Atıf Teorisi. çev. A. Kuşat, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI: 173-195.

Şahin, H. N. (1994). *Stresle Başa Çıkma, Olumlu Bir Yaklaşım*, Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yay.

Şeker, M. ve ark. (2020). *Covid-19 Pandemi Değerlendirme Raporu*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yay.

Yaparel, R. (1994). Depresyon ve Dini İnançlar ile Tabiatüstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8: 275-299.

Yapıcı, A. (2003). Fiziksel ve Sosyal Hadiselere Sebep Atfetmede Dinin Rolü. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1): 127-165.

Yapıcı, A. (2007). *Ruh Sağlığı ve Din*. Adana: Karahan Kitabevi.

Yeğin, H. İ. (2010). Duygusu ve Dinî Açıdan Baş Edebilme Yolları. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10 (2): 235-258.

Yeşildal, M. - E. Reyhanlıoğlu (2020). *Salgın Psikolojisi*, İstanbul: Destek Yay

World Journal of Human Sciences, 2020 - 2

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 2

ISSN: 2717-6665

ISSN: 2717-6665

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/insan>

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

Mersin Üniversitesi Öğrencilerinin Bilişim ve İletişim Teknolojisi Kullanımının Harcama ve Eğitim Düzeylerine Etkileri

Doç. Dr. Erkan AKTAŞ²

Prof. Dr. İsmail TUNCER³

Doç. Dr. Binnaz KIRAN⁴

ÖZET

Bilişim ve iletişim teknolojilerinin hemen hemen her alanda giderek artan önemi ve bilgiye dayalı sektörlerin hızla büyümesi ile dünya ekonomisine yön vermesi dikkate alındığında bilişim ve iletişim teknolojileri (BİT) sektörünün ülkeler açısından stratejik öneme sahip olduğu söylenebilir. Artan bilişim ve iletişim teknolojileri kullanımı yalnız ekonomi alanında değil, sosyal, kültürel ve politik alanda önemli değişmelere neden olabilmektedir.

Bilişim teknolojilerinin kullanımını etkileyen sosyal, kültürel, psikolojik ve ekonomik unsurların iyi bir şekilde irdelenmesi, Türkiye’de bilişim ve iletişim teknolojilerinin ekonomide, özellikle verimlilik ve rekabette önemli katkılar sağlayabilmesi için gerekli önlemlerin alınmasına destek olacaktır.

Bu çalışmanın amacı, Mersin Üniversitesinde, öğrencilerin bilişim teknolojileri kullanımının, eğitim performanslarına ve tüketim harcamalarına etkisinin incelenmesidir. Bu kapsamda 507 öğrenciyle anket çalışması yapılmıştır.

Çalışma sonucunda ME. Ü. öğrencilerinin bilişim teknolojilerini kullanım süreçlerinin hem öğrenim hem de tüketim davranışları üzerine etkileri olduğuna ilişkin bulgular elde edilmiştir. Özellikle, öğrencilerin BİT kullanımlarının öğrenim-başarımını negatif etkilediği, aynı zamanda BİT harcama esnekliğinin 1’den düşük olduğu tahmin edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Bilişim ve iletişim, Eğitim, Harcama, Mersin Üniversitesi.

² Mersin Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, aktaserkan@gmail.com

Effects of Mersin University Students' Information and Communication Technology Usage on Spending and Education Levels

ABSTRACT

Considering the diffusion of information and communication technologies, rapid growth of ICT based sectors in the economy and the leading role of information and communication technologies (ICTs) in world development, it can be said that the ICT's has strategic role for all countries. The diffusion of information and communication technologies, leads to tremendous change not only in the structure of the economy but also in social, cultural, and political structure of the society.

In the Turkish economy to obtain a crucial contribution from information and communication technology on productivity and competitiveness, assessments of economic, social, cultural, and psychological factors affecting ICT production, distribution and use is very crucial.

The aim of this study is to analyze the relationship between ICT use and its educational, psychological and economic outcomes. This study were surveyed with 507 students.

For analyze to relationship between their spending with education achievements and using of the data processing technologies of students, were used econometric models. Results of the study estimate that there is a negative relationship between the use of ICT and student success. However, the use of students' information technology expenditure elasticity has been estimated below.

Keywords: Information, Communication, Education, Expenditure, Mersin University.

³ Mersin Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, ismailtuncer@gmail.com

⁴ Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi PDR Bölümü, binkiran2002@yahoo.com

GİRİŞ

En genel şekliyle, “bilgi teknolojisi”, bilginin mevcut bilgisayar ve telekomünikasyon teknolojileri ile işlenmesi olarak tanımlanmıştır (Akolaş, 2004, :33). Diğer bir tanıma göre bilgi teknolojisi “donanım ve yazılım alt dallarını kapsayan geniş bir teknoloji kümesidir” (DPT, 2007:1). Başka bir tanım ise bilgi teknolojilerini; bilginin yaratılması, toplanması, biriktirilmesi, işlenmesi, yeniden elde edilmesi, yayılması, korunması ve bunlara yardımcı olan araçlar olarak tanımlamıştır (Karahan 2003: 88). Bilgi teknolojilerini kullananların insan olduğu göz önüne alındığında, sosyal, kültürel ve psikolojik yeniden yapılanmanın kaçınılmaz olduğu söylenebilmektedir. Bu nedendir ki teknolojik yeniliklerin insani olan her şeye etkisi söz konusudur.

Bilgi teknolojilerinin içinde yer alan internet, dünya çapında bilgisayarların birbiri ile bağlandığı ağ şeklinde tanımlanabilir. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından gerçekleştirilen 2015 yılı Hanehalkı Bilgi Teknolojileri Kullanımı Araştırması sonuçlarına göre, 2015 yılı Nisan ayında bilgisayar ve internet kullanımı sırasıyla % 54,8 ve % 55,9 olmuştur. Bu oran erkeklerde sırasıyla % 64 ve % 65,8 iken kadınlarda ise % 45,6 ve % 46,1 olarak sıralanmıştır. Hanelerin % 96,8’inde cep telefonu veya akıllı telefon bulunurken, sabit telefon bulunma oranı % 29,6 olarak açıklanmıştır. İnternet kullanım amaçları dikkate alındığında, 2015 yılının ilk üç ayında bireylerin % 80,9’u sosyal medya üzerinden profil araştırma, mesaj gönderme veya fotoğraf vb. içerik paylaşmak amacıyla, % 70,2’si online haber, gazete ya da dergi okumak amacıyla, % 66,3’ü sağlıkla ilgili bilgi arama amacıyla, % 62,1’i kendi oluşturduğu metin, görüntü, fotoğraf, video vb. içerikleri herhangi bir web sitesine paylaşmak üzere yüklemek amacıyla ve % 59,4’ü mal ve hizmetler hakkında bilgi arama amacıyla interneti kullanmıştır (TÜİK, 2015).

Bilgi teknolojilerindeki bu hızlı değişim, günlük hayatın tüm boyutlarını önemli ölçüde etkileyerek, özellikle eğitim sistemlerinin de vazgeçilmez bir unsuru olma özelliğini gün geçtikçe artırmıştır (Aktürk 2006). Bilginin en önemli teknolojilerinden biri olan bilgisayar ise, diğer sistemlerin yanında bilginin iletimindeki hızı ve çok yönlü işlevselliği nedeniyle vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir. Bu vazgeçilmezlik ekonominin her alanında söz

konusu iken özellikle özel sektörde sermayenin kar oranındaki azalışı ve artan rekabet koşulları nedeniyle, teknolojik yenilikleri kaçınılmaz kılmıştır (Kazgan 1997:166). Bu durum bilişimin ekonomideki önemini daha da artırarak, yeni ekonomi sürecini hızlandırmıştır.

Çalışmada genel amaç, öğrencilerin kullandığı bilişim teknolojilerinin eğitim ve ekonomi ile ilişkisinin incelenmesi olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda BİT kullanımı ile okul başarısı arasındaki ilişki, öğrencilerin öğretim sürecinde BİT'ten faydalanma düzeyleri ve öğrencilerin BİT tüketim (harcama) davranışları incelenmiştir.

Bu makale, 2013 yılında tamamlanan “Mersin Üniversitesi Öğrencilerinin Bilişim Teknolojisi Kullanımının Harcama ve Eğitim Düzeylerine Etkileri” isimli BAP projesinden elde edilmiştir.

1. BİT VE EKONOMİ

1980’li yıllarla birlikte üretim şekli pazarlama şekline kadar birçok ekonomik faaliyette gerçekleşen değişim, farklı bir ekonomik perspektifin oluşmasına neden olmuştur. Sermayenin kâr oranındaki azalışa ve artan rekabete direnmek için, merkez ülkelerdeki firmalar, teknolojik yeniliklerin oluşturulması ve firma örgütlenmesinde, yeni biçimlerin ortaya çıkması alanında baş döndüren bir hıza ulaşmışlardır (Kazgan 1997:166). Yeniliklerin toplam çıktıda yarattığı artışın gelişmekte olan ülkelere bir model olması ise teknolojiye olan talebi artırmıştır.

Yeni ve başarılı şekilde pazarlanabilir ürünlerin ortaya çıkmasında temel etkenlerden birisi olan ve teknolojik değişim sürecini hızlandıran unsurun yeni bilgi (bilimsel ve teknik icat, keşif) olduğu düşüncesi yaygın bir şekilde kabul edilmiştir (Karagöz ve Albeni 2004:1).

Bu kabule dayanarak bilgi, geleneksel üretim faktörlerinin yanı sıra etkin üretimi artırıcı bir girdi haline gelmiştir. Üretimde bilginin operasyonel kılınması için; üretilmesi, biriktirilmesi, saklanması, erişilebilirliğin artırılması için bilişim teknolojilerinin yaygınlaştırılması, yeni bir ekonomi modelinin de oluşmasını beraberinde getirmiştir. Hatta

bilişim teknolojilerinin kullanımı sadece ekonomik alanda kalmamış, etkileri günlük yaşantımıza da yansımıştır.

Son dönemlerde bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişim, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda önemli değişime neden olmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin, ekonomide özellikle verimlilik ve rekabet gücüne önemli katkılar sağladığı gibi bilgi, üretim ve tüketim süreçlerinde de giderek önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bilgi ekonomisi artık makroekonomik değişkenler arasında her geçen gün ağırlığını artan oranda hissettirmektedir.

Yamak ve Koçak (2006), “Bilgi Teknolojisi Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: 1993-2005” başlıklı makalesinde BİT harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini gelişmiş ülkeler için olumlu yönde bulurken, gelişmekte olan ülkeler için negatif ve anlamsız bulmuşlardır. Bu durumu, gelişmekte olan ülkelerdeki sosyal, kültürel ve kurumsal yetersizliklerle açıklamışlardır. Benzer sonuçlara Yamak ve Bozkurt (2003) ve Bozkurt ve Dursun (2006) da ulaşmıştır. Bu çalışmada BİT alt yapı yatırımlarının Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlara veya ekonomik büyümeye katkısının olmadığı yönünde tahminler yapılmıştır.

Aktaş ve ark., 2008 ve 2009 yılında yapmış oldukları çalışmalarında, öğrencilerin toplam harcamalarının % 12’sinin bilişim harcaması (iletişim hariç) olduğunu bulmuşlardır. Her iki çalışmada da bilişim harcama esnekliği 0.5 olarak bulunmuştur. Bilişim harcamalarının Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi öğrencileri için lüks bir mal olmadığı, gelire bağlı olarak bilişim harcamalarının çok fazla değişmediği sonucuna varılmıştır.

2. BİT VE EĞİTİM

Eğitimin en önemli kurumlarından biri olan üniversitelerde değişimi zorlayan güçlerden birisi, sürekli gelişen yeni teknolojilerdir. Bu gelişmeler içerisinde özellikle bilişim ve iletişim teknolojilerindeki hızlı ve yoğun gelişmeler, yükseköğretim sistemlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu bağlamda teknolojik gelişmelerin üniversitelere etkileri her geçen gün artmaktadır. Bu etkilerin olumlu yanları olduğu gibi, olumsuz bir takım yanları da bulunmaktadır. Örneğin teknolojik gelişmeler araştırma sürecini kolaylaştırırken, mekâna

bağlı üniversite kavramını da zayıflatmaktadır (Yılmaz ve Barış 2005:105). Aktaş ve ark. (2008) çalışmalarında, bilişim araçları kullanımının, ÇOMÜ Biga İİBF öğrencilerinin başarısını olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmanın sonucunda, öğrencilerin bilgisayarı ödev ve araştırma amaçlı kullanmak yerine daha çok müzik, oyun, film ve sohbet amaçlı kullandıklarını belirlemişlerdir. ÇOMÜ Biga İİBF öğrencilerinin bilişime çok fazla zaman sohbet, müzik ve film amaçlı yer ayırdıkları, bunun da öğrenim çıktıları üzerinde olumsuz etkileri olduğuna ilişkin bulgular elde etmişlerdir. Yine Aktaş ve ark. (2009) Biga’da dersane öğrencileriyle yapmış oldukları çalışmada ise bilişim teknolojilerinin öğrencilerin öğrenimi üzerinde olumlu etkileri olmasını beklerken, daha çok olumsuz etkilerinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu çerçevede, öğrencilerin bilişime giderek daha fazla zaman ayırmaları, onların öğrenimlerini olumlu yönde değil, daha çok olumsuz yönde etkileyeceği söylenebilir.

Bazı yenilik ve yenilenmelerin kültüre dahil edilmesi gerekirken, bazılarının da ayıklanması kaçınılmaz bir olgudur. Hangi icadın kültüre katılacağı ya da potansiyel kullanımının ne olacağını belirlemek pek de kolay değildir. “Thomas Edison, 1877 yılında fonografi icat ettiğinde, bu aletin kullanım alanlarını belirlerken müzik kutuları ve müzikli oyuncaklar için yeni tınılar yaratmayı öncelikli olarak belirlememişti. 1891 yılında ilk müzik kutuları çıktığında ve eğlence sektörüne hizmet ettiğinde, Edison bunu kabul etmeye yanaşmıyordu” (Aşkar 2003).

Teknoloji kullanımında yaygınlığın meşru gerekçesi olarak, teknolojinin insan hayatını kolaylaştırdığı, kimi zaman da eğitici özellikler gösterdiği şeklinde ifade edildiği gibi aksi yönde yapılan bir takım eleştirilere de bakılabilir. Bilgi veya teknoloji bağlamında topluma gelen ilk eleştiri “bilgi teknolojisinin toplumu bir araya getiren iyi bir payda olup olmadığı” sorusudur. Bilgi teknolojilerinin belirli bir kesimin değil, toplumsal hayatı ne derecede gerçekten etkilediği ve kolaylaştırdığı da tartışılmaktadır (Aşkar 2003). Ayrıca bilişim teknolojilerinin transferleri ve dolaşım biçimleri, insanları olumsuz etkilemekte ve insanlar üzerinde teknolojik bir bağımlılık yaratmaktadır (Erdost 1982:151).

Bilgisayar kullanımının amaçları ve bilgisayara ayrılan zamanın artması, kişinin başarı oranını olumsuz yönde etkilemektedir. Bilgisayarın ödev ve araştırma dışındaki amaçlar için kullanımı öğrencilerin başarısını düşürmektedir. Bu savı destekleyen bir başka çalışmada,

bilgisayar ve internet kullanımı öğrencilerde bilişsel gelişme, okuma becerisi, matematik ve eleştirel düşünmede gelişme sağlamamaktadır. Ayrıca Treuer ve Belote'nin "cocooning" yani pinekleme şeklinde adlandırdığı üzere, bilgisayar kullanan çoğu öğrencinin kendisinin kampüs aktivitelerinden izole ettiği gözlenmiştir (Lloyd vd. 2007:483-484).

3. YÖNTEM VE VERİ SETİ

Bu çalışmada, önceki bölümde tanımlanan temel soruna yanıt verebilmek için ihtiyaç duyulan veriler alan araştırması yoluyla elde edilmiştir. Bu kapsamda yapılan alan araştırmasında, esas olarak niceliksel yöntem kullanılarak, ancak bunun yanında derinlemesine görüşme tekniği de kullanılarak, bir anket çalışmasının ontolojik olarak ihmal ettiği düzeyler hakkında nitel araştırma yoluyla ayrıntılı bilgi elde edilmiştir. Bilindiği gibi hangi türden araştırma yapılırsa yapılsın, ilk yapılması gereken şey o araştırmaya konu olan deneklerin dahil olduğu evreni seçmek, daha sonra ise bu evreni temsil eden örnekleme seçip, örnekleme çalışacağımız araştırma tekniklerini belirlemektir.

Araştırmanın evrenini Mersin Üniversitesi'nde eğitim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Bu nedenle Mersin Üniversitesi öğrenci işleri daire başkanlığından veriler elde edilmiştir. Elde edilen bilgilerle, araştırmanın zamansal ve finansal sınırlılıkları göz önüne alınarak araştırma evreni belirlenmiştir. Mersin Üniversitesi'nin lisans ve ön-lisans bölümlerine devam eden yaklaşık 30 bin öğrenci bulunmaktadır. Bu çalışmada 4 yıllık fakülteler göz alınarak 10183 öğrenciden yaklaşık %5'ine denk gelen 507 üniversite öğrencisi ile anket çalışması yapılmıştır. Fakülte ve yüksekokullarda örneklem sayısı oransal temsil niteliğine göre dağıtılmıştır. Anketler 2012 yılında tamamlanmıştır.

Tablo 1. Örneklemin Fakülte ve Yüksek Okullara Göre Dağılımı

Fakülte ve Yüksek Okullar	Yapılan Anket Sayısı	Yüzde (%)
Fen-Edebiyat (Sözel)	91	17,9
Mühendislik ve Mimarlık	85	16,8
Eğitim	65	12,8
İİBF	55	10,8
Tıp ve eczacılık	49	9,7
Fen-Edebiyat (Sayısal)	48	9,5
Tarsus Teknik Eğitim	31	6,1
Turizm	30	5,9
Su ürünleri	15	3,0
Güzel Sanatlar	14	2,8
İletişim	14	2,8
BESYO	10	2,0
Toplam	507	100,0

3.1. Veri Analizi Yöntemleri

Saha araştırmasından elde edilen ham veriler, betimsel istatistiklere tabi tutularak tanımlanmış, daha sonra da hipotezler doğrultusunda analiz edilmiştir.

Data işlem basamağında kullanılacak istatistiksel teknikler kendi içerisinde kabaca iki gruba ayrılabilir. Bunlar daha klasik sayılabilecek Ki-Kare Uyum Analizi ve regresyon yöntemleridir (Kartal, 1998:119-123; Donald ve Lindgren,1996:522-523).

Engel eğrisi, tüketicilerin gelir düzeylerinin belirli bir mal ya da hizmetten talep ettikleri miktarı nasıl değiştirdiğini, başka bir deyişle, tüketicinin belirli bir mal ya da hizmetten talep ettiği miktar ile geliri arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Diğer değişkenler (tüketicilerin tercihleri, gelir, beklentiler, mal ve hizmet fiyatları vs.) sabitken, belirli bir mal ya da hizmet için tüketicilerin yaptıkları harcamalar ile tüketici gelirleri arasındaki ilişki, Engel eğrisini kullanarak analiz edilebilir. Engel Yasası, gelir arttıkça gıda mallarına yönelik harcamaların tüketicinin toplam harcamaları içindeki payının düşeceğini ifade etmektedir. Bu yasaya göre, gıda mallarına olan talebin (harcamaların) gelir esnekliği pozitif ancak birden düşük bir düzeyde seyredecektir. Ayrıca, barınma harcamalarının birim esnek ($e=1$), giyim harcamalarının birim esnek ($e=1$) ya da esnek ($e>1$), lüks malların ise esnek ($e>1$) olması beklenmektedir (Ahçıhoca ve Ertek, 2000:2). Bazı çalışmalarda gelir yerine toplam tüketim harcaması alınmaktadır. Yaptığımız çalışmada öğrencilerin çoğunluğunun geliri olmadığı için toplam harcaması alınmıştır.

Engel fonksiyonları ekonometrik yöntemlerle tahmin edilirken kullanılacak olan matematiksel kalıbın toplam bilişim harcaması- toplam harcama ilişkisini doğru bir şekilde ifade etmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, ilgili ekonometrik çalışmalarda yaygın olarak kullanılan ve verilere uyum sağlama konusunda başarılı olan fonksiyonel kalıp denenmiş ve en ideali belirlenmiştir.

Üniversite öğrencilerinin BİT harcamalarını etkileyen sosyo-ekonomik faktörler arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin ortaya çıkarılmasında Çoklu Regresyon Analizi kullanılmıştır. Fakat burada En Küçük Kareler (OLS) tahmin edicisi kullanıldığında sıfır değerine sahip değişkenlerin hata terimi sıfır olacağından, sınırlı bağımlı değişken modeli olan “LOGİT” modeli kullanılmıştır.

Son zamanlarda, lojistik regresyon kategorik bağımlı değişkenlerin çok değişkenli modellenmesi için bir analitik teknik seçenek haline gelmiştir (Demaris, 1995:956). Bağımlı değişkenin kategorik ayrıca ordinal olduğu durumlarda sıralı (ordered) logit olasılık tahmin edicileri kullanılabilir. Bu yöntem Maksimum En Çok Benzerlik fonksiyonlarını kullanır ve sıralı logit model standardize edilmiş logistik olasılık dağılımından türetilir (Akın, Üçdoğruk ve Deveci, 2000). Bu çalışmada öğrencilerin başarı durumunu analizi etmek için sıralı logit model kullanılmıştır.

Çalışmada öncelikle teorik yaklaşımlar ve ilgili literatür ışığında temel alt hipotezler geliştirilmiştir. Daha sonra da bu hipotezlerin sınanması için yapılandırılmış anket soruları oluşturulmuştur. Anket yolu ile elde edilen veriler yukarıda ayrıntılandırıldığı gibi çeşitli istatistiki tekniklerle değerlendirilmiştir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Anket yapılan öğrencilerin % 55'i kadın, % 45'i ise erkektir. Mersin Üniversitesi öğrencilerinin doğup büyüdüğü yerler aşağıda verilmiştir. Anket yapılan ME.Ü. öğrencilerinin 54 farklı ilden geldiği belirlenmiştir. İlk sırayı %22 ile Mersin alırken, bunu Adana (%13,2), Hatay (%8,3), Diyarbakır (%7,1), İstanbul (%4,5), Batman (%3,4), İzmir (%3,2), Mardin (%2,6), Şanlıurfa (%2,6), Osmaniye (%2,4), Ankara (%2,2) ve diğer iller takip etmektedir. Bu on ilin oranı ise yaklaşık olarak % 71'dir.

Anket yapılan ME.Ü. öğrencilerinin, üniversitedeki fakültele göre dağılımı verilmiştir. Buna göre, ankete katılan öğrencilerin % 17,9'u Fen-Edebiyat Fakültesi (sözel) öğrencisiyken, bunu Mühendislik ve Mimarlık Fakülteleri (% 16,8), Eğitim Fakültesi (% 12,8), İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (% 10,8), Tıp ve Eczacılık Fakülteleri (% 9,7) ve Fen Edebiyat Fakültesi (Sayısal) (% 9,5) takip etmiştir.

4.1. BİT Kullanımına İlişkin Bulgular

Tablo 2'de ME.Ü. öğrencilerinin bilgisayara sahip olma durumları hakkında bilgi vermektedir. Buna göre toplam 507 öğrenciden % 80,9'u masa üstü bilgisayara sahip değilken, öğrencilerin % 18,9'unun bir adet masa üstü bilgisayarı bulunmaktadır. İki adet masa üstü bilgisayara sahip öğrencilerin oranı ise % 0,2'dir.

Diz üstü bilgisayara sahip olma oranları incelendiğinde ise öğrencilerin % 40'ının düz üstü bilgisayarı olmadığı görülmektedir. Bir adet diz üstü bilgisayara sahip öğrencilerin oranı ise % 59,4'tür. Öğrencilerin % 0,6'sının ise iki adet diz üstü bilgisayarı bulunmaktadır. Görüldüğü gibi diz üstü bilgisayar kullanım oranı, masa üstü bilgisayar kullanım oranından daha yüksektir. Diz üstü bilgisayarların daha yeni bir teknoloji ürünü olduğu

düşünüldüğünde, teknolojik yenilikler arttıkça, eskilerin terk edilmeye başladığı söylenebilir.

Tablo 2. ME.Ü. Öğrencilerinin Bilgisayara Sahip Olma Durumları

Masa Üstü		Diz üstü		
Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	
Hiç yok	410	80,9	203	40,0
1 adet	96	18,9	301	59,4
2 adet	1	0,2	3	0,6
Toplam	507	100,0	507	40,0

Tablo 3 ise, ME.Ü. öğrencilerinin cep telefonuna sahip olma durumları hakkında bilgi sunmaktadır. Buna göre, cep telefonu olmayan öğrencilerin oranı % 0,2 iken, öğrencilerin % 87'sinin bir adet cep telefonu bulunmaktadır. İki adet cep telefonu bulunan öğrencilerin oranı % 12,2 iken, üç adet cep telefonu bulunan öğrencilerin oranı ise % 0,6 olarak sıralanmaktadır. Görüldüğü gibi, cep telefonu kullanımı ME.Ü. öğrencilerinin hayatının vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Benzer sonuçlar TÜİK verilerinden yola çıkarak ta söylenebilir.

Tablo 3. ME.Ü Öğrencilerinin Cep Telefonu Sahip Olma Durumları

	Adet	Yüzde
Hiç yok	1	0,2
1 adet	441	87,0
2 adet	62	12,2
3 adet	3	0,6
Toplam	507	100,0

Anket yapılan ME.Ü. öğrencilerinin Microsoft Office programlarını kullanım durumlarına bakıldığında, karşımıza Tablo 4'deki sonuçlar çıkmaktadır. Öğrencilerin önemli bir çoğunluğunun kelime işlemci ve sunumu iyi ve çok iyi kullandığı görülmektedir, tablolamada ise orta düzeyde oldukları belirlenmiştir. Ancak hem kelime işlemci kullanımında, hem tablolama kullanımında hem de sunum kullanımında iyi olduğunu söyleyen öğrencilerin oranı, çok iyi olduğunu söyleyen öğrencilerin oranından daha fazladır. Bu durum, öğrencilerin kelime işlemci, tablolama ya da sunum gibi kendini geliştirecek ve iş hayatına alıştırarak programlar yerine, daha çok sosyal internet platformlarında vakit geçirdiğinin bir göstergesi olabilir.

Tablo 4. ME.Ü Öğrencilerinin Microsoft Office Programlarını Kullanımı

	Kelime İşlemci (Word)		Tablolama (Excel)		Sunum (Power Point)	
	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde
Bilmiyorum	11	2,2	32	6,3	24	4,7
Az	31	6,1	80	15,8	45	8,9
Orta	109	21,5	174	34,3	125	24,7
İyi	203	40,0	142	28,0	162	32,0
Çok iyi	153	30,2	79	15,6	151	29,8
Toplam	507	100,0	507	100,0	507	100,0

Tablo 5 ise, ME.Ü. öğrencilerinin bir önceki yıla kıyasla BİT ve televizyon kullanım durumlarını göstermektedir. Buna göre, bilgisayar, internet ve cep telefonu kullanımında, kullanım sürelerinin bir önceki yıla göre arttığını ve çok arttığını söyleyen öğrenciler çoğunlukta, televizyon kullanımının ise azaldığını ve değişmediğini söyleyen öğrenciler çoğunluktadır. Dolayısıyla bilgisayar, cep telefonu ve internetin öğrencilerin hayatına daha çok girmesiyle birlikte, televizyon kullanımı büyük oranda düşmüştür. Bu yüzden yeni teknolojilerin hayata girmesiyle birlikte, eski teknolojilerin terk edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Tablo 5. ME.Ü Öğrencilerinin Geçen Bir Önceki Yıla Kıyasla BİT ve Televizyon Kullanımı

	Bilgisayar		İnternet		Cep telefonu		Televizyon	
	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde
Çok azaldı	23	4,5	21	4,1	23	4,5	105	20,7
Azaldı	53	10,5	54	10,7	59	11,6	153	30,2
Değişmedi	158	31,2	151	29,8	183	36,1	155	30,6
Arttı	209	41,2	204	40,2	177	34,9	67	13,2
Çok hızlı arttı	64	12,6	77	15,2	65	12,8	27	5,3
Toplam	507	100,0	507	100,0	507	100,0	507	100,0

Tablo 6 ise, ME.Ü. öğrencilerinin bir önceki yıla kıyasla BİT harcama durumlarını göstermektedir. Buna göre öğrencilerin çok büyük bir kısmının bilgisayar, internet ve cep telefonları harcamalarının değişmediği görülmektedir. Bunu takiben önemli bir oranda öğrencinin ise her üç harcama kategorisinde de harcama tutarında artış olduğu görülmektedir. Buna göre öğrencilerin, bir kaç yıl içinde yeni teknoloji ürünlerine talep gösterdiği sonucu çıkarılabilir.

Tablo 6. ME.Ü Öğrencilerinin Geçen Yıla Göre BİT Harcama Durumu

	Bilgisayar		İnternet		Cep telefonu	
	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde
Çok azaldı	21	4,1	23	4,5	16	3,2
Azaldı	45	8,9	52	10,3	47	9,3
Değişmedi	242	47,7	210	41,4	225	44,4
Arttı	168	33,1	192	37,9	182	35,9
Çok hızlı arttı	31	6,1	30	5,9	37	7,3
Toplam	507	100,0	507	100,0	507	100,0

Tablo 7 ise, ME.Ü. öğrencilerinin bilgisayarsız hayat hakkındaki görüşlerini göstermektedir. Tablo 9, öğrencilerin % 58'inin bilgisayarsız bir hayatı düşünemediğini göstermektedir. Kararsız kalan öğrencilerin oranı % 9,1 iken, bilgisayarsız da olabileceğini söyleyen öğrencilerin oranı % 30,2, bilgisayarsız hayatın çok iyi olacağını söyleyen öğrencilerin oranı ise % 2,8 olmaktadır. Bu tablo, bilgisayar kullanımının öğrencilerin hayatına yerleştiğini ve bu alışkanlıktan vazgeçmesinin zor olduğunu göstermektedir.

Tablo 7. ME.Ü. Öğrencilerine Göre Bilgisayarsız Hayat

	Adet	Yüzde
Hiç olmaz	117	23,1
Olmaz	177	34,9
Kararsız	46	9,1
Olabilir	153	30,2
Çok iyi olur	14	2,8
Toplam	507	100

Tablo 8 ise, ME.Ü. öğrencilerinin internetsiz hayat hakkındaki görüşlerini göstermektedir. Buna göre öğrencilerin yaklaşık % 59'unun internetsiz hayatı düşünemediği görülmektedir. Öğrencilerin % 12,8'i bu durum karşısında kararsız kalmışken, % 24,7'si cep telefonsuz hayatın iyi olabileceğini, % 3,6'sı ise çok iyi olacağını söylemiştir. İnternet erişimi hem bilgisayar hem de cep telefonlarından sağlanabildiğinden, bu sonuçların diğer sonuçlarla paralel çıkması doğaldır.

Tablo 8. ME.Ü. Öğrencilerine Göre İnternetsiz Hayat

	Adet	Yüzde
Hiç olmaz	121	23,9
Olmaz	178	35,1
Kararsız	65	12,8
Olabilir	125	24,7
Çok iyi olur	18	3,6
Toplam	507	100

Tablo 9, öğrencilerin cep telefonsuz hayat hakkındaki görüşlerini göstermektedir. Buna göre öğrencilerin büyük çoğunluğu cep telefonsuz hayat olamayacağını söylemiştir. Hiç olmaz diyen öğrencilerin oranı % 36,5 iken, olmaz diyen öğrencilerin oranı ise % 33,9'dur. Telefonsuz hayatın çok iyi olacağını söyleyen ise toplam öğrencilerin % 5'idir. Bu durum anket yapılan ME.Ü. öğrencilerinin cep telefonsuz bir hayatı düşünemediğini belirtmektedir. Bu tablo, öğrencilerin bilgisayar ve internet kullanımı hakkındaki görüşleri ile karşılaştırıldığında, öğrenciler için cep telefonu kullanımının, bilgisayar ve internet kullanımından daha önemli olduğu görülmektedir. Nitekim bilgisayarsız ve internetsiz olamayacağını söyleyen öğrencilerin oranı sırasıyla % 58 ve % 59 iken, bu oran cep telefonu kullanımında % 70'e çıkmıştır. Bu durum, öğrencilerin, teknoloji kullanımının eğitim amacından ziyade, sosyalleşme ve haberleşme amaçlı kullandığının kanıtı olarak görülebilir.

Tablo 9. ME.Ü. Öğrencilerine Göre Cep Telefonsuz Hayat

	Adet	Yüzde
Hiç olmaz	185	36,5
Olmaz	172	33,9
Kararsız	48	9,5
Olabilir	75	14,8
Çok iyi olur	26	5,1
Toplam	1	0,2

Tablo 10 ise, ME.Ü. öğrencilerinin ders esnasında cep telefonu kullanma durumları hakkında bilgi vermektedir. Buna göre, öğrencilerin % 31,6'sı ders esnasında ara sıra cep telefonu kullanırken, % 28,4'ü ders esnasında çok az telefon kullanmakta, % 23,1'i ise ders esnasında telefon kullanmamaktadır. Ancak toplamda öğrencilerin yaklaşık % 79'unun ders esnasında cep telefonu kullandığı görülmektedir.

Tablo 10. ME.Ü. Öğrencilerinin Ders Esnasında Cep Telefonu Kullanma Durumu

	Adet	Yüzde
Kullanmıyorum	117	23,1
Çok az kullanıyorum	144	28,4
Ara sıra kullanıyorum	160	31,6
Fazla kullanıyorum	59	11,6
Çok fazla kullanıyorum	27	5,3
Toplam	507	100

4.2. BİT ve Öğrenim Arasındaki İlişki

Aşağıdaki tabloda bilişim kullanım durumu ile not ortalaması arasındaki ilişki açıklanmaktadır.

Tablo 11. ME.Ü. Öğrencilerinin Bilişim ile Öğrenimleri Arasındaki İlişki

Bağımlı Değişken: Y

Metot: ML - ML – Sıralı Logit

Örnek: 507

<i>Değişkenler</i>	<i>Katsayılar</i>	<i>Std. Hata</i>	<i>z-İstatistik</i>	<i>P</i>
INT	-0.265998	0.117548	-2.262879	0.0236
TTELS	-0.001978	0.000475	-4.163747	0.0000
G	-0.684142	0.167813	-4.076815	0.0000
YAL	0.425710	0.255779	1.664369	0.0960

Burada Y değişkeni Mersin Üniversitesi öğrencilerinin not ortalamasını (1:2'nin altı, 2:2-2,49, 3:2,5-2,99, 4:3'ün üstü), İNT değişkeni internet bağımlılığı ölçeğini, TTELS değişkeni telefon kullanım süresini, G değişkeni cinsiyeti ve YAL değişkeni ise yalnızlık ölçeğini göstermektedir. Buna göre öğrencilerin not ortalaması ile internet bağımlılığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş ve internet bağımlılığı arttıkça öğrencilerin not ortalamasının azaldığı tahmin edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin not ortalaması ile telefon kullanım süreleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş ve telefon kullanımını arttıkça öğrencinin not ortalamasının azaldığı tahmin edilmiştir. Öğrencilerin not ortalaması ile yalnızlık ölçeği arasında da anlamlı bir ilişki bulunmuş ve öğrenci yalnızlaştıkça öğrencinin not ortalama bahsinin arttığı tahmin edilmiştir. Bunlarla birlikte Mersin Üniversitesi'ndeki kadın öğrencilerin erkek öğrencilerden daha başarılı oldukları ortaya çıkmıştır.

4.3. BİT Harcama Esnekliği

Tahmin edilen doğrusal harcama modeli (LES) analizinde bilişim harcamaları ile toplam harcamalar arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Analizde, genel bilişim harcamaları ile toplam harcamalar arasındaki ilişki ortaya koyulmuştur.

Bu analizde bilişim harcamaları ile toplam harcamalar arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bilişim harcamaları öğrencilerin toplam harcama eğilimlerine göre değişmektedir.

Tablo 12. ME.Ü. Öğrencilerinin Bilişim Harcama Modeli

Bağımlı Değişken: BH

Metot: EKK

Örnek: 507

<i>Değişkenler</i>	<i>Katsayılar</i>	<i>Std. Hata</i>	<i>t-İstatistik</i>	<i>P</i>
TH	0.078528	0.006530	12.02561	0.0000
G	6.946921	2.667177	2.604597	0.0095
TBİLİLS	0.018817	0.003422	5.498796	0.0000
C	0.152206	3.915781	0.038870	0.9690

Burada BH değişkeni toplam bilişim harcamasını, TH değişkeni toplam harcamayı, G değişkeni cinsiyeti, TBİLİLS değişkeni toplam BİT kullanım süresini ve C değişkeni de sabit terimi göstermektedir. Bilişim harcamalarındaki esneklik katsayısının düşük olması, BİT mallarının lüks bir mal olmadığını, üniversite öğrencileri için bilişim teknolojilerinin normal bir mal konumuna geldiğini göstermektedir. Aktaş ve ark. (2008) yapmış oldukları

çalışmada, üniversite öğrencilerinin BİT harcama esnekliğini 0,5 olarak tahmin etmişlerdir. Bu çalışmada ise BİT harcama esnekliği 0,7 olarak tahmin edilmiştir.

SONUÇ

BİT kullanımının hızlı gelişimi günlük hayatın tüm boyutlarını önemli ölçüde etkileyerek, özellikle eğitim sistemlerinin de vazgeçilmez bir unsuru olma özelliğini artırmaktadır. Bilişimin en önemli teknolojilerinden biri olan bilgisayar ise, diğer sistemlerin yanında, internet aracılığıyla, bilginin iletimindeki hızı ve çok yönlü işlevselliği nedeniyle vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir. Bu durum, ekonominin her alanında söz konusu iken özellikle özel sektörde sermayenin kar oranındaki azalışı ve artan rekabet koşulları nedeniyle, teknolojik yenilikleri kaçınılmaz kılmıştır. BİT'in ekonomideki önemini daha da artırarak, yeni ekonomi sürecini hızlandırmak hakim bir politika haline gelmiştir.

İnternet ise bireylerin gerçek yaşamdaki kişilerarası etkileşimi zayıf olan insanlara ihtiyaç duydukları dinamik sosyal destek gruplarını sağlamaktadır. Kişisel bilgilerin değiştirilerek kullanılması veya saklanabilmesi ile bir kişi daha önce hiç görmediği bir başkasının yaşamına katılabilir.

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin internet kullanımı arttıkça yalnızlıklarının da arttığı görülmüştür. İnternetin aşırı kullanımının yalnızlığa yol açtığını gösteren birçok çalışma da bulunmaktadır. İnternet bağımlılığı (aşırı kullanımı) konusunda ergenlerle ilgili çalışmalar, bağımlılık durumunda ergenlerin akranlarıyla daha az etkileşime girdiklerini ve akran ilişkilerinin kötü olduğunu belirtmektedir.

Ergenlerde aşırı internet kullanımının, bireyin diğerleriyle ilişki kurmasını zorlaştırdığı ve bireylerin yalnızlaştırdığı görülmektedir. Bu nedenle özellikle okullarda görev yapan psikolojik danışmanlar, öğrencilerin kişiler arası ilişkilerini geliştirme konusunda yürütecekleri grupla psikolojik danışma çalışmalarına ağırlık vermelidir. Aynı zamanda güvenli internet kullanımı konusunda akran eğitiminden faydalanabilirler.

ME.Ü. öğrencilerinin not ortalaması ile internet bağımlılığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş ve internet bağımlılığı arttıkça, öğrencinin not ortalamasının azaldığı tahmin

edilmiştir. Öğrencinin not ortalaması ile telefon kullanım süreleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş ve telefon kullanımı arttıkça öğrencinin not ortalama bahsinin azaldığı tahmin edilmiştir. Öğrencinin not ortalaması ile yalnızlık ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş ve öğrenci yalnızlaştıkça öğrencinin not ortalama bahsinin azaldığı tahmin edilmiştir. Bu durumu BİT kullanımı ile yalnızlaşma arasındaki pozitif ilişki ile açıklayabiliriz.

BİT harcamalarındaki esneklik katsayısının düşük olması, BİT ürünlerinin lüks mallar olmadığını, üniversite öğrencileri için bilişim teknolojilerinin zorunlu mallar konumuna geldiğini göstermektedir. Bu çalışmada BİT harcamasının inelastik talep yapısına sahip olduğu belirtilmiştir.

BİT kullanımını ülke ekonomisi açısından daha sağlıklı değerlendirebilmek için hem mikro iktisadi açıdan hem de psikolojik açıdan analiz edilmesi gerekmektedir. Özellikle ülkemizde BİT’i en fazla kullanan üniversite öğrencileri olması bu çalışmayı daha da değerli kılmaktadır.

Sonuç olarak, BİT kullanımı ile mevcut derslerin gözden geçirilerek, yeni derslerin verilmesi gerekmektedir. Öğrencilerin, özellikle kişisel gelişim açısından yeterince bilgisayar ve internet kullanmadığı gözlenmektedir. Bununla birlikte, üniversitelerde sosyal alanlarının yetersizliği BİT kullanımını daha da artırmaktadır. Bu yüzden, üniversitelerde sosyal ve sportif alanların artırılması gerekir.

KAYNAKÇA

Ahçıhoca, D. ERTEK, T. (2000) “Consumption P Atterns of Households In North Cyprus” Doğuş Üniversitesi Dergisi, Sayı : 1, Ocak 2000.

Akın, F., Üçdoğruk, Ş., Deveci, İ., (2000), “İstanbul İli Hanehalkı Tüketim Harcamalarının Sıralı Probit Olasılık Modelleriyle İncelenmesi” T.C DİE Araştırma Sempozyumu, 27-29Kasım.

Akolaş, A., (2004), “Bilişim Sistemleri ve Bilişim Teknolojisinin Küreselleşme Olgusunun Girişimcilik Üzerine Etkileri” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı.12, ss.29-42.

Aktaş, E, Aliođlu, O., Vardar, E., (2008), “Bilişim Teknolojileri Kullanımının Öğrencilerin Öğrenimleri Üzerine Etkileri ve Bilişim Harcama Esnekliği: ÇOMÜ Biga İİBF Örneği”. IX. İstatistik ve Ekonometri Sempozyumu, Kuşadası, İzmir.

Aktaş, E., Balkan, B., Karapınar, K., (2009). Biga’da Bilisim Teknolojileri Kullanımının Öğrencilerin Başarı ve Harcama Düzeylerine Olası Etkileri. Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 7, Haziran 2009. (39-46).

Aktürk, N. (2006), T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü, Bilişim Teknolojisi Destekli Eğitimde Yaratıcı Örnekler Proje Yarışması, Ankara, Sayı, B.08.0.ETG.0.21.01.04.00.300.

Aşkar, P. (2003), “Eğitimde Teknoloji Kullanımı”, s. 2, http://www.bto305.hacettepe.edu.tr/2003guz/teknolojiler/egitimde_tek_kullanimi.pdf. (15.05.2008).

Bozkurt, H., Dursun, G., (2006). Bilgi ve İletişim Teknolojileri ile Yabancı Doğrudan Yatırım Akımları Arasındaki Etkileşim: Türkiye İçin Kointegrasyon Analizi,1990-2004. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Cilt 1..Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. (322-334).

Donald, A., B. ve Lindgren, B. W., (1996) *Statistics: Theory and Methods*. 2nd. Edition, Wadsworth Publishing Company, California.

Demaris, A., (1995)“A Tutorial In Logistic Regression”, Journal of Marriage & the Family, Vol.57, Issue 4.

DPT (2007), Bilgi ve İletişim Teknolojileri Ö.İ.K. Raporu.s.1.

Erdost, C. (1982), Sermayenin Uluslararasılaştırılması ve Teknoloji Transferleri, SavaşYayınevi.

Karagöz, M., Albeni, M., (2004), “Türkiye’de Teknoloji Çabalarına İlişkin Bir Değerlendirme: Türkiye’de Patent Aktivitesi”, Pamukkale Üniversitesi BİLGİTEK Kongresi’nde Sunulan Tebliğ, ss.1-14.

Karahan, M. (2001), “Eğitimde Bilgi Teknolojileri”, (Bilgisayar Kullanımının eğitime Katkıları), http://mmyo.inonu.edu.tr/bolumler/bilgisayar/ogr_cal/e_book/pdf/4bolum.pdf, (16.04.2008).

Kartal, M. (1998) *Bilimsel Araştırmalarda Hipotez Testleri, Parametrik ve Nonparametrik Teknikler*, 2. Baskı. Şafak Yayınevi. Erzurum.

Kazgan, G. (1997). Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen: Ne Getiriyor? Ne Götürüyor? Nereye Gidiyor?, Altın Kitaplar, s.166.

Lloyd, Jan M., Laura A. Dean ve Diane L. Cooper (2007) “Students’ Technology Use and Its Effects on Peer Relationships, Academic Involvement, and Healthy Lifestyles”. NASPA Journal, Vol. 44, No. 3.

TÜİK, (2015). Haber Bülteni, Sayı: 18660.

Yamak, R. Bozkut, H.,(2003).Bilgi Teknolojisi ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Analizi. II. Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Kongresi. Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. Yayını.

Yamak, R., Koçak, N., A.,(2006).Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Cilt 1..Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. (271-281).

Yılmaz, Kürşad ve Horzum, Barış (2005), “Küreselleşme, Bilgi Teknolojileri ve Üniversite”, Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:6, Sayı:10, ss. 103-121.

World Journal of Human Sciences, 2020 - 2

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 2

ISSN: 2717-6665

ISSN: 2717-6665

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/insan>

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

Türkiye’den Yurt Dışına Göç Edenler ve Kültürel Çatışmalar: Almanya ve Norveç Örneği

Elif ALBAŞGİL⁵

Esra GEDİK⁶

ÖZET

Bu çalışma, yurtdışındaki Türklerdeki kültürel anlamda yaşanan değişimlerle beraber insanlardaki kültürel çatışmaları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışmayı yaparken iki ülkeden insanlarla yüz yüze derinlemesine görüşme yapılmış ve göç ettikleri ülkelerde kültürün hayatlarına etkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Yurtdışında yaşayan insanların Türkiye’yi nasıl algıladıkları ve kendilerini nereye ait hissettikleri incelenmiştir. Çalışma yapılırken farklı yaş grupları seçilmiş ve nesiller arası farklılaşma da göz önünde bulundurulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma sonucunda insanların kendilerini bir yerde konumlandıramadıkları arada bir yerde oldukları ve bu anlamda bir çatışma yaşadıkları görülmüştür. Çünkü yaşadıkları yerde de yabancılar Türkiye’ye geldiklerinde de yabancılardır. Bu durumun onları bir ikileme düşürdüğü, aidiyet ve kimlik konusunda kendi içlerinde bir çatışma yaşadıkları görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Kültür, Kültürel Çatışma, Kimlik, Dil, Aidiyet, Göç.

⁵ Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisansı, E-Posta: elif_albasgil@hotmail.com

⁶ Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, E-Posta: esra.gedik@bozok.edu.tr

Cultural Conflicts and Those Who Migrated from Turkey: Germany and Norway Case

ABSTRACT

This study aims to reveal the cultural conflicts and the cultural changes in Turks living abroad. While doing this study, in-depth interviews were made with people from two countries and it was investigated whether culture in the countries they migrated had an impact on their lives. The questions, How do they perceive Turkey from abroad and where they feel that they have belonged to, were examined. During the study, different age groups were selected and differentiation between generations was tried to be considered. In this study, it was seen that people could not feel belonged themselves anywhere, that they had a conflict in this sense. Because in those countries they live as aliens, when they come to Turkey, they become foreigners. This situation puts them in a dilemma, and it was found that they had a conflict in themselves about identity and belonging.

Key Words:

Culture, Cultural Conflict, Identity, Language, Belonging, Migration.

GİRİŞ VE YÖNTEM⁷

1960'lı yıllardan itibaren, Türkiye'den çeşitli Avrupa ülkelerinde çalışmak amacıyla pek çok Türk vatandaşı yurtdışına gitmiştir. 1960'lı yıllarda başlayan iş göçü, ilerleyen yıllarda değişik amaçlarla da devam etmiştir. Bu sürede göç edenlerle göç edilen ülke vatandaşları arasında, kültürlerarası karşılaşma, etkileşim ve çatışma, yabancı düşmanlığı ve ayrımcılık gibi konularda sorunlar yaşanmıştır.

Bu çalışmanın amacı yurtdışında yaşayan insanlardaki kültürel çatışmayı ele almak, bu kişilerin gündelik, rutin hayatlarında kültürel farklılıktan meydana gelen olayları ele almak ve göç ile kültür etkileşimini bir arada değerlendirmektir. Kültür hayatlarında nerede konumlandıklarını değerlendirmektir. İnsanların kimlik, kültür ve dil konusunda ne gibi değişimler yaşadıkları kendilerini nereye ait hissettikleri konuları üzerinde durarak kültürel çatışmayı ele almak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda nesiller arasındaki değişimi göz önünde bulundurarak yurtdışındaki Türklerin dünden bu güne yaşadıkları değişime odaklanarak kültürel çatışma ele alınmıştır.

Bu çalışmanın önemi Almanya ve Norveç'te yaşayan Türklerin kültür, dil, kimlik ve aidiyet bakımından hayatlarında meydana gelen değişimleri değerlendirmesidir. Yurtdışında yaşayan insanlar gittikleri günden bu güne kadar nasıl bir değişime uğradıkları kültürel çatışma bağlamında değerlendirilmiştir. Dil, kültür ve kimlik açısından uyum yaşayabilmişler mi? sorusuna nesiller arasındaki farklılaşmayı göz önünde bulundurarak cevap aranmıştır. Kişilerle birebir görüşmeler yapılması bu değerlendirmeyi daha önemli kılmaktadır. Bireylerin düşüncelerini kendi ağızlarından dinlemek çalışmanın amacına ulaşmasını kolaylaştırmaktadır.

Bu çalışma derinlemesine görüşme tekniği ile yapılmıştır. Derinlemesine görüşmede insanların düşüncelerine birincil şahıstan ulaşılabilmekte ve doğrudan bilgiye ulaşmak güvenilir ve tatmin edici olmaktadır. Örnek olarak da Almanya ve Norveç seçilmiştir. Çünkü yapı olarak farklı örnekleri oluşturmaktadırlar. Almanya konusunda birçok çalışma bulunmaktadır fakat Norveç çalışmaları çok daha kısıtlıdır. Bu yüzden de Norveç'in

⁷ Bitirme tezinden üretilmiştir.

çalışılmasına karar verilmiştir. Örnek açısından farklılık oluşturacağını düşündüğümüz için 10 kişi Norveç'te yaşayan Türk, 10 kişi Almanya'da yaşayan Türk seçilmiştir. Her bir gruptan insanlarla birebir derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Yaş ve cinsiyet olarak farklı insanlarla görüşmeler yapılmış, yaşları farklı insanlarla görüşülmüştür. Böylece nesiller arası farklılaşmanın olup olmadığı incelenmiştir. Kadın ve erkek, her cinsiyetten kişiyle görüşülmüştür. Böylece cinsiyetler arası bir kültürel farklılaşmanın mevcudiyeti aranmıştır. Ayrıca yaş, cinsiyet ve nesiller arasındaki farklılıktan doğan değişim görülmeye çalışılmıştır.

Görüşme soruları dil, kimlik, aidiyet odaklı olarak hazırlanmıştır. Zamansal değişime dönük sorular da sorulmuştur. Çalışmanın temel noktaları dil, kültür, kimlik ve aidiyet üzerinden ele alınmış, sonuç olarak da kültürel çatışma başlığı altında toplanarak yurtdışındaki insanları nesiller arasındaki farklılıkları ve ülkeler arası farklılıkları göz önünde bulundurarak sosyolojik bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

Bu çalışmayı yaparken görüşmecilerle samimi bir dil kullanılmıştır. Görüşmeciler bir çalışmacı ile muhattap olduklarını düşündükleri zaman daha kısa cevaplar tercih etmişler ama çalışmacıyı aynı zamanda bir arkadaş olarak gördüklerinde ise daha uzun ve tatmin edici cevaplar alınabilmiştir. Görüşmeler sırasında görüşmecilere güven verici davranılmıştır. Çünkü Türkiye'de yaşayan kişiler olarak onları yargılamamızdan çekinen görüşmeciler olmuştur. Görüşmecilerle randevu alarak görüşülmüş, izin istenmiş ve çalışmadan bahsedilmiştir. Görüşmek istemeyen kişilere ısrar edilmemiştir. Görüşmeciye ulaşmanın zor olduğu durumlarda aracılar (*gate keeper*) bulunmuştur. Aracı yardımıyla birçok kişiyle görüşülmüştür. Aracı bulmak etkili olmuş, ulaşamayacağımız ya da görüşemeyeceğimiz insanlara bu sayede ulaşılmıştır. Görüşmeler sırasında görüşmecilerimizin izni ile ses kaydı yapılmıştır. Bir görüşmecimiz ses kaydına başta izin vermese de görüşmenin ikinci sorusuna geçildiği zaman kendisi ses kaydını başlatmamızı istemiştir. Görüşmeciyle güven oluşturmanın önemli olduğu bu nokta da tekrar görülmüştür. Görüşmecilerimize 21 tane soru yöneltilmiş ama görüşmenin gidişatına göre bu soru sayısında eksilmeler veya artışlar olmuştur. Bazı görüşmecilerimize yeni sorular yöneltilmiştir. Çünkü görüşme sırasında farklı bakış açıları ile karşılaşmış ve yeni sorular ortaya çıkmıştır. Kimi soruların cevapları diğer soruların içinde olduğu için tekrar

sorulmamıştır. Yaş grubuna göre her soruyu sorulmamış; birinci ve üçüncü nesilde soruları sorarken değişimler olmuştur. Bu şekilde soru sayısı sabit kalmamıştır.

1. SOSYOLOJİK BİR OLGU OLARAK GÖÇ

Göç, insanların sosyal, ekonomik, siyasi veya doğal nedenlerden dolayı coğrafi olarak yer değiştirmesi biçiminde tanımlanabilir (Adıgüzel, 2018: 3). İnsanların göç etmesinin bazı etkenleri vardır ve bu etkenler doğrultusunda coğrafi olarak yer değiştirmektedirler. Yer değiştirmekte amaç; Daha iyi bir hayat yaşamak, içinde buldukları toplumun siyasi yapısından kaynaklı ya da iklim şartlarından dolayı olabilmektedir. Bunların hepsi göçün etkenleridir. İnsanlar bireysel ya da kitlesel biçimde zorunlu veya gönüllü olarak yer değiştirebilmektedir (Adıgüzel, 2018: 1). Birey doğrudan doğruya kendi iradesi ile göç ettiğinde gönüllü, dışarıdan etkiye maruz kalması ile zorunlu göç ortaya çıkmaktadır (Göker, 2015: 37). İnsanlar bazen çalışmak iş aramak ve daha konforlu bir hayat sürebilmek için gönüllü olarak göç ederken bazen de savaşlar, baskılar, sürgünler veya doğal afetler gibi zorunlu sebeplerle göç etmektedir (Adıgüzel, 2018:1).

Kültür kuşaktan kuşağa aktarılır (Göker, 2015:145). Her toplumun kendine ait bir kültürü vardır. Kültür, sosyalleşme süreci içerisinde öğrenilmekte, insanların içinde bulunduğu toplumun değer ve anlamlarıyla beslenmektedir. Coğrafi uzaklıklar artıkça kültürel farklılıklar çoğalmaktadır. Kültür diğer kültürle etkileşime girmektedir. Kültürel etkileşim kültürleri birbirine yakınlaştıran işlevsel bir süreçtir (Göker, 2015:147). Kültürler etkileşim sonucu kültürlerde değişimler oluşabilmektedir. Bu değişim her iki kültürü de etkileyebilmekte ya da baskın kültür olabilmektedir. Kültürleşme yeni kültürün etnik kültür ile gelenek, dil gibi konularda etkileşimidir. İki farklı toplumun üyelerinin bir araya geldiği zaman kültürel alanda yaşanan değişimi içermektedir. Kültürleşme tek boyutlu ya da iki boyutlu gerçekleşmektedir. Ya tek taraf ya da her iki taraf birden etkilenmektedir (Şahin, 2010:230).

Kültürel değişim iki türlü gerçekleşebilir. Serbest kültürel değişim, zorunlu kültürel değişim. Serbest kültürel değişimde kültürel etkileşim içinde olan toplum dışarıdan herhangi

bir baskı olmadan kendi isteği ile değişimi kabul eder (Turhan, 2010). Zorunlu kültürel değişim de ise baskın olan bir toplum zorla, dışarıdan baskı ile bir başka toplumun kültürünü değiştirmeye zorlar (Turhan, 2010: 51-52). Örneğin, Bulgaristan’da Türklerin karşılaştığı olaylar. Kültürler arasında kültürlenme ve kültürlenememe gerçekleşebilir. Kültürleşme, farklı kültürlerin karşılıklı etkileşime girmesi ve ikisinin de az da olsa değişim geçirmesidir. Göç sonucu kültürel çeşitlilik çok kültürlülük oluşmuştur. Göç eden insanlar kendi kültürlerini götördükleri kadar kültürel değişim de olmuştur. Göç eden kişiler bir süre sonra kendi kültür ve kimliklerini kaybedebilirler. Kültür sabit değildir, her dönem ve çağda toplumlarda kültürel değişimler gerçekleşmiştir. Gerçekleşen bu değişimler sırasında kültürel değişime uyum sağlayanlar ile uyum sağlamayan, direnenler olmuştur. Toplumlar, bireyler benimsemiş oldukları kültürel normlar ve değerlere göre davranış sergilerler (sergilemeleri beklenir). Sosyalleşme ile bir değer ve normları öğrenirler. Kültür de bu sayede kuşaktan kuşağa aktarmaktadırlar.

Geçmişten günümüze insanlar her zaman bir yerden bir yere farklı sebeplerden göç etmişlerdir. Bu nedenle, göç sonrası toplumlarda farklı kültürler bir araya gelir. Bu durum zaman zaman sorun yaratır ve kültürel çatışma gerçekleşir. İki kültür birbirleriyle çatışabilir. Kültür birey için en başından hayat tarzını oluşturur. Başka bir deyişle, kimliğini de oluşturur. Bu anlamda kültür, bir toplumun ve o toplumda yer alan bireylerin nasıl yaşadıkları, düşündükleri, neyi ne şekilde ürettikleri sorularına karşılık gelmektedir. Bu anlamda kimliğin sosyal boyutu da vardır, bireysel kimlik yanında toplumsal kimlik de vardır. Bireyin kendisini ait hissettiği toplumun normları ve değerleriyle bütünleşmesiyle ortaya çıkar. Bireyler içinde doğup büyüdüğü toplumun içinde yaşayarak kendileri dışında gerçekleşen kimlik edinirler. Bu açıdan göç edenlerin kendilerine ait kültürel kimliğini korumaya çalışmaları veya göç ettikleri ülkedeki insanlarla ilişki kurmaya yönelik davranışları ne tür bir adaptasyon süreci yaşandığını göstermektedir (Göker ve Meşe, 2011: 70).

1.1. Türkiye’den İş Göçü

Göç sadece son yıllarda değil, tarih boyunca yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nde mübadeler dışında 1950’lerden sonra ise göç olgusu değişmeye başlamıştır. Yurt dışına göç başlamış ve günümüzde de devam etmektedir. Göçler çeşitli sebeplerden dolayı meydana gelmiştir. Göçlerin en büyük çeşitlerinden birini işçi göçü oluşturmaktadır. Soytürk (2012: 2314) iş göçünü şöyle tanımlar “Bulunduğu ülkeden başka bir ülkeye veya bölgeye iş bulmak, daha iyi iş imkanlarına kavuşmak, yani çalışma amaçlı yapılan göçlerdir”.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, hem maddi hem manevi bir yıkım yaşayan Avrupa ülkeleri, yeniden yapılanma sürecinde iş gücüne ihtiyaç duydular. Çünkü savaş hem ülkelerde maddi kayıplara sebep olmuştur hem de büyük bir insan kaybı yaşanmıştır. Yeniden toparlanma sürecinde Türkiye, Yunanistan, İtalya gibi ülkelere işgücü göçüne ihtiyaç duymuşlardır. Göç anlaşmaları ile Almanya başta olmak üzere yurt dışına iş gücü göçü başlamıştır (Adıgüzel, 2018: 63). Türklerin Batı’ya olan ilk göçü 1950’lerde işçi statüsüyle Almanya’ya olmuştur. Daha sonra bunu Hollanda, Fransa, Avusturya, Belçika, İngiltere, İsviçre, Danimarka, İsveç gibi diğer Avrupa ülkeleri takip etmiştir. Bu göçlerin son ayağını ise Norveç oluşturmuştur (Önal, 2016). Önceden özel aracılar yoluyla gerçekleşen işgücü göçü, daha sonra ülkeler arasındaki ikili anlaşmalar sonucunda İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından organize edilmeye başlanmış ve Türkiye’den Avrupa’ya yönelen göç artmıştır. Bu anlamda, Almanya ile Türkiye arasında 1961’te işgücü açığını kapatabilmek için anlaşma imzalandı. 1960’ta gerçekleşen askeri darbe sonrası yeni anayasa ile birlikte bu dönemde Türkiye’den insanların Avrupa’ya iş göçü olarak gitmesi daha da kolaylaşmıştı (Bakırtaş ve Kandemir, 2010). Almanya başta olmak üzere pek çok Avrupa ülkesine göç yaşandı bu süreçte. Soytürk (2012: 2319) bu göçlerin Türkiye açısından sonuçlarını şöyle dile getiriyor “Türkiye’den olan göçün Türkiye’ye iki şekilde katkısı vardı, biri bahsettiğimiz gibi döviz gelirleri, diğeri ise işgücü sayesinde ülkedeki işsizlik oranının en azından artmamasına sebep olmasıydı.” Yurtdışına göç edenlerin ise göç ettikleri ülkelerde yaşadıkları ile ilgili çalışmalar, son zamanlarda artmış ve buna paralel olarak yurtdışındaki Türklerin yaşadığı sosyo-kültürel sorunlar da ele alınmaya başlanmıştır.

İlk göçler incelendiğinde, göç edenlerin büyük bir kısmı erkeklerden oluşmaktaydı. 1970’li yıllara gelindiğinde ise ilk giden gruplar ailelerini de yanlarına almaya başladılar ve yurtdışındaki sorunlar sadece işgücü olmaktan çıkıp ailelerin kültürel entegrasyonu veya çatışması haline gelmiştir. İçduygu (2004, aktaran Turhan, 2012) Türkiye’den Avrupa’ya göçleri dört zaman dilimine ayırmıştır; 1961-1975 İşgücü göçü, 1975 sonrası aile birleşimi ve evlilik göçü, 1980 sonrası kaçak göçler ve sığınmacılar ve son olarak yine 1980 sonrası Türkiye’nin köprü olarak kullanılması ve transit göçler. 1960’lardan itibaren, Türkiye’den Avrupa’ya kitlesel iş göçü yaşanmıştır. Türkiye’den Avrupa’ya ülkelerine yapılan göçler kabaca beş döneme ayrılabilir: iş gücü göçü, sosyal göçe, siyasal göçe, etnik göçe dönüşmüştür, tersine göç süreci başlamıştır (Adıgüzel, 2018: 64). Bunlar siyasal, ekonomik, sosyal nedenlerden dolayı dönemlere ayrılmıştır. Dönemin şartlarında meydana gelen sosyal, siyasal, ekonomik olaylar göçün beş dönemde incelenmesine neden olmuştur. 1960’lı yılların başında işçi statüsü ile Avrupa ülkelerine giden Türkler göçmen veya misafir işçi statüsünde iken, misafir işçi tanımından Avrupa’daki Türkler tanımına geçilmiştir. Artık onlar misafir değil; o toplumlarda istihdam yaratmışlardır (Erkal, 2016: 17). Gelecek bu durumu şöyle yorumluyor “Yerleştikleri ülkelere eş ve çocuklarını da götüren Türk işçileri, 24 Avrupa’nın birçok ülkesinde kalıcı bir Türk nüfusunun oluşmasına yol açmışlardır” (Gelekçi, 2011, s. 124).

2. BULGULAR VE ANALİZ

Bu kısımda yurt dışında yaşayan Türklerle yaptığımız görüşmelerin değerlendirilmesi yapılacaktır. Norveç’ten ve Almanya’dan kişilerle yaptığımız görüşmeleri öncelikle ayrı ayrı değerlendireceğiz. İlk olarak Norveç görüşmelerini değerlendireceğiz. Sonrasında Almanya görüşmelerini değerlendireceğiz. Kültür, kimlik, aidiyet ve dil kavramları üzerinden bir değerlendirme yapacağız.

2.1. Norveç Görüşmeleri

Norveç'te yaşayan insanlarda kültürel anlamda bir değişmeden çok kendilerini koruma altına aldıkları ve değerlerini kaybetmekten korktukları görülmüştür. Bu kişiler değerlerini kaybetmemek için kendi kabuklarına çekilmişler, genel sosyal ortamlarını Türklerden oluşturmuşlardır.

Kendine zorluk çıkarmadan hani açıldın mı daha fazla zorluk oluyor biliyor musun? Hani ne kadar açılırsan dünyada o kadar zorluk oluyor. Mütevazı yaşamaya çalışıyoruz. Daha korumacı. Çocuklarımızı mesela çok koruyoruz. Dinimizin farklı olduğunu uyarıyoruz. Dışarıya fazla karışmıyoruz. (E. K.)

Görüşmecimin söylediği gibi daha mütevazı bir hayat yaşamak, yabancılardan uzak durmak seçilmiştir. Daha korumacı yaklaşır, kendilerini ve çocuklarını asimile olmaktan korumaktadırlar. Bu yüzden daha içe kapanık yaşayarak, sosyal ortamlarını Türklerden oluşturmuşlardır.

Biz Norveç'teyiz ama Türkiye'nin kafa yapısına göre daha geriden gidiyoruz. Biz orada 30 yıl öncesini yaşatmaya çalışıyoruz. Kafa yapısı aynı kalmış. Mesela İstanbul'a okumaya gitmiş diye duyuyoruz şaşırıyoruz. Bizim burada kendi şehrinde ki üniversiteye yolluyorlar. Uzaktaki olmaz orada ne varsa oraya git tamam. Bana sorsan ben de kızımı yollamam. (Z. B.)

Bu görüşmecimiz de kendilerini asimile olmaktan koruduklarını, hatta kafa yapısının 30 yıl önceye dayandığını, çünkü "Türkiye'den giden birinci nesil nasıl gittiyse biz o kafa yapısıyla büyüdük" demiştir. Kendilerini koruma altına aldıkları için bir değişme yaşamadıklarını belirtmiştir. Hatta üniversite okumaya şehir dışına çıkmayı normal karşılamadıklarını söylemiştir. Kültürel anlamda korumacı oldukları görülmüştür.

Bana sorarsan Norveç'e buralardan gidenler az değişiyor. Adapte olamıyorlar mı kültürümüzü koruyacağız diye abartıyorlar mı herhangi bir yenileme olmuyor. Fikirler aynı beyinler aynı. Türkiye'de ilerleme daha çok sanki burada herkes üniversite okuyor. Kültürü çok korumaya alıyorlar. O kadarda korumayın ne gerek var bırakın biraz iyi şeyleri alın onlardan. (G. Ö. A.)

Görüşmecimiz de kültürün fazla koruma altına alındığını bu yüzden Norveç'te yaşayan Türkler olarak ilerleyemediklerini düşünmektedir. Kültürel anlamda biraz daha açılmaları gerektiğini belirtmiştir.

Şu şekilde cevap vereyim okuma konusunda çok kötüyüz de ama en çok kendi ülkesine, kültürüne bağlı olan Türklerdir. Türkler çok asimile olmadık Norveç'te. Norveç'in amacı asimile yapmak. Diyor ki burada yaşayacaksın Norveçli gibi yaşayacaksın. Yani alakayı keseceksin. Türkler var sadece kendine bağlı. Mesela ben orada doğdum. Yaşım 43. Türkler asimile olmamış Norveç'te. (H. Ö.)

Türk kültürüne karşı bir uzaklaşma yaşayıp yaşamadıklarını görmek için sorulan sorulara genel olarak verilen cevaplarda uzaklaşmadıklarını ve hatta orada az bir nüfus oluşturdukları için daha birliktelik oluşturduklarını dile getirmişlerdir. Çocuklarının da bunlardan uzaklaşmaması için özen gösterdikleri görülmüştür.

Geçen sene arkadaşım bayramı Türkiye'de geçirmiş, Norveç'te bayram namazından sonra hiç kimse dağılmaz herkes bayramlaşır öyle çıkarız. Ben güzelce giyindim gittim diyor, herkes normal giyinmiş. Namazı kılan bayramlaşmadan gitmiş. Çok garibine gitmiş mesela. Norveç'te lokalimizin camimizin derneğimizin olması sayesinde çok etkili yapılan programlara katılıyoruz. (Z. B.)

Norveç'te yaşayan Türkler cami etrafında toplanarak, Türk kültürüne ait ritüelleri yerine getirmektedirler. Cami sadece dini bir merkez değil aynı zaman da kültürel bir merkez halinde gelmiştir. Camide yapılan çeşitli etkinliklerle Türk kültürününün yaşatıldığı ve hayatlarında oldukça etkili olduğu görülmektedir.

Biz camiye gidiyoruz ve ya Türkler arasında olan her şeye katılıyoruz. Bizim orada bayram ziyareti çok olur. Bizden büyük herkese gideriz. Kandillerde camiye gideriz. Düğünlere katılırız. Biz burada bayramları daha çok hissediyoruz. Türkiye'de pek bayram ziyareti yapılmıyor bence. (H. Ö.)

Düğünlere katılırız mesela. Camimizde kandil programları olur. Ramazan bayramında toplanırız. Bayram kahvaltısı olur herkes gelir. Yaşlıları hastaları ziyaret ederiz. (E. K.)

Norveç'te ki geleneksel bayram, özel gün gibi ritüellere genelde katılmadıklarını fakat işyeri veya çocuklarının okulları dolayısıyla katıldıklarını belirtiyorlar. Hayatların etkisi olmadığını görüyoruz. Görüşmecilerimin söylediklerine göre dini değil ama resmi ritüellere katıldıklarını görüyoruz.

Ben hiç katılmıyorum. Benim gitme zorunluluğum yok olsa mecbur gideriz. Eskiden iş toplantıları olurdu. Ona giderdim yılda birkaç kez iş yeri dolayısıyla. Onun dışında tercih etmiyorduk. (M. A.)

Norveç'te ki Türklerin kültürlerine ait ritüelleri yerine getirmek için ve orada ki Türkleri bir araya getirmek için dernekler kurduklarını görüyoruz. Bu derneklerde Türk kültürüne ait etkinlikler yapılmakta ve hayatlarında oldukça etkili olduğu görülmekte. Kadınların özellikle etkin olduğunu görüyoruz. Kadınlara ait derneklerin daha fazla olduğunu ve daha fazla etkinlikler yaptığını görüyoruz.

Derneğimiz var Stavanger İslam Merkezi camimiz var. Stavanger kadınlar derneği olarak lokal kiralayıp kadınlarla birleşiyoruz orada. Bunlar olmasa birbirimizi göremeyeceğiz. (E. K.)

Türk-Norveç Derneği var. Kadın matineleri. Lokal kiralayıp kadınlara özel eğlenceler oluyor. Katıldığım oluyor. Mesela Türk filmleri geliyor dernek aracılığıyla onlara gidiyoruz. (Z. B.)

Türk kadınlar derneği var Osmanlı Kadınlar Derneği var. Ben üyeyim. Cami adına dernek var Stavanger İslam ve Kültür Merkezi. Özel günler ve hafta sonları lokal kiralayıp toplanıyoruz orada. Güzel bir dayanışma oluyor. Neler yapabileceğimizi konuşuyoruz orada. (M. A.)

Sosyal uyumda Norveç'e aile birleşimi ile 30 40 yıl önce gidenlerde sıkıntı yaşayanlar olmuştur. Çünkü Norveç Türk nüfusu açısından kalabalık bir ülke değil ve o zamanlar daha da az Türk olduğundan kendilerini yabancı ve yalnız hissetmişlerdir. Yaşadıkları en büyük sıkıntı dil olmuştur. Norveç'e sonradan aile birleşimi ile küçük yaşta gittikleri için dili öğreninceye kadar sıkıntı yaşamışlardır. Bir de küçükken Norveçlilerin

gittikleri yerlere gidemedikleri için yani aileleri izin vermediğinden küçüklükte yabancılık hissedenler olmuştur.

Ben oraya 10 yaşında gittim. Ben dil sıkıntısı yaşadım. Dili anlamıyordum ve orada Türk yoktu. Onun için kardeşimle ben orada yalnızdık. Norveççe öğrenene kadar dil sıkıntısı yaşadım. Norveççe öğrenmek 6 ayımızı aldı. Sonra çocuk olunca çıkıyorsun oynuyorsun onun dışında bir sıkıntı yaşamadım. Bir de büyüdükçe Norveçlilerin gittiği yere gidemiyorduk. Onlar gezmeye gidiyordu bizimkiler izin vermiyordu. Bizi kısıtlıyorlardı. Bunun gibi sıkıntılar oldu. (G. Ö. A.)

Daha sonra gidenler sosyal uyumda sıkıntı yaşamamışlardır. Çünkü gittiklerinde bir Türk çevresi içine gitmişler, iş hayatına katılmışlardır. Zaten iş hayatına katılmadan önce dili de öğrendikleri için herhangi bir sıkıntı yaşamadıklarını söylemişlerdir. Bunun biraz da karakter meselesi olduğunu düşünülmektedir. Bir de orada doğup büyüyen üçüncü nesil kişiler vardır. Onlar direkt o sosyal ortam içinde geliştikleri için hiçbir uyum sıkıntısı yaşamadıklarını belirtmişlerdir.

Sosyal uyumda sıkıntı yaşamadım orada doğup büyüdüğüm için. (M. K.)

Ben hiç zorlanmadım açıkçası, o insanın karakteriyle alakalı bir şey diye düşünüyorum. Biraz açık ve girişken bir insansan sıkıntı çekmezsin. (F. A.)

Görüşmecilerimizin Türkiye'ye karşı yorumlarında ortak olan nokta kendilerine maddi olarak bakılmaları ve alış verişte kandırıldıklarını düşünmeleridir. Bu bir noktada aidiyetle de ilgilidir. Çünkü Türkiye'de yaşanan durumlar dolayısıyla yaşadıkları ülkeye daha çok güven duymakta ve dolayısıyla Türkiye'ye aidiyetleri azalmaktadır.

Bizim Norveç'ten geldiğimizi fark edince fiyatlar çıkıyor pazarlık yapamıyorsun. Para düşünüyorlar. Biz zaten pazarlık etmiyoruz. Buradaki insan da kazansın istiyoruz. Bize maddi açıdan bakıyorlar. Bizi sanki orada çok rahat yaşıyor diye düşünen de var. Para havada saçılıyor diye düşünen de var. Burası bizim de memleketimiz. (E. K.)

İlk başta yabancı azken Norveçlilerin Türkleri merak ettiği için kültürel iletişimin yaşandığı görülmektedir. Türkler çoğaldıkça birbirleriyle iletişimleri artarken, Norveçlilerle iletişim azalmıştır. Ancak bu birinci ve ikinci nesil insanlarda görülmekte olan bir durumdur. Üçüncü nesil orada yetiştiği için Norveçlilerle iletişimleri daha fazladır.

Biz ilk gittiğimiz zaman daha iyiydi bence. Biz tek yabancı olduğumuz için komşular bizi çok merak ediyorlardı. Mesela diyorlardı siz domatesi nasıl yiyorsunuz. Siz niye 10 kg domates alıyorsunuz. Biz anlatıyorduk turşu yapıyoruz falan diye. Eskiden bizi daha bir içlerine alıyorlardı. Azdık biz onun için galiba. Benim çok arkadaşım vardı, onlar bize geliyordu biz onlara gidiyorduk. Şimdi ki sen yabancısın şeyi yoktu. Zaman geçtikçe yabancılar çoğaldı bazı şeyler kolaylaştı. Ama bazı şeylerde daha zor oldu. Şimdi iş bulmak zor, yabancısın. Çünkü Norveçlilere vermek istiyorlar. (G. Ö. A.)

Kimlik ve aidiyet kavramları yurt dışında yaşayan insanların en sık karşılaştıkları sorunlardan birisidir. Aynı zamanda çatışmayı oluşturan noktalardan birisidir. Çünkü insanlar bu konuda tam bir karar verebilmiş değillerdir. Azınlık olarak Norveç'e ait hissetmektedirler. Üçüncü nesil insanlar daha fazla adapte olmuş haldedir. Orada doğup büyüdüğü için oraya ait hissetmektedirler. Çünkü Türkiye'nin sistemine uzak kalmışlardır. Sadece Türkiye'ye yaz tatilinde gelmektedir. Tatil süresi de oldukça kısadır.

Galiba Norveç'e. Yani biraz öyle oluyor. Orada yaşadığımız için uzun süre unutuyorsun burayı, belli bir şeyleri. Günlük hayatımız orada geçtiği için. Tabi ki buranın yeri ayrı ama her şeyimiz orada olduğu içinde oraya ait hissediyorsun. (H. Ö.)

Görüşmecilerim bir kısmı ise kendilerini hiçbir yere ait hissetmemektedir. İki yere de yabancı kaldıklarını kendilerini bir yere konumlandıramadıklarını düşünmektedirler. Kültürel olarak da her iki yere de ait hissedemediklerini her iki kültürde adapte olmadıklarını söylemişlerdir. Her iki kültüre de uzak hissedilmektedir.

Hiç birisi hiç birisine ait hissetmiyorum. Buraya geliyorum yabancı turist, Avrupalı. Norveç'e gidiyorum Norveçli değilim yabancıyım. İkisinin de pasaportu var ama burası benim memleketim diyemiyorum. Hissedemiyorum. İkisinin arasında sıkışmış hissediyorum. Ne Norveçem çok süper ne de Türkçem ikisi de eksik kaldı. Kültür bakımından da öyle ne Türk kültürüne uygunum ne de Norveç kültürüne uyum sağlayabilmiş değilim. (Z. B.)

Görüşmecilerimizin bir kısmı kendini iki ülkeye de ait hissedemiyorken kültürel anlamda da arada kalmış hissetmektedirler. Bir kısmı ise de kendini yarı Norveç'e ait yarı

Türkiye'ye ait olarak değerlendirmiştir. Bir görüşmecim kültürü de her iki ülkeden de harmanlamış gibi değerlendirmiştir. Görüşmecilerimizin bir kısmı Türkiye'de kendilerini daha iyi hissettiklerini ve gönüllerinin burada olduklarını söylemiştir. Bir görüşmecimiz ise psikolojik olarak Türkiye'de kendisini daha iyi hissettiğini söylemiştir. Türkiye'de insanlarla olan iletişimi, aynı dili konuşması Türkiye'ye daha yakın hissettirdiğini bu yüzden kendini Türkiye'ye ait hissettiğini söylemiştir.

Vatan, gurbet sıla kavramlarının insanlar üzerindeki etkisini sorduğumuz zaman cevapları genel olarak iki grupta değerlendirmek mümkündür. İlk grup vatan, gurbet, sıla kavramlarının değişmeyeceğini her zaman varlığını koruyacağını düşünenler grubudur.

Benim duygu ölünceye kadar gider. Ben Türk doğdum Türk gideceğim. Ben burada doğdum benim içimde her zaman bir memleket yatacak. (H. A.)

Ben oraya 9 10 yaşında gittim. O duygularda değişme olmaz. Yani özlem var, o değişmez, azalma olmaz. Vatan vatandır. (E. A.)

Bir de bu kavramların artık değiştiğini eski yerini tutmadığını düşünen görüşmeciler bulunmaktadır. Bu etkilerin değişiminde haberleşme ve ulaşım ağlarının, yani teknolojinin gelişmesinin büyük etkisi vardır.

Gurbet ve vatan duyguları zamanla değişime uğradı tabi eskilerden dinliyoruz da ne kadar zor şartlarda çalışmış ve ülkelerine gidebilmek için 4 yıl beklemiş, her yıl maddi imkânsızlıktan gidememiş. Tabi iletişim ağlarının hayatımıza geçmesiyle hasretlikte büyük bir değişime uğramış. Sıla hasreti eskisine göre yok diyecek kadar azalmış durumda. (G. Ç.)

Gurbet kavramının zamanla anlam aşımına uğradığı görülmektedir. Çünkü eskiden birinci nesil insanlar oraya gittiklerinde emek işinde, zor işlerde çalışmışlardır. Memleketlerini bırakıp işçi olarak yurt dışına gitmişler ve gittikleri zaman uzun süre gelememişlerdir. Vatan, gurbet, sılaya hasret kavramlarının eski değerini korumadığını görülmektedir. Görüşmecilerimiz de dediği gibi artık insanlar Türkiye'ye istediği zaman gelmekte ve ulaşabilmektedir. Teknolojinin ilerlemesiyle eski imkânsızlıklar ortadan kalkmıştır. Memleket olarak nereyi görüyorsunuz ve vatandaşlık olarak hangi vatandaşlığı tercih ediyorsunuz sorularına verilen cevap genelde Türkiye olmuştur. İnsanlar memleket

olarak her zaman Türkiye'yi görmektedirler. Yaşadıkları toprak değişse de memleket her zaman aynı kalmaktadır. İnsanlar Türkiye'den kopmak istememekte, bu yüzden vatandaşlık olarak Türk vatandaşlığını tercih etmektedirler. Çifte vatandaşlığı tercih edenler de vardır.

Norveç'i de ikinci memleket olarak değerlendirenler bulunmaktadır. Artık yurt dışında yaşayan insanların orayı da benimsedikleri, ilk gidenler gibi kendilerini misafir hissetmedikleri görülmektedir. Çünkü görüşmecilerimiz artık Norveç'i ikinci bir memleket olarak değerlendirmişlerdir.

Memleketim tabii Türkiye ama kurulu bir düzenim var Norveç'te onun için ikinci memleketim diyebilirim burası için. Türkiye'nin vatandaşlığı tercihim. Ülkemdeki siyasi vatandaşlık görevlerimizi yerine getirebilmek ve söz sahibi olabilmek adına. (G. Ç.)

Dil konusu yurt dışında yaşayan insanların en büyük sıkıntısıdır. Sonradan giden insanlar özellikle tam olarak Norveççeye hâkim olamamaktadırlar. Orada ki insanların bir diğer sıkıntısı da iki dile de hâkim olamamaktır. İki dilde eksik kaldıklarını, her iki dile de tam konuşamadıklarını söyleyen görüşmeciler bulunmaktadır. Dillerin ikisini birlikte kullanalar da vardır.

Burada doğup büyüyen yabancılar, sadece Türkler değil, tüm yabancı asıllı insanlar iki dili de bir kullanıyor. Yani iki dili karıştırıp ortaya bir farklı dil çıkıyor. Biz de öyleyiz. Yani bazı kelimeleri Türkçede bilemediğimizde Norveççe kullanıp iki dili birbirine bağlıyoruz. (C. Y.)

Dilde sıkıntı daha çok küçük yaşlarda aile birleşimi yoluyla gidenler de görülmektedir. Çünkü gittiklerinde sadece Türkçe biliyorlardır ve gittikleri okulda Türkler yoktur. Hiç dil bilmedikleri için o zamanlar okulda ve derslerde sıkıntı Daha sonra zaman ilerledikçe Norveççeyi öğrenmişlerdir. Türkçeye karşı bir yabancılaşma olmadığı görülmektedir. Belki tam bir Türkçe konuşamadıklarını düşünüyor olsalar da, gündelik hayatları ve aile ortamında Türkçe baskındır. İş ve okul dışında Türkçe daha baskındır. Çocukların dil eğitimlerine özen göstermektedirler. Hatta eskiden Türkçe kaynaklara ulaşmanın daha zor olduğunu şimdiki çocukların daha fazla imkânı olduğu düşünülmektedir. Çocuklar özellikle Türkçe çizgi film kanallarından çok şey öğrenmektedirler.

Nesiller arası farklılaşmaya bakıldığında, olumlu ve olumsuz iki açıdan değerlendirme yapmak mümkündür. Olumlu açıdan değerlendirecek olursak statüsel ilerlemedir. Yurt dışında yaşayan insanlar işçiyken işveren duruma gelmişlerdir. Aynı zamanda eğitim açısından ilerlemişlerdir. İkinci neslin bir kısmı orada dünyaya gelmiş, bir kısmı aile birleşimi yoluyla oraya gitmiştir. Aile birleşimi ile gidenler küçük yaşta gittikleri için yine bir eğitim hayatları olmuştur. Birinci nesil, ilk gidenler orada hiçbir eğitim hayatı yaşamadığı için yeterince dil öğrenememişlerdir. Birinci nesil orada çalışıp para kazanıp geri dönme düşüncesiyle yaşamıştır. Ama ikinci nesil orada okuyup, eğitim görüp, çalışmaya başladıkları için kendilerini daha çok oraya ait hissetmektedir.

Babam 1. Nesil 18 yaşında gitmiş mesela. Bizim kültürümüzü almışta gitmiş. İlk başta eşsiz gitmişler çalışmak amacıyla. Sonradan ailelilerini götürmüşler. Onların farklılığı bu ve zor şartlar altında zor işlerde çalışmışlar. Okula gitmemişler. O zaman okul imkânı yokmuş onlarda direkt işe başlamışlar. Çat pat birbirlerinden duyarak dil öğrenmişler. Okuyarak değil. Biz ikinci nesil onların evlatları olarak biz okula gittik okuldan aldık dil eğitimini. Arkadaşlarımız oldu Norveçli. Şartlarımız biraz daha yumuşaktı babalarımıza göre onlar zor işlere gitti. Bizler meslek edindik şartlarımız iyi oldu. İstedığımız imkânlarla ulaşabildik. Bizde çocuklarımız daha iyi imkânlarla ulaşmasını istiyoruz. (E. K.)

Olumsuz yönlerine bakacak olursak. Türkiye'ye aidiyet azalmaya, Norveç'e aidiyet artmaya başlamıştır. İkinci nesil insanlar ve üçüncü nesil insanlar aidiyet konusunda çatışma yaşamaktadırlar. Dil konusu da olumsuz yönlerden birisidir. Görüşülen kişiler iki dilden de kendilerini eksik hissedebilmektedirler. Birinci nesil Norveçli ile hiç bir araya gelmediği için bir etkilenme olmamıştır. Ancak üçüncü ve ikinci nesil Norveçli ve yabancılarla daha çok iletişim ve etkileşime girmektedir. Bu sebepten dolayı nesiller arasında kültürel çatışmalar meydana gelmektedir.

İlk nesil kendini Norveç'e hiç entegre etmemiş. Sadece para kazanacağız çalışacağız geri döneceğiz. Hep o düşüncede oldukları için kendilerini çok geriye çekmişler. Çocuklarının da aynı şekilde hiç Norveçliyle alakaları yok. Norveç'in başkanı kim desen onu bile bilmeyecek şekilde. O kesim bilmezdir. 3. Nesil daha uyumlu daha gözleri açık daha çok sistemi biliyorlar. 3. nesil biraz daha Türklükten uzaklaşıyor ben çocuklarımda şey seziyorum. Türkiye'den gidelim artık sıkıldık diyorlar ve onlar daha çok tatil amaçlı geliyorlar. Biraz daha Türkiye'den uzaklaşacak gibiler. (F. A.)

2.2. Almanya Görüşmeleri

Almanya’da yaşayan Türklerde kültürel anlamda bir değişmeden çok kültürü korunma söz konusudur. Almanya’da Türk nüfusu fazla olduğu için oradaki Türkler sosyal hayatlarında daha çok Türklerle vakit geçirmektedir. Türk göçmenlerin ev sahibi toplumla temasları, daha çok mesleki yaşamda gerçekleşen sınırlı bir ilişkidir (Çelik, 2008:114). Türkler kendi benliklerini kaybetmemek için çocuklarını dini ve kültürel eğitim almaları için camilere göndermektedirler. Türkiye’ye ilkökul eğitimi için gelen bir görüşmecimiz bulunmaktadır.

Benim hiç Türkçem yoktu Alman bir bakıcım vardı. Benimle o ilgilendiği için doğru dürüst Türkçe bilmiyordum annemin de Türkçesi bozuk zaten. Türkiye’ye Türkçem düzelsin daha güzel Türkçe konuşayım biraz memleketi tanıyayım diye buraya gönderdiler beni. (Y. K.)

Türklükten uzaklaşmış hissetmiyorum çünkü annemle babam her zaman bize bunu sağlamıştır Allaha şükür. Mesela orada düğün çok olur. Hafta sonları camiye götürüp getirdiler bizi. Camilerde faaliyet varsa katılırız. Kermes, kadir, geceleri, aşure hani farklı farklı şeyler olur. Sakalı şerif falan getirirler. Böyle imkânlar sunulduğu için hiç uzaklaşmadık. O yüzden kendimi hep yakın hissediyorum. (G. K)

Birinci nesil insanlar kendilerini Almanlardan daha uzak tutmuşlardır. İletişime girmemişler ama ikinci ve üçüncü neslin iletişimi daha fazla birbirleri ile olmuştur. Kültürlenme aşlında aralarında olmaktadır. Almanya’da Türkler kültürümüze ait ritüelleri yerine getirmektedirler. Bu ritüellerin hayatlarında oldukça etkili olduğunu ve yerine getirmeye çalıştıklarını söylemişlerdir. Türk ritüellerinin, hayatlarında hala etkili olduğu görülmekte ve Almanya’da yaşayan insanlar, ritüelleri yerine getirmek için bir araya geldiklerini ve orada da yaşattırdıklarını, hissettiklerini söylemişlerdir.

Bayramlaşma olsun şey olsun. İmkânım olduğu sürece katılıyorum. Mesela orada Türk kültür merkezi var bazen programlar oluyor her zaman gidemesem de gitmeye çalışıyorum. (Y. K.)

Türk kültürü hayatlarında baskın olan kültürdür. Türk kültürünü yaşamakta ve yaşattırmaktadırlar. Türkiye ve diğer Türklerle aralarındaki bağ bu şekilde kurulmaktadır.

Ritüeller Türkleri Almanya’da bir araya getiren en büyük etkenlerden bir tanesidir. Almanya’da yaşayan görüşmecilerimiz Alman ritüellerine iş gereği, vakit geçirmek ya da mecburiyetten katıldıklarını belirtmişlerdir. Katılımın o ritüeli yerine getirmek için olmadığını söylemişlerdir.

Katılıyorum. İş yerinin Noel yemeği oluyor mesela ona katılıyorum. Noel kutlaması oluyor ona katılıyorum. Ailecek kutladığımızdan değil. Mesleki açıdan. İş arkadaşlarıyla beraber zaman geçirmek için. (A. Ö.)

Okulda zaten mecbur katılıyordun. O bir mecburiyetti ama dediğim gibi katılıyorsun ama kendinden ödün vermiyorsun. Kendinden ve dininden ödün vermiyorsun ki. Hani ben kiliseye gidiyorum diye onlarla birlikte dua etmiyorum. Saygı duyuyorsun. (G. K.)

Alman ritüelleri katılanlar için özel bir anlam ifade etmemektedir. Ancak üçüncü nesillerle beraber yabancılarla etkileşimin arttığı, bunun sonucu üçüncü nesillerde Alman-Türk evliliklerinin olduğu ve ailelerde o kültüre az da olsa katılımın gerçekleştiği görülmüştür.

Mesleğimden dolayı bazen mecburen Noel’e, paskalyaya katılıyorsun. Mesela bizim gelinimiz de Alman olunca ailede de oluyor. İki çocukları var yarın Alman yanı Türk. Bu tür etkinliklerde bazen yer alıyorsun. (Y. K.)

Sosyal uyumda sıkıntı yaşayanlar, özellikle dil kaynaklı sıkıntı yaşayanlar bulunmaktadır. Örneğin; ilkokul yıllarında, aile birleşimi nedeniyle Almanya’ya gelen, hiç Almanca bilmeden okula başlayan insanlar da sosyal uyum sıkıntısı olmuştur.

Evet yaşadım. Buradan gittikten iki hafta sonra orada okula başladım. Öğretmen geldi bana Almanca bir kitap verdi. Oku dedi. Okuyamadım. Bütün sınıf bana gülmüştü. Orada düşünebiliyor musun, 12 13 yaşında bir çocuğum orada bütün sınıfın bana gülmesi çok rencide ediciydi. Sonra hırs yaptım zamanla hem okula gittim hem okul dışı Almanca kursuna gittim. 1 sene sonra Almanca’yı öğrendim. (H. Ö.)

Bazı görüşmecilerimiz; Almanya’daki sosyal çevrelerinin Türk olduğu için, Alman ortamında fazla bulunmadıklarını, sosyal uyum sıkıntısı çekmediklerini belirtmişlerdir.

Hatta bir görüşmecimiz yaşadığı şehirde Türk nüfusu çok fazla olduğu için neredeyse Almanların yabancı olarak görüleceğini düşünmektedir.

Şimdiye kadar değil ama üniversiteye geçince biraz oldu gibi ama yani çoğunlukla öyle bir şey hissetmedim. Yani oturduğun şehre bağlı bizim oturduğumuz şehirde çoğunluğu Türk neredeyse Almanları yabancı görecekmiz gibi oluyor. (S. A.)

Almanya’da Türkler okul ve iş hayatı dışında orada yaşayan yabancılarla fazla bir araya gelmemektedir. Sosyal ortamları Türklerden oluşmaktadır. Bu da sosyal uyum gibi bir sıkıntının yaşanmamasına sebep olmaktadır. Almanya’da Türk nüfusunun çok fazla olması da bu durumda etkilidir. Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerin en büyük eksikliği Türk toplumu dışında yaşayan insanlarla bağlarının zayıf olmasıdır. Bu da onlarda sosyalleşme eksikliği doğurmaktadır (Gökalp Yılmaz, 2017:1480).

Almanya’da yaşayan bazı Türkler artık Türkiye’de yaşayan insanların değiştiğini eski samimiyetle yaklaşmadıklarını ve eski arkadaşlıkların dostlukların kalmadığını söylemişlerdir. Bu durum kendilerini Türkiye’ye daha çok yabancı hissetmelerine sebep olmaktadır. Buradaki insanlarla yaşadıkları iletişimlerinde samimiyeti yakalayamadıklarını düşünmektedirler. İnsanların onları havalı görmesi ve bunun da aralarında olan ilişkiye yansması Türkiye’de yaşayan insanlara karşı olan bakış açısını olumsuz etkilemektedir. Buradaki insanlardan bir beklentiye girmediklerini söylemişlerdir.

Bizi Almanca havalı, bu havalıdır bu şöyledir, burnu havadadır diyorlar bence. Öyle bakıyorlardır. Bu önyargıya karşı hislerim üzülmeye değil de sanki böyle bir gıcıklaşma yani rahatsız hissediyorum. Burada ki arkadaş grupları bana çok farklı geliyor. Düşünceleri sohbetleri, şakaları bile farklı geliyor. Anlaşmıyoruz gibi. Dediklerini yeri gelince anlamıyorsun gibi. (S. A.)

Yurt dışında yaşayan Türklerin Türkiye’de yaşayan Türklere karşı bakış açılarının olumsuz olduğu görülmüştür. Bu karşı bakış kendilerini Türkiye’ye karşı yabancı hissetmelerine neden olmaktadır. Yurt dışından geldiklerinde alış verişte sıkıntılar yaşamaktadırlar. Kendilerine maddi yönden bakılmasını istememektedirler. Bu maddi bakış sadece alış veriş değil sosyal ortamlarda da yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Dile getirdikleri

bir diğer nokta ise, eski samimiyetlerin ortadan kalması, eski samimiyeti şimdilerde yakalayamadıkları yönündedir. Bu nedenler dolayısı ile Türkiye'ye aidiyet zayıflamakta ve azalmaktadır. Kendilerini daha çok Almanya'ya ait hissetmekte ve tanımlamaktadırlar.

Yabancıların Türklerle ilgili yaptığı değerlendirmeler nesillere göre farklılık göstermektedir. Görüşmecimiz karşılıklı bir ön yargıdan bahsetmiştir. Birinci nesil daha çok kendi içlerinde yaşadığı için bu ön yargılar oluşmuştur. Ancak yeni nesillerde ön yargının ortadan kalktığı ve karşılıklı iletişimin arttığı görülmektedir.

Bakış açısı insana göre değişiyor. Bizi yıllarca onlardan kaçan kendi içlerinde yaşayan olarak görmüşler. Veya kültürel farklılıklar etki ediyor. Tesettür bazı Almanlara şey görünüyor. Ön yargılar var. Hatta bizde ön yargıları yıkamamışız. O yüzden Almanlardan uzak durmak tercih edilmiş. (G. Ö.)

Şimdiki nesil bizi daha çok kabul ediyor. Entegre görüyor ama bu siyasi olaylardan dolayı hayli bir gerileme oldu. Biz görüşlerimizi açık açık ifade edemiyoruz ben bunu işyerinde gördüm. (A. Ö.)

Üçüncü nesil Türkler entegre olmuşlardır. Sosyal hayatları orada şekillenmektedir. Okul ve iş dışında Almanlarla iletişimleri zayıf olsa da, orda doğup büyüdüğü için, orada bir meslek edinip yaşadıkları için uyumda birinci nesil kadar sıkıntı yaşamamışlardır. Almanya'daki insanlarda Türklerin varlığına alışmış durumdadırlar. Onlarda da nesiller ilerledikçe iletişim ve etkileşim artmaktadır. Almanya'daki Türklerde Türkiye'ye aitlik duygusunun oldukça az olduğu görülmüştür. Birkaç görüşmeci dışında, geri kalan görüşmeciler Almanya'ya ait olduklarını söylemişlerdir. Kendisini Türkiye'ye ait hisseden görüşmeci bu konuda hassas davrandığını ve hiçbir zaman Türk vatandaşlığından çıkmadığını söylemiştir. Coğrafi olarak Almanya'da yaşasalar da sosyal ortamlarının Türk olduğunu söylemiştir.

Ben Türk pasaportumu hiç vermedim Alman vatandaşlığına hiç geçmedim. Almanya'da çocukluğumuz geçti büyüdük yetiştik çok çevre edindik. Ama yine edindiğimiz çevrede Türk çevresi hani, Almanların içinde değil. Almanya'da yetişiyoruz ama Alman çevresi değil. O yüzden ben kendimi daha çok Türkiye'ye ait hissediyorum. (Y. K.)

Kendilerini Almanya'ya ait hisseden görüşmeciler daha çok sosyal nedenlerden dolayı oraya ait hissetmektedirler. Oranın sistemine alıştıklarını, Almanya'da bir hayat kurdukları için kendilerini oraya ait hissettiklerini söylemişler, hayatlarını orada tanımlamışlardır.

Almanya'ya ait hissediyorum son senelerden beri. Sosyal nedenlerden dolayı. Evet, Türkiye'yi çok seviyorum. Tamam, Türküm, Türkiye'yi çok seviyorum ama son zamanlarda Almanya'ya daha çok ait hissediyorum. Son bir kaç seneden beri. (A. Ö.)

Ömürlerinin büyük kısmının orada geçmiş olması ve ya orada doğup büyümüş olmaları, orada bir meslek edinmiş olmaları, oranın şartlarında bir hayat sürdürüyor olmaları kendilerini oraya ait hissetmelerindeki en büyük nedenlerdendir.

Almanya'ya ait hissediyorum. Çünkü buraya yılda bir kere birkaç haftalığına geliyorum. Ailem orada, okulum, arkadaşlarım her şey orada olduğu için daha çok oraya ait hissediyorum. (S. A.)

Ben Almanya'ya aitim çünkü ömrümün üçte ikisi orada geçti. Ben buraya iki üç haftalık geliyorum. 2. Hafta sıkılıyorum. Burada tanıdıklarım arkadaşlarım olmasa 1 hafta zor dururum. Türk kültüründen uzaklaşmadım. Yaşıyorum orada da Türk kültürünü. Orada Türk arkadaşlarım var. Çevrem o çevre orada da memleketimden olan insanlarla daha bağımlı yapıyor. Yoklukta olduğun için. Orada memleketten insan görünce seviniyorsun. (H. Ö.)

Kalbimiz burada Türkiye'de. Ama biz illaki orada büyüdük yetiştik. Oranın sistemi bize daha iyi geliyor. Çoğu şey Türkiye de bize ters geliyor. Burada bir doktorluk işin olsa veya memuriyetle işin olsa, burada bana bazı şeyler tuhaf geliyor biz oranın düzenine alıştığımız için. (A. B.)

Sılaya özlem, vatan gurbet kavramlarının teknolojinin ilerlemesiyle azaldığını söyleyenler yanında bir de bu duyguların hiç değişmediği, hiç değişmeyeceğini söyleyen görüşmeciler bulunmaktadır. Bazı görüşmeciler de bu özlemin hiçbir zaman bitmediğini ve arttığını söylemişlerdir. İnsanların yaşları ilerledikçe bu özlemin arttığını belirtmişlerdir.

Gittikçe çoğalıyor sanki şu an benim burada son günüm. Yeter gidiyim diyorum artık ama diyelim orada bir hafta geçiyor. Köy ne güzeldi diyorum. Sonra yine özlem başlıyor. Gelecek yaz ayına kadar. Özlemi azaltıyor. Dedemle görüntülü konuşuyoruz arada özlemi gidermeye yardımcı oluyor tabii ama hani bir de yüz yüze konuşmak var birde, telefonla aynısı olmuyor. (H. B. B.)

Değerlendirmeme göre yurt dışında yaşayan insanlarda ki özlem duygusu belki birinci nesillere göre azalmış ama yok olmamıştır. Teknolojinin gelişmesiyle değişim olmuştur ancak bu duyguları ikinci ve üçüncü nesil insanlar da hala yaşamaktadır. Teknolojide olan gelişmeler gurbette olmanın duygusal ve zihinsel sıkıntısını ve memlekete olan özlemi ve sıla kavramlarının yıkıcılığını hafifletmiştir (Çelik, 2008:106).

Almanya’da yaşayan görüşmecilerin birçoğu Alman vatandaşlığını tercih etmektedir. Aidiyet olarak kendilerini oraya ait görmekte ama kimlik olarak kendilerini Türk kimliği ile tanımlamaktadırlar. Vatandaşlık olarak Türk vatandaşlığını tercih eden de vardır, Türk vatandaşlığını Türkiye ile arasında bir bağ olarak değerlendirmektedirler.

Türk vatandaşlığı. Türküm Türk’te kalmak istiyorum. (A. Ö.)

Ben Türk vatandaşımı bu konuda biraz katı kurallıyım. Mesela abim vatandaşlıktan çıkmak istiyor. Biz çok tartıştık bu konuda, çok küstüm. Çünkü hani Almanya da doğduk büyüdük elimizde kalan belki tek Türklüğe kalan şey. Ben askere gitmiyorum bir şey yapmıyorum o yüzden Türk vatandaşlığından çıkmayı da hiç düşünmedim. İnsanın tek tutunabildiği o benim gözümde o. (G. K.)

Geri dönüş düşüncesi Almanya’da yaşayan Türklerde var olan bir fikirdir. Ancak genel olarak ilerleyen yaşlarında emekli olunca Türkiye’ye yerleşme fikirleri bulunmaktadır. Bu dönüş tam olarak gerçekleşemeyebilir. Çünkü oradaki hayatları da onları Almanya’ya çekmektedir. Almanya’dan kopmamakla birlikte Türkiye’ye dönme fikrine de yabancı olmadıkları görülmüştür.

Var inşallah emekli olunca yazın 3 4 ay Derebucak. Kışında büyük bir şehirde. Yaş ilerledikçe çalışmakta zor geliyor. Gelip gitmekte zor geliyor. Şöyle huzurlu bir hayat istiyoruz Türkiye’de. (G. Ö.)

Üçüncü nesil insanlara bakıldığında Almancaya daha çok hakim oldukları görülmektedir. Ancak kendilerini Türkçeden de yabancılaşmış olarak değerlendirmiyorlar. Her iki dili de kullanabildiklerini, kendilerini her iki dilde ifade ettiklerini, hatta karma bir dil de kullandıklarını söylemişlerdir. Türkçeye de aynı şekilde hâkim olduklarını belirtmişlerdir. Almanya Türk nüfusu bakımından kalabalık bir ülke olduğu için insanlar dilde bir çatışma yaşamamaktadır. Birinci neslin Almancası üçüncü nesile göre iyi değildir. Çünkü onlar Almanya’da bir eğitim almamışlar ve işçi olarak gelmişlerdir.

Almancaya hâkim olduğumu düşünüyorum. Konuşurken kaydırıyoruz ikisini de kullanıyoruz. Türkçeden uzaklaşma diye bir şey yok. Biz hep orada Türk kanallarını izliyoruz. Ben Türkçemin kötü olduğunu düşünmüyorum. Ben kendimi her yerde ifade ederim. Almancaya daha çok hâkim olabilirim ama her ikisinde de muhakkak eksiklerimiz vardır. (G. K.)

Dil konusuna bakıldığı zaman Almanya’da yaşayan Türkler genel olarak her iki dile de hâkimdir. Almanya Türk nüfusu açısından kalabalık bir ülke olduğu için Türkçede de sıkıntı yaşanmamıştır. İnsanlar okul ve iş dışında, aile ve arkadaş ortamında tercih ettikleri dil Türkçe olduğu görülmektedir. Türklerle Türkçe konuşulduğu dile getirilmiştir. Aynı zamanda çocuklarının Türkçe eğitimlerini dikkate aldıklarını dile getirmişlerdir.

Yeni nesil kültürel olarak değişmiştir. Görüşmeciler kültürden kopmadıklarını, Türk ritüellerinin hayatlarında etkin olduğunu söylemiş olsalar da, kendilerini birinci nesil kadar kültüre bağlı görmemektedirler. Yeni nesiller, yabancılarla iletişimin artması ile etkileşim yaşadığını dile getirmişlerdir. Yabancılar ile evliliklerin olduğunu söylemişler, kültürel olarak köreldiklerini birinci ve yeni nesiller arasında çok fark olduğunu dile getirmişlerdir.

Almanya ve Norveç’te yaşayan Türkleri birçok noktada değerlendirmek mümkündür. Dil, kimlik, aidiyet, kültür bu kavramlar doğrultusunda insanlar birçok noktada etkilenmiştir. Farklı coğrafyalarda yaşanmakta ama aynı dil konuşulmakta aynı kültür paylaşılmaktadır. Yaşayışlarda değişim olsa da aynı kültüre aidiyet söz konusudur. Yurt dışında yaşayan Türkler, kültür bakımından kendilerini Türkiye’ye ait görmektedirler. Ancak sosyal sebeplerden dolayı kendilerini aynı zamanda yaşadıkları yere de ait hissetmektedirler. Bu çatışma yaşadıkları noktalardan birisidir. Çünkü orada bir Türk hayatı

yaşamakta, Türkçe konuşmakta, Türklerle birlikte daha çok vakit geçirmektedirler. Ancak coğrafi olarak yaşadıkları yere ait hissetmektedirler. Farklılaşmalar mevcut olmakla beraber en büyük çatışma aidiyet konusunda yaşanmaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yurt dışına yapılan göçler 1960 yılında Almanya ile başlamış ve birçok ülkeye Türkiye’den işçi göçü olmuştur. 50 yılı aşan süreçte Türkler geçici olarak gittikleri ülkelerde kalıcı olarak yaşamaya başlamışlardır. Bu süre zarfında orada ki insanlar kültür, dil, kimlik ve aidiyet konularında çatışmalar yaşamışlardır. Bu çalışmada Almanya ve Norveç’teki insanlarla birebir derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde; görüşmecilerin ne gibi değişiklikler yaşadıkları ve bu değişimlerin yönünün irdelenmesi yapılmıştır. Kültürel anlamda bakıldığında, yurt dışında yaşayan insanların orada hala Türk örf, adet vb. ritüellerini yerine getirdikleri, bu ritüellerin hala hayatlarında etkin olduğu görülmüştür. Birinci nesil insanlar Türkiye’de doğup büyüyüp yurt dışına işçi olarak gittikleri için onlarda kültürel anlamda bir değişiklik hiç yaşanmamış ama ikinci ve üçüncü nesil insanlar orada büyüdükleri ve eğitim hayatları ardından iş hayatları orada geliştiği için, Almanlarla ve Norveçlilerle iletişim ve etkileşimleri olmuştur.

Kültürel anlamda birinci nesile göre farklılıklar olmakla birlikte kültürlerinden kopmuş, asimile olmuş halde değillerdir. Yurt dışında yaşayan insanlar asimile olma korkusuyla kültürlerine daha çok bağlanmışlar ve daha çok koruma altına almışlardır. Türk kültürü hayatlarında hâkimken Alman veya Norveç kültürü hâkim değildir. Diğer kültüre katılım, iş ve ya okul nedeniyle daha çok mecburiyetten yerine getirdikleri görevler olarak görülmektedir. Türk kültürüne ait vakıf ve dernekler bulunmaktadır. Bu mekânlarda Türkler bir araya gelerek birbirleri ve kültürleriyle kaynaşmaktadırlar. Görüşmeciler Türklerle bir arada oldukları için sürekli sosyal uyumda bir sıkıntı yaşamadıklarını, iş ve okul hayatı dışında yabancılarla fazla paylaşımları olmadıklarını belirtmişlerdir. Bunların etkisiyle yabancılarla fazla sosyal ortama girmedikleri için sosyal uyumda sıkıntı yaşamamışlardır. Yaşadıkları sıkıntı daha çok dil konusunda olmuştur. Bu sıkıntı ise daha çok sonradan gidenlerde yaşanan bir sıkıntıdır. Orada doğup büyüyen insanlar da bu sıkıntı yaşamamıştır.

Her iki ülkenin de diline hâkimdirler. Almanya'daki insanlar da her iki dile hâkimiyet daha fazladır. Norveç'teki birinci ve ikinci nesil Türkler'de Norveççe'ye hâkimiyetin daha az olduğu görülmekle beraber kendilerini daha çok iki dilde de eksik görmektedirler. Kültür olarak Türkiye'ye yakın olmakla beraber, aidiyet olarak kendilerini yurtdışı coğrafyaya daha yakın hissetmektedirler.

Bunların sebepleri, Türkiye'de yaşayan insanların onlara bakış açısidir. Yani buraya geldikleri zaman yaşadıkları olumsuzluklardan dolayı kendilerini daha çok yaşadıkları ülkeye ait hissetmektedirler. Türkiye'de alış veriş ve sosyal ilişkilerde bir para kazanma fırsatı olarak değerlendirilmeleri Türkiye'ye duyulan aidiyet duygusundan uzaklaştırmaktadır. Sistemsel işlerde yurtdışındaki ortamlarına yatkın oldukları için Türkiye'nin sistemine uyum sağlayamayacaklarını düşünmektedirler. Orada doğup büyüyen insanlar Türkiye yaşamını bilmedikleri için yurtdışına daha yakın olduklarını söylemişlerdir. Orada eğitim aldıkları için burada yapamayacaklarını düşünmekte ama hiçbir zaman da Türkiye'den kopamadıklarını söylemişlerdir. Tatile genellikle her yaz Türkiye'ye gelmekte olan yurtdışında yaşayan Türkler'in Türkiye'ye geliş amaçları daha çok memleket ve akraba ziyaretidir. Geliş amaçları bir tatil beldesine gelip geri gitmek değildir.

Vatandaşlık tercihlerinin Almanya'da genel olarak Alman vatandaşı olma yönünde olduğu görülmüştür. Çünkü Alman vatandaşı olmanın getirdiği fayda ve imkânlardan yararlanmak söz konusudur. Birçoğunun ileride geri gelme, dönüş yapma düşüncesi vardır. Ancak bu dönüşün de yeterli olamayacağı oradan da bağlarının kesilemeyeceğini düşünmektedirler. Yurt dışında yaşayan Türkler özellikle Almanya'dakiler Norveç'e oranla statüsel yükselmeyi daha çok yaşamışlardır. Norveç'te de statüsel yükselme mevcuttur. Ancak sonraki nesiller de statüsel yükselmenin daha çok olacağı düşüncesi vardır. Ancak Almanya'da Türkler daha fazla olduğu ve daha önce gittikleri için statüsel yükselme daha fazla yaşanmıştır. Nesiller arasındaki farklılık en çok mesleki açıdan görülmektedir. İşçi olarak giden Türkler artık işveren ve yönetici konuma geçmiş durumdadır. Statüsel oranda yükselmeyle Türkiye'ye aidiyet duygusu azalmaktadır. 1.nesil kendisini daha çok Türkiye'ye ait hissetmektedir. Amaçları çalışıp para kazanıp geri dönmek, ama artık ikinci ve üçüncü nesil orada bir hayat kurmakta ve kendilerini daha çok buldukları ülkeye ait hissetmektedirler. Vatan, gurbet özlemi kavramları da ulaşım ve haberleşme ağlarının

gelişmesiyle eski değerini kaybetmektedir. Yurtdışında yaşayan Türkler artık istedikleri zaman Türkiye'ye gelebilmekte ve haber alabilmektedir. Önceleri ilk gidenler yıllarca Türkiye'ye gelememişlerdir. Görüşmeciler yurtdışında yaşamının maddi olarak yatırım gerektiren bir durum olduğunu, para biriktirip ailelerini yanlarına getirmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. İlerleyen zamanlarda aile birleşimi ile eşlerini ve çocuklarını yanlarına alabilmişlerdir. Aile fertlerinin de çalışması ile birlikte ancak Türkiye'ye gelebildiklerini söylemişlerdir. Eskiden bu maddi sıkıntılar varken vatana özlem ağır basan duygular olmuştur. Ancak teknolojinin ilerlemesi ile bu duygularda azalma görülmektedir. İnsanlar diledikleri zaman Türkiye'ye gelebilmekte ve memleketlerini görebilmektedirler. Genel olarak değerlendirdiğimiz zaman Türkler yurt dışında asimile olmuş değillerdir. Fakat değişime de uğramışlardır. Kimlik ve aidiyet kavramları çatışma yaşadıkları ve üzerinde durulması gereken konulardandır.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Y. (2018). Göç Sosyolojisi(2). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Bakırtaş, T., & Kandemir, O. (2010). Gelişmekte olan ülkeler ve beyin göçü: Türkiye örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(3), 961-974.

Çelik, C. (2008). Almanya’da Türkler: Sürekli Yabancılaşma, Kültürel Çatışma Ve Din. Milet Ve Nihal İnanc, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, 5(3), 105-142.

Erkal, M. E. (2016). 1938-1980 Dönemi Türkiye’de Sosyal Yapı Ve Dinamikleri. Sosyoloji Konferansları, (53), 157-185.

Gelekcı, C. (2011). Avrupa’da Yaşayan Türklere Yönelik Çifte Vatandaşlık Uygulamaları: Belçika Örneği. *Bilgi Güz 2011*, Sayı:59, ss:123-146, Ankara.

Gökalp, G. Y. (2017). Avrupa’da Yaşayan Türkiyelilere Dair Gurbetçi Ve Almancı Söylemlerinin Yeniden Düşünülmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(Göç Özel Sayısı), 1473-1490.

Göker, G. & Meşe, G. (2011). Türk Göçmenlerin İtalyanlara Bakış Açısı: Bir Kültürlerarası İletişim Araştırması. *Selçuk İletişim Dergisi*, Cilt: 7, Sayı:1, ss:65-82, Konya.

Göker, G. (2015). Göç Kimlik Aidiyet. Konya: Literatürk Acedemia.

Önal, R. (2016). Norveç’te Türklere Ait Dinî Ve Sosyo-Kültürel Organizasyonlar. *Itobiad: Journal Of The Human & Social Science Researches*, 5(5).

Soytürk, M. (2012). Türkiye’den Avusturya’ya İşgücü Göçü. *Electronic Turkish Studies*, 7(3).

Şahin, B. (2010). Almanya’daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklar Arası Karşılaştırması: Kültürleşme. *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 55, 103-134.

Turhan, M. (2010). Kültür Değişimleri, Çamlıca Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.

World Journal of Human Sciences, 2020 - 2

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 2

ISSN: 2717-6665

Turhan, Ş. (2012). Avusturya’da yaşayan Türklerin Avusturya eğitim-öğretim sistemindeki yeri.

Yalçın, C. (2002). Çokkültürcülük Bağlamında Türkiye’den Batı Avrupa Ülkelerine Göç. Cü Sosyal Bilimler Dergisi, 26(1), 45-60.

World Journal of Human Sciences, 2020 - 2

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 2

ISSN: 2717-6665

ISSN: 2717-6665

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/insan>

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

Hatay/Samandağ İlçesinin Swot Analizi Ve Turizm Faaliyetlerine Yönelik Öneriler

Ufuk Cem RAY⁸

Nihat DEMİRTAŞ⁹

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Hatay ili Samandağ ilçesinin turistik destinasyonlarının gelecekteki turizm eğilimleri kapsamında değerlendirilmesine yönelik öneriler sunmaktır. Bu kapsamda Samandağ ilçesine yönelik SWOT analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Samandağ'ına yönelik gerçekleştirilen bu SWOT analizi ile güçlü ve zayıf yönler ile fırsatlar ve tehditler belirlenmiştir. Analiz edilen bilgiler, söz konusu bölgede turizm alanında çalışan ve planlama yapan ilgili kurum ve kuruluşlara sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, SWOT Analizi, Seleucia Pieria, Samandağ, Hatay.

⁸ İskenderun Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm ve Otel İşletmeciliği, Yüksek Lisans Programı, ucemray@gmail.com

⁹ Dr. Öğr. Üyesi, İskenderun Teknik Üniversitesi, Turizm Fakültesi, nihat.demirtas@iste.edu.tr

Samandag's SWOT Analysis And Recommendations For Tourism Activities

Abstract

The aim of this study is to provide suggestions for evaluating the touristic destinations of Hatay province Samandağ district within the scope of future tourism trends. In this context, SWOT analysis was conducted for Samandağ district. Strengths, weaknesses, opportunities and threats have been identified with the SWOT analysis conducted for Samandağ. The analyzed information will be presented to the relevant institutions and organizations working in the field of tourism and engaged in tourism planning in the region.

Keywords: SWOT Analysis, Tourism, Seleucia Pieria, Samandağ, Hatay.

GİRİŞ¹⁰

Turizm destinasyonları turistlerin beklentisine cevap verebilmek, daha fazla ilgi çekmek ve tanınmak için, diğer destinasyonlardan farklı olan, kendilerine özgü özelliklerini ön plana çıkartarak, daha fazla turist ziyaretine imkân sağlamayı hedeflemektedir. Bu bağlamda bölgedeki turizmin gelişmesi için yatırımların dikkatli bir şekilde planlanması ve etkin bir biçimde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Alandaki turizm yatırımlarının etkinliğini sağlamak için, turizm potansiyelinin güçlü ve zayıf yönleri ile fırsatlar ve tehditlere ait verilerin bilinmesi, stratejik açıdan büyük önem taşımaktadır (Karadeniz, Kandır ve Önal, 2007:197). Bu anlamda, kentin alternatif turizm potansiyeli ne kadar fazla ise, rekabette öne geçme ihtimali de o oranda artmaktadır. Kentin tarihi dokusu, kültürü, fiziksel çevresi, mutfağının zenginliği gibi unsurlar alanın güçlü yanlarını oluşturmakta ve turistler tarafından cazip görülmesine olanak sağlamaktadır.

Hatay Valiliği (2017) verilerine göre Hatay ilinin nüfusu 1.575.226'tır. Coğrafi konum olarak Türkiye'nin en güney noktasında bulunan Hatay bir sınır ili olmasından dolayı, Suriye ve diğer Ortadoğu ülkelerinden Avrupa'ya kadar uzanan güzergâhta transit bir geçiş noktası halinde olması nedeniyle oldukça stratejik bir konuma sahiptir ve Ortadoğu coğrafyasından Türkiye ve Hatay'a her yıl çok sayıda turist giriş yapmaktadır. Hatay Valiliği, (2019) verilerine göre 2018 yılında Hatay'a 303,717 yabancı turist giriş yaptığı tespit edilmiştir. Hatay ilinde turizm açısından değerlendirilebilecek birçok kale, manastır, kilise, cami, müzeler, türbeler, hanlar, hamamlar, kervansaraylar gibi tarihi eserler yer almaktadır. Ancak Hatay turizm potansiyeli yüksek olan fakat bugüne kadar bu potansiyelin tam olarak değerlendirilemediği illerimizden biridir. Bu potansiyeli oluşturan değerlerden en önemlileri Hatay'ın sahip olduğu doğal, kültürel, tarihsel ve inanç özellikleridir (Tosun ve Bilim, 2004: 128). Ortadoğu'da başta sınır komşusu olan Suriye'de devam eden iç karışıklıklara rağmen, Hatay'da üç büyük din ve çok sayıda kültür binlerce yıl barış ve huzur içinde beraberce yaşamakta ve yaşatılmaktadır. Bu bağlamda Hatay'ın, barış ve hoşgörünün merkezi olduğu ifade edilebilir.

¹⁰ Bu çalışma 3. Uluslararası Mersin Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur.

Bu araştırmanın amacı, Kültür ve Turizm Bakanlığının 81 il arasında “Marka Kent” olmaya aday gösterdiği 15 il arasında yer alan, stratejik konumu, çok kültürlü yapısı, tarihi ve kültürel eserleri, uzun sahil şeridi, termal kaynakları, doğal güzellikleri, yaylaları ve zengin mutfak kültürü, farklı dinlere ait mekânlara ev sahipliği yapması gibi birçok özellikleriyle turizmde bir cazibe merkezi olma şansına sahip (dogaka.gov.tr) olan Hatay ilinin Samandağ ilçesinin turistik destinasyonlarının gelecekteki turizm faaliyetleri kapsamında değerlendirmeye alınıp SWOT analizi yapılarak ilçenin turizm açısından iyileştirilmesine yönelik önerilerde bulunmaktadır. Yapılan literatür taramasında Hatay/Samandağ bölgesine yönelik çeşitli araştırmalar yer alsa da ilçe turizmi ile ilgili kapsamlı çalışmaların olmadığı görülmüştür.

1. SAMANDAĞ’IN TURİZM POTANSİYELİ VE ÖZELLİKLERİ

Türkiye’nin en eski yerleşim merkezlerinden biri olan bölge, M.Ö. 17. yüzyılın sonlarına kadar Mısır hâkimiyetinde kalmış, bu tarihten itibaren sırasıyla Hitit, Asur, Babil, Pers ve Makedonların egemenliği altına girmiştir. M.Ö 300 yılında Makedonya kralı Büyük İskender’in ölümünden sonra imparatorluğu paylaşan kumandanlardan I. Selefkos Nikator tarafından Musa dağı eteklerinde, deniz kıyısına uzanan alanda Antakya’nın bir Liman kenti olarak kurulmuştur. İlk adı Seleucia-Pieria’dır. Bu tarihlerde sadece Antakya’nın değil, Mezopotamya’ya uzanan alanın liman görevini de yerine getiren planlı bir kent olmuştur. 638 yılında İslam hâkimiyetine girmesinin ardından sırasıyla, Emeviler, Abbasiler, Tolunoğulları, İhşidilerin ve Hamdanoğulları hâkimiyetinde kalmış, 969 yılında tekrar Bizans hâkimiyetine geçmiştir. İlçe, 1084 yılından itibaren Selçuklular ve Memlûklülerin, 1516 -1918 yılları arasında 300 yıl boyunca Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. 1918 – 1939 yılları arasında Fransız işgali altında kalan bölge, 1939’da Türkiye Cumhuriyeti yönetimine Hatay ile birlikte katılmıştır. 1940- 1948 yılları arasında Süveydiye adıyla Antakya’ya bağlı bir bucak iken; 11 Haziran 1947 tarih ve 507 sayılı Kanunla ‘‘Samandağ’’ ismi ile ilçenin kuruluşu kabul edilmiş, 1948’de Samandağ ilçe statüsüne kavuşmuştur. İlçe adını kuzey doğusundaki St.Simon (Sem’an) dağından almıştır (hatay.ktb.gov.tr).

Harita-1: Hatay/Samandağ bulduru haritası

Samandağ ilçesinde turizm faaliyetleri bakımından değerlendirilebilecek birçok tarihi, kültürel ve doğal çekim unsurlarını barındırmaktadır. Aşağıda bu tarihi, kültürel ve doğal çekim unsurlara yer verilmiştir.

Musa Ağacı: Hıdırbey köyünde koruma altına alınmış olan ulu bir çınar ağacıdır. 800 ile 1000 yaşlarında olduğu tahmin edilen bu ağacın çapı, 35 metredir. Hz. Musa'nın asasının ab-ı hayat sayesinde filizlenip kök salması ile meydana geldiğine inanılmaktadır.

Hz. Hızır Ziyareti: Antakya ve çevresinde pek çok yerde Hz. Hızır (a.s) adına yapılmış türbe ve ziyaretler mevcuttur. Ancak bunların en ünlüsü Samandağ sahilinde bulunan Hz. Hızır ile Hz. Musa'nın buluştuğu yer olarak kabul edilen kayanın üzerinde kurulan Hızır (a.s) Türbesi'dir.

Samandağ Sahili: Asi Nehri'nin Akdeniz'e kavuştuğu kıyılarda 14 km uzunluğunda dünyanın en uzun sahillerinden biridir. Bu sahil geniş kumsal olan halka açık plaj şeklindedir. Bu kumsal aynı zamanda nesli tehlikede olan Chelonia Mydas ve Caretta Caretta deniz kaplumbağalarının dünyadaki sayılı yumurtlama-üreme alanlarından biridir.

Dor Mabedi: Beyaz mermerden yapılan mabedin kalıntıları Samandağ-Kapısuyu Köyü'ne giden yolun 2. km'sinde bulunmaktadır. Bir zamanlar Seleucia kentinin merkezinde yer almış, kral mabedi olarak tüm şehri göreceğ şekilde inşa edilmiştir. Anadolu'da Dor nizamında inşa edilen ender yapılardandır. 1939 yılında Amerikan Prinçton Üniversitesi tarafından yapılan bir kazıda 'İsis-Afrodit' heykelciği bulunmuş, bu mabedin onların adına inşa edildiği varsayılmaktadır.

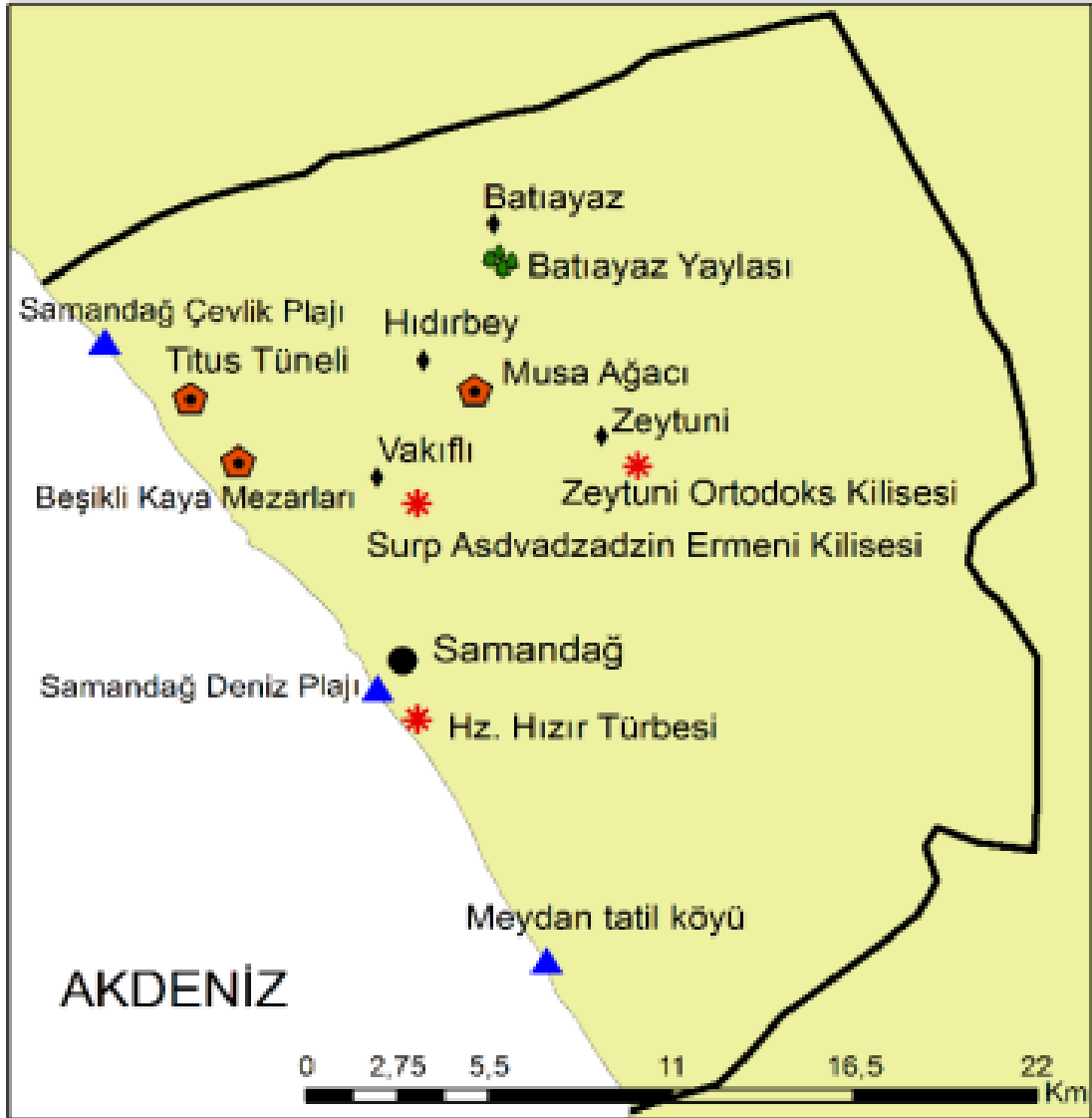
Titus-Vespasianus Tüneli: Seleucia Pierra antik kentinin aşağı şehir kısmında MS I. yy. da sel sularını yönlendirmek, limanın dolmasını ve yerleşim yerlerine su baskınını önlemek için

Roma İmparatoru Vespasianus döneminde, M.S. 69 yılında inşasına başlanan tünel, oğlu Titus tarafından M.S. 81 yılında tamamlanmıştır.

St. Simeon Stilit Manastırı: Samandağ ilçesinde bulunan manastırın üç giriş kapısı olup, doğu-batı eksenli bir haç şeklindedir. Bölgeye M.S. 541 yılında gelen St. Simeon, Terk-i Dünya tarikatının, kendi çağındaki en önemli temsilcisidir. Türkiye’de ki tek stilit manastır olan mabet aynı zamanda Türkiye inanç turizmi haritasında da yer almaktadır.

Vakıflı Köyü: Vakıflı Köyü, 35 hane ve 160 kişilik nüfusa sahip Hatay’ın Samandağ ilçesine bağlı köyün ilçeye olan uzaklığı 3 kilometredir. Türkiye’nin, bütün nüfusu Ermenilerden oluşan tek köyü olmasından dolayı homojen bir yapı içinde tarihteki serüvenini devam ettiren köyde, gelenekler de yüzyıllardır bozulmadan süregelmektedir. Her yıl Ağustos ayının ikinci pazarı kutlanan ve Hıristiyan âlemince kutsal kabul edilen Meryem Ana Yortusu, dinsel bir şölen olmanın yanı sıra farklı din ve mezhepleri bir araya getiren, kaynaştıran bir zemine de ev sahipliği yapmaktadır.

Harita-2: Hatay/Samandağ turizm çekicilikleri

İşaretler

● İl Merkezleri	◆ Mahalleler	🏠 Tarihi ve Kültürel Değerler
— İlçe sınırı	✳️ İnanç Yerleri	▲ Plaj ve Tatil Köyleri
● İlçe Merkezi	🌿 Doğa Turizmi Alanı	

Al-Mina: Samandağ merkezden 3 km uzaklıkta Asi Nehri kenarındadır. M.Ö. 750’li yıllarda kurulmuştur. Bugün kalıntılarının büyük kısmı toprak altında kalan Al-Mina’nın; ilk çağlarda Doğu Akdeniz’in önemli liman ve ticaret kolonilerinden birisi olduğu belirlenmiştir. Bölgedeki ilk kazılar 1936 – 1937 yıllarında Bronz çağına ait kalıntı bulmak isteyen İngiliz arkeolog Sir Leonard Wooley tarafından gerçekleştirilmiş, yapılan araştırmalarda M.Ö. 8. yüzyıldan M.Ö. 4. yüzyıla kadar 10 ayrı katman tespit edilmiştir.

Seleucia Pieria Antik Kenti: Samandağ’ın beş kilometre kuzeyinde Çevlik yöresinde denize hâkim yamaçlarda M.Ö. 300 yıllarında Seleucus Nicator tarafından kurulan ve kurucusunun adı ile anılan antik kent içerisinde tapınak, akropol ve nekropol alanları bulundurmaktadır.

Kaya Mezarları (Beşikli mağara): Vespasianus-Titus tünelinin 150 metre güneyinde kayalık dik bir yamaç içine oyulmuş çok sayıda mezar odasından ibarettir. En öndeki sütunlarla süslü mezar odasında 93 adet taş mezar mevcuttur. Yandaki mezar odalarıyla birlikte 150’den fazla kaya mezarı yer almaktadır. O dönemde şehrin ileri gelenlerinin gömüldüğü bir mezarlıklar külliyesidir. Tavanlar çeşitli çiçek ve deniz canlılarına ait figürlerle süslenmiştir.

Batıyaz (Tekepınar) Yaylası: Samandağ ilçesine 10 kilometre uzaklıkta olan Musa Dağı’nın eteklerinde kurulmuş olan bu köy temiz havası, kaynak suları ve doğal güzelliklerinin yanı sıra kültürel anlamda da zengin eserlere sahip bir yayla köyüdür. Eski bir Ermeni kilisesi, cami avlusunda 1000 yıllık bir çınar ağacı ve eski Ermeni yapıları bulunmaktadır.

2. SAMANDAĞ'IN TURİZM AÇISINDAN SWOT ANALİZİ

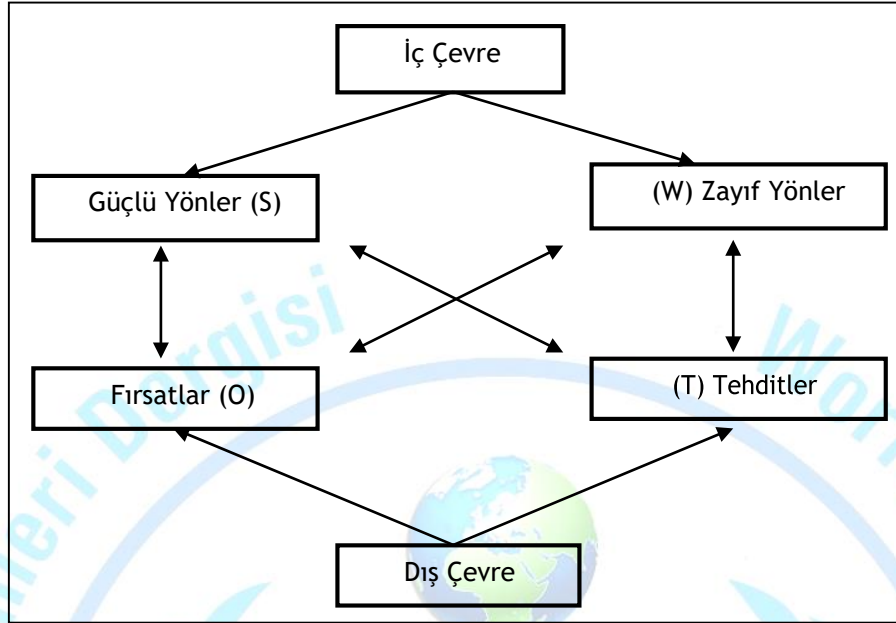
SWOT; İngilizcedeki Strengths (Üstünlükler), Weaknesses (Zayıflıklar), Opportunities (Fırsatlar) ve Threats (Tehditler) kelimelerinin baş harflerinden üretilmiş bir kısaltmadır (Ülgen ve Mirze, 2013:160).

SWOT analiz tekniği bir firmanın, sektörün, yatırımın, ülkenin veya coğrafi bölgenin kendi bireysel özelliklerinden kaynaklanan güçlü ve zayıf yönleri ile geleceğe yönelik olarak kontrol edilebilen veya edilemeyen çevre faktörlerinden kaynaklanan fırsat ve tehditlerin saptanmasını amaçlayan bir yöntemdir (Karadeniz vd., 2007: 196). Bir destinasyonda turizmin geliştirilmesi o destinasyonun turizminin güçlü ve zayıf yönlerinin analiziyle birlikte o destinasyona yönelik dış çevre kaynaklı olası fırsat ve tehditlerinin analizini gerektirmektedir (Yosmaoğlu ve Engin, 2002: 22).

Swot analizi yapılmasının başlıca iki yararı bulunmaktadır. İlk olarak bu analiz sayesinde mevcut durum tespit edilir. İkinci yararı ise gelecekteki durumun tespit ve tahmin edilip buna göre tedbirler alınabilmesidir (Çolakoğlu, 2010:11). Bu analiz, önceden belirlenmiş bir konu dahilinde karar alma aşamasında yardımcı bir araç olarak kullanılır (Sabbağ, 2011:208).

İşletmelerin stratejilerini seçebilmesi için, kendi kaynak ve kapasitesini de belirlenmesi gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında SWOT Analizinin iç faktörleri Güçlü Yönler (Strengths

- S) ve Zayıf Yönler (Weaknesses - W) olarak sıralanabilir. Dış çevre faktörleri oluşturulurken çevresel faktörlerin işletme için ne gibi fırsatlar ve tehditler meydana getirdiği incelenir. Çevre analizi sonucunda gelecekle ilgili tahminler yapılır veya senaryolar oluşturulur. SWOT Analizinin dış faktörleri Fırsatlar (Opportunities -O) ve Tehditler (Threats -T) olarak sıralanabilir (Özköse, Arı ve Çakır, 2013:48).

Şekil 1. SWOT Analizinde Temel Faktörler

Bir destinasyonun turizm potansiyeli açısından değerlendirilmesi ve geliştirilmesine yönelik sektör içi faktörlerin yanı sıra dış çevresel faktörlerinin de güçlü ve zayıf yönlerinin analizinin yanı sıra tehdit ve fırsat unsurlarının da analiz edilmesi gerekmektedir (Durgun, 2007:101). Yapılan bu çalışmada Samandağ İlçesi'nin turizm faaliyetleri açısından yapılan SWOT analizine aşağıda yer verilmiştir.

2.1. Güçlü Yönler

Samandağ İlçesi'nde Anadolu'daki tek Ermeni Köyü olan ve Türkiye'de ilk organik tarım uygulamalarının yapıldığı Vakıflı Köyü'nün bulunması.

Samandağ'ın güneyinde yer alan Keldağ'ında dünyanın başka hiçbir destinasyonunda bulunmayan Akasma, Çitsarmaşığı, Laden gibi endemik bitki türlerinin bulunması.

Dünya'da insan eli ile yapılan ilk tünel olarak kabul edilen Titus Tüneli ile Beşikli mağaralarının turizm açısından potansiyel oluşturması.

Samandağ'ın dünyanın en önemli kuş göç yolu üzerinde bulunması.

Al Mina Höyüğü ve çevresi, Antik Liman Kalıntılarının Kültür Bakanlığı Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 21.01.2004 tarih ve 5465 sayılı kararı ile I. ve III. Derece arkeolojik sit alanı olarak ilan edilmiş olması.

Doğa Koruma Birliği (IUCN) tarafında 2016 yılında koruma altına alınmış olan Kum Zambaklarının bölgenin botanik turizmi bakımından gelişimine katkı sunması.

2.2. Zayıf Yönler

İlçe genelinde ki konaklama tesislerinin nitelik ve kapasite bakımından yetersiz olması.

İlçenin ulaşım üst ve alt yapı olanaklarının turizm faaliyetleri açısından yeterli düzeyde olmaması.

İlçenin sahip olduğu kültürel ve doğal unsurlarının yerel ölçekte yeterince karşılık bulamaması.

Türkiye'deki turizm merkezlerine uzak oluşu.

Kurumlar ve paydaşlar arasındaki koordinasyon ve iletişim eksikliği

Samandağ Turizm Master Planı'nın hazırlanması ihtiyacı

Bölgenin sahip olduğu kültürel doğal, tarihi zenginliklerinin tanıtım stratejisinin yeterli düzeyde planlanamaması ve pazarlanamaması.

2.3. Fırsatlar

Türkiye Turizm Stratejisi 2023 belgesinde alternatif turizm çeşitleri arasında gösterilen “krvaziyer turizmi” için Hatay ili “Samandağ” ilçesi potansiyel turizm bölgesi olarak gösterilmesi.

İpek dokuma, ipek kozası süsü, su kabağı sanatı, iğne oyası ve ney yapımında kullanılan kamışların turizm faaliyetleri açısından kullanılmaya uygun olması.

Samandağ-Arsuz sahil yolu projesi ile birlikte ilçeye olan ulaşım alternatiflerinin artırılması ile bölgeye gelecek olan ziyaretçi sayısının artma olasılığı.

Bölgenin inanç ve kültür turizmi açısından elverişli olması.

Samandağ, Keldağ ve Musadağı doğal su kaynakları, yaylaları, ekolojik zenginlikleri, yeşilin çok tonlu güzelliğine bürünmüş doğal yürüyüş parkurlarıyla doğa turizmi açısından önemli bir potansiyele sahip olması.

Türkiye'nin 14 km ile en uzun sahil şeridine sahip olması ve bu sahil kısmı boyunca nesli tehlikede olan Chelonia Mydas ve Caretta Caretta deniz kaplumbağalarının dünyadaki sayılı yumurtlama-üreme dönemlerine ev sahipliği yapması.

Samandağ'ın kıyı kesimlerinde dalış turizmi ile sörf ve yelken sporlarına oldukça uygun alanların olması.

Yayladağı ilçe sınırları içerisinde olmasına rağmen dalış turizmi bakımından önemli bir potansiyele sahip Kara Mağara'nın Samandağ ilçesine olan yakınlığı.

2.4. Tehditler

İlçedeki tarımsal faaliyetlerin turizm faaliyetleriyle bütünleşmemesi. (Örneğin. Zeytin ürünleri, Samandağ Biberi, narenciye ürünleri).

İlçedeki tarihi yapıların restorasyon faaliyetlerine önem verilmemesi.

İlçeden yurt içi ve yurt dışına yapılan göçler sebebiyle turizm faaliyetleri alanında nitelikli personelin yetersizliği.

Turizmin yerel halk tarafından gelir kapısı olarak görülmemesi.

Turizmin faaliyetlerinin gelişmesi için kıyı kenar çizgisinin kaçak yapılar ile işgal edilmesi.

Samandağ sahilinin açık deniz olmasından kaynaklı rip akıntılarının yarattığı tehlikeler.

Yabancı ülke kaynaklı (Suriye) ve Antakya merkez ilçesinden geçmekte olan Asi Nehri'nin şehrin atık suları ile kirletilmesinden ötürü Samandağ sahilini kirletmesi.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan SWOT analizinde, Samandağ'ın turizm potansiyeli arz açısından yeterli oranda doğal, kültürel, tarihi değerlere sahip olmasına rağmen ilçeyi ziyaret eden turist sayıları göz önünde bulundurulduğunda, var olan potansiyelin yeterince kullanılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Samandağ sahip olduğu tarihi yapıları, Titus Tüneli ve Kaya mezarlıkları, St. Simon Manastırı, türbeleri, tarihi ermeni evleri ve kültürel değerleri ile birlikte kültür ve inanç turizmi bakımından gelişebilecek önemli bir bölgedir. Doğu Akdeniz Bölgesi'nde yer alan ilçe biyolojik çeşitlilik, eko turizm ve kruvaziyer turizm faaliyetleri bakımından Türkiye Turizm Stratejisinde potansiyel turizm bölgesi olarak gösterilmiştir. Hatay Turizm Master Planında da bahsedildiği üzere turizm faaliyetlerinin uzun vadelere yayılarak sürdürülebilirliğinin sağlanması ve bu sürecin paydaşlar ile birlikte planlı ve etkin bir yönetim stratejisi ile yönetilmesi gerekmektedir. Bölgedeki alternatif turizm imkanlarının değerlendirilmesi, ilçe genelinde ki turistik alanlara ulaşım kolaylıklarının sağlanması ve aktif tanıtım ve pazarlama faaliyetlerine önem verilmesi ile ilçenin turizm faaliyetlerinden elde ettiği gelirden artış olacağı öngörülmektedir.

Vakıflı Köyü'nde bulunan tarihi Ermeni konaklarının restorasyonun yapılarak kimi konakların pansiyonlara dönüştürülmesi ile ilçedeki konaklama imkanlarının genişletilmesi sağlanabilir. Özellikle Çevlik ve Meydan sahil bölgesinde yer alan plajların kirli olması ve yapılan çalışmalara rağmen, temizlenmesi plajlara yakın yerde bulunan balıkçı barınakları ve Suriye tarafından bırakılan poşet vb. atıkların, plajların kirlenmesinde önemli etkenler olduğu düşünülmektedir. Büyüklük bakımından Türkiye'deki sayılı plajlar arasında yer alan bu plajların temizlenmesi ve turizme kazandırılması konusunda ciddi projelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bölgede turizm faaliyetlerinin çeşitlendirilmesine ve sürdürülebilirliğinin devamına katkı sağlayabilecek doğal, kültürel ve tarihi yapıların korunmasının sağlanması büyük önem arz etmektedir.

Samandağ'ının turizm arz potansiyeli güçlü bir yapıya sahip olup ilçedeki turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi ve sürdürülebilirliği açısından bir destinasyonda olması gereken bir çok koşula sahiptir. Öyle ki bölgede birçok alternatif turizm çeşidi olmasına rağmen, bu potansiyelin yeteri kadar değerlendirilemediği görülmektedir. Dolayısıyla, ilçenin mevcut kaynaklarını daha etkin kullanarak, tanıtımına ağırlık vererek ve alternatif turizm türlerini

World Journal of Human Sciences, 2020 - 2

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 2

ISSN: 2717-6665

de canlandırarak ilçeye gelen turist sayısında, konaklama sürelerinde, harcama miktarlarında artış sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

Karadeniz, Erdiñç; Kandır, Yılmaz Serkan ve Önal, Yıldırım Beyazıt; 2007, “Seçilmiş Paydaşların SWOT Yöntemiyle Türk Turizm Yatırımlarını Değerlendirmesine Yönelik Bir Pilot Çalışma”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*. (18) 2, 195-205.

Tosun, C. ve Bilim, Y. (2004). “Hatay’ın Bir Turistik Şehir Olarak Pazarlanması”. 1.Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi (15-16 Nisan 2004), Bildiriler: Balıkesir.

Doğaka, (www.dogaka.gov.tr), Erişim Tarihi: 16.10.2019

Ülgen, Hayri ve Mirze, S. Kadri; 2013, *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, Beta Yayın, İstanbul.

Karadeniz, Erdiñç; Kandır, Yılmaz Serkan ve Önal, Yıldırım Beyazıt; 2007, “Seçilmiş Paydaşların SWOT Yöntemiyle Türk Turizm Yatırımlarını Değerlendirmesine Yönelik Bir Pilot Çalışma”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*. (18) 2, 195-205.

Yosmaoğlu, N. ve Engin, F. (2002), Düzce İl Gelişim Planı, Düzce.

Çolakoğlu, Ülker ve Çolakoğlu Osman Eralp; 2010, *Stratejik Yönetim ve Turizmde Uygulamaları*. Detay Yayıncılık, Ankara,

Sabbağ, Çiğdem; 2011, “Adıyaman Turizminin Güçlü, Zayıf Yönleri İle Fırsat ve Tehditlerine İlişkin Turizm İşletme Yöneticilerinin Değerlendirmeleri”, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (4) 7, 206-222.

Özköse, Hakan; Arı, Sertaç ve Çakır, Öznur; 2013, “Uzaktan Eğitim Süreci için SWOT Analizi”, *Middle Eastern African Journal of Educational Research*. 5, 41-55.

Durgun, Ayşe; 2007, “Isparta Turizminin Swot Analizi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (3) 5, 93-109.

Hatay İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (www.hatay.ktb.gov.tr), Erişim Tarihi: 19.10.2019

Hatay Valiliği, (www.hatay.gov.tr), Erişim Tarihi: 20.10.2019.

World Journal of Human Sciences, 2020 - 2

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 2

ISSN: 2717-6665

ISSN: 2717-6665

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/insan>

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

Eşe Yönelik Şiddet Mağdurlarının Adli Süreçlerde Değerlendirilmesi

Esra Nihan BRİDGE¹¹

ÖZET

Son yıllarda eşe yönelik şiddet olayları sadece psikolojinin değil hukukun çalışmalarını da yakından ilgilendirmektedir. Şiddet olayları adli mercilere yansıdığına, mağdurda fiziksel yara izleri mevcut ise bu somut bulgular adli mercideki kişilere olayı anlamlandırmada ve karar vermede kolaylık sağlamaktadır. Ancak şiddetin psikolojik/ duygusal olduğu ve/veya şiddeti ispat edecek somut bulguların olmadığı hallerde, olayın kovuşturma süreci daha zorlu hale gelmektedir. Duygusal istismarın ispatı için şiddet gördüğünü ifade eden mağdurun sözel anlatımı çok önemli olsa da, adalet sistemi çalışanları çoğu zaman mağdurun eksik ya da içerik olarak yetersiz beyanları ile karşılaşmaktadır. Adalet çalışanları uzun süre şiddete maruz kaldığını ifade eden mağdurlarla karşılaştıklarında, mağdurun daha öncesinde niçin şikayetçi olmadığını ya da neden boşanmadığını anlamakta güçlük çekmektedir. Bu noktada, eşi tarafından şiddet gören mağdurları şikayetçi olmaktan ve boşanmaktan alıkoyan sebepleri araştırmak ve duygusal istismara uğradığını ifade eden mağdurun ifadelerinin geçerliliğini değerlendirmek yerinde olacaktır. Kriter bazlı ifade analizi tekniği; ifadelerin güvenilirliğini incelemekte olup, hakim ve savcılara da mağdurların adli süreçte değerlendirilmesi konusunda farklı bir bakış açısı sunacaktır. Bu çalışma aynı zamanda eşe yönelik şiddetin doğasını ve mağdur psikolojisini aydınlatıcı bir rehber olarak literatüre katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eş şiddeti, psikolojik şiddet, mağdurlar, kriter bazlı ifade analizi, sözel beyan.

¹¹ Uzman Psikolog, Türkiye Adalet Akademisi, E-mail:esranihanbridge@gmail.com, ORCID ID:0000-0001-5600-3129

Assesment of Victims of Intimate Partner Violence in Judicial Systems

ABSTARCT

In recent years, partner violence is closely related not only to psychology but also to the law studies. When violence cases are filed to the judicial authorities, if the physical scars related to violence exists, these concrete findings can be a facilitator for the judicial authorities to comprehend the incident and make decisions. However, if violence is psychological/emotional and/ or there is no concrete evidence to prove it, the prosecution of the incident becomes more challenging. Although verbal statement of the victim, who has been subjected to violence, is crucial for the evidence of emotional abuse, justice system are often encountered to incomplete or inadequate statements of the victim. When justice system employees face with victims who stated that they had been subjected to violence for a long time, they particularly can find it difficult to understand the reason why victim did not report beforehand or did not divorce. At this point, it would be beneficial to investigate the reasons which prevented victims of violence from reporting crime and divorcing, and also valuable to assess the validity of the statements of emotional abuse victims. Criteria-based content analysis technique has examined the reliability of the statements; and this technique will provide judges and prosecutors different perspective on the assessment of victims in the judicial process. This study will also contribute to the literature as an enlightening guide to understand the characteristics of partner violence and psychology of victims.

Keywords: Partner violence, psychological violence, victims, criteria-based content analysis, verbal statement.

GİRİŞ

Eşe yönelik şiddet; flört edilen kişi, eş, kız veya erkek arkadaş ya da eski eş tarafından fiziksel, psikolojik, cinsel ya da duygusal istismara maruz kalma şeklinde tanımlanmaktadır (akt. Alan Dikmen, Özyayın ve Yılmaz, 2018). İlişkilerde istismar kavramı tarafların birinin diğerine doğrudan veya dolaylı olarak uyguladığı, fiziksel, ahlaki veya manevi değerlerine zarar veren tutum ve davranışlar olarak ifade edilmektedir (akt. Öngün ve Ünsal, 2018).

Yapılan çalışmalar yakın ilişkilerde fiziksel ve psikolojik saldırganlığa başvurma oranlarını ortalama olarak %30 ile %40 (Straus, 2004; Toplu ve Hatipoğlu-Sümer, 2011) ve %70 ile %80 (Leisring, 2013; Toplu ve Hatipoğlu-Sümer, 2011) arasında değiştiğini göstermektedir. Eşe yönelik şiddet konusunda her iki tarafın da mağdur olabileceği bir gerçek olsa da bu makale özellikle kadına yönelik şiddete odaklanmaktadır. Araştırmacılar evliliklerdeki şiddetin herhangi bir ırk, etnik köken veya sosyo-ekonomik düzeyle ilgisi olmadığını vurgulamıştır (Faizi, 2001). Ülkemizde eşe uygulanan şiddet ile diğer kültürlerdeki eşe yönelik şiddet arasında benzerlikler olsa da, eşe yönelik şiddet kavramını dini ve kültürel değerleri dikkate almadan yalnız başına açıklamak yeterli olmayacaktır. Bu makale herhangi bir grubu temel almamış olsa da makale içinde ataerkil bir sistemi benimsemiş geleneksel ailelere gönderme yapılmaktadır. Mevcut literatür evliliklerde fiziksel, cinsel, duygusal şiddet veya ekonomik istismar olabileceğini göstermiştir (Faizi, 2001; Isgandarova, 2018). Kadınlar yaşamlarının herhangi bir döneminde %12'si cinsel, %44'ü duygusal ve %30'u ekonomik şiddete uğradıklarını bildirmişlerdir (Başkale ve Sözer, 2015).

Birçok ataerkil sistemi benimsemiş geleneksel ailede genellikle erkeğin aile içindeki gücü paylaşmak yerine, gücü tek başına elinde tuttuğu, evde kontrol sahibi olduğu, karar verme yetkisini koruduğu gözlemlenmektedir (Ayyub, 2000). Ayrıca, bu aile sistemindeki birçok geleneksel kadın, kocalarının sorumluluğunun aileye öncülük etmekte olduğunu onaylayabilir ve kocalarının evi yönetmesine, onun kurallarına uymaya daha istekli olabilirler (Abugideiri, 2010). Bu durum aynı zamanda, ataerkil sistemdeki geleneksel kadınların harekete geçmeden önce eşlerine sormak istemesine, onlardan izin/onay alması, kocalarının onayının olmadığı durumlarda ise yapmayı arzu ettikleri bir şeyden vazgeçmeleri anlamına gelmektedir.

Güney Asya Müslüman aileleriyle yapılan çalışmaya göre eşlerinden şiddet yaşadıklarını belirten davaların çoğunun güç paylaşımı ve kontrol sebebiyle meydana geldiği belirtilmektedir (Ayyub, 2000). Hamile kadınlara yönelik şiddetin araştırıldığı çalışmada, hamile kadınlara karşı şiddette bebeğin cinsiyetinin kritik bir rol oynadığını ortaya koymuştur (Isgandarova, 2017). Araştırmaya katılan bazı anneler, eşlerinden karınlarındaki çocuğun cinsiyetinin kız olduğunu öğrenmeleri sebebiyle duygusal ve fiziksel şiddet gördüklerini belirtmiş olup bir erkek çocuğa sahip olmadığı için boşanmayla tehdit edilme, hakarete uğrama gibi duygusal yollarla da istismar edildiklerini belirtmiştir. Ayrıca ekonomik sorunları olan ailelerde kadınlar genellikle hamile kalmalarının daha fazla finansal soruna yol açacağı gerekçesiyle suçlandıklarını da belirtmiştir (Isgandarova, 2017). Literatürde ayrıca eşler arasında göç sırasında da yoğun çatışmaların ortaya çıktığı, yeni toplumlardaki farklılıklara uyum sağlama sürecinde, eşler arasındaki tartışmalarda şiddetin derecesinin arttığı vurgulanmıştır (Al-Krenawi ve Graham, 2005). Kadınların eş şiddetine karşı savunmasız olmalarının nedeni bazı araştırmalarda erken yaşta evlilik olarak ifade edilmiştir (Isgandarova, 2017). Ayrıca aile içi şiddete katkıda bulunan yoksulluk, alkol ve madde kullanımı gibi risk faktörleri ya da aldatma/ başka bir kadının varlığının da olabileceği gibi faktörler de literatürde yer almaktadır (Ayyub, 2000; Isgandarova, 2018).

1. ŞİDDETE MARUZ KALAN MAĞDURLARI ADLİ MERCİLERE BİLDİRMEYEN ALIKOYAN SEBEPLER

Öncelikle her ne kadar hukuki yollarla boşanmak mümkün olsa da, geleneksel yapıdaki toplumun boşanmayı tasvip etmediği göz önünde bulundurulmalıdır (Daneshpour, 1998). Geleneksel yapıdaki birçok kadın evlilik problemleriyle ilgili yanlış inançlar taşıyabilirler (Abugideiri, 2010). Bazı kadınlar evlilikteki başarısızlıklardan sorumlu olduklarına inanabilir ve bu nedenle evlilik çatışmaları yaşadıklarında utanç duyabilirler (Abugideiri, 2010). Aynı zamanda, birçok kadın boşanmayı başarısızlık olarak değerlendirebilir ve ebeveynlerinin evine geri dönmeyi utanç verici bulabilirler. Bunlara ek olarak, eşiyile olan problemleri hakkında aileden veya aile dışındaki kişilerle konuşmak ta birçok çiftin zorlandıkları bir konudur. Birçok araştırmacı aile büyüklerinin çocuklarının boşanması

üzerindeki önemli bir etkisi olduğunu vurgulamıştır (Al-Krenawi ve Graham, 2005). Ciddi evlilik sorunları yaşayan birçok geleneksel kadın evliliği iyi idare edemediği için eleştirilebilirler ve eşinden boşanıp ebeveynlerinin evine geri dönmekte tereddüt edebilir (Bridge ve Duman, 2019).

Aile büyükleri boşanmak isteyen kızlarını suçlayarak mevcut sorunu daha da kötüleştirebilir, kızlarının boşanmasına itiraz edebilir, onu evli kalmaya ve de sabırlı olmaya zorlayabilir. Bu nedenle aile büyüklerinin boşanmaya nasıl tepki verdiği de geleneksel kadınların boşanma kararı alımında çok etkilidir. Ayrıca çiftin çocuk sahibi olmaları durumunda boşanma kadınlar için daha endişe verici olabilir. Eşler arasında, çocuğun velayeti kaynaklı çatışmalar ortaya çıkabilir hatta boşanmış ailelerin çocuklarının da toplumda dışlanacağı endişesine neden olabilir (Abugideiri, 2010). Sonuç olarak, birçok kadın aileyi bir arada tutmak için, olası sorunlardan kaçınmak için evli kalmayı arzu edebilir.

Müslüman kadınlar arasında destek aramamanın ve maruz kaldıkları şiddeti adli mercilere bildirmemenin oldukça yaygın olduğu iddia edilmektedir (Isgandarova, 2017). Bunun altında yatan sebep olarak iyi bir eş olmak ve güçlükler sırasında sabırlı olmak ile ilgili dini inançlarının Müslüman kadınların şiddeti kabul etmelerine yönelik davranışlarını etkilediği öne sürülmüştür. Burada Müslüman kadınlar şiddete karşı diğer gruplara göre daha dayanıklı olmadığını da vurgulamak gerekmektedir (Abugideiri, 2010). Bu görüşe göre, aslında aileyi bir arada tutma istekleri nedeniyle birçok kadın kendilerini feda etmekte ve şiddete karşı sabır göstermektedir.

Kadını şikayet etmekten alıkoyan bir diğer sebep ise, kendisinin istismara uğramayı hak ettiğini düşünmesi ile ilgili olabilir. Ayrıca itaatsizlik, sadakatsizlik veya hakaret etme gibi davranışlar söz konusu olduğunda bazı geleneksel ailelerin kadına yönelik şiddeti kabul edebileceğini öne sürülmektedir (Abugideiri, 2010). Daha önce de belirtildiği gibi, kocasının onayını almadan hareket etme ya da eşine karşı gelme gibi itaatsizlik durumlarında kadının gördüğü şiddet geleneksel toplum tarafından onaylanabilir ve hatta birçok kadın evlilikte sadakatsizlik yaşamaları halinde şiddet görmeye sessiz kalabilir. Ayrıca, bu tür durumlarda toplum dahi erkeklerin eşlerini öldürmeye varan seviyelere erişen bir şiddeti kabul edici olabilir (Abugideiri, 2010).

Geleneksel kadınları yardım aramaktan alıkoyan bir diğer önemli sebep evlilik çatışmaları için başkalarından destek istemeyi utanç verici bulmaları olabilir (Daneshpour, 1998). Bu kadınlar ayrıca evliliğiyle ilgili özel sorunları hakkında konuşurlarsa, adli mercilerin onları küçümseyeceğini, toplumun onları dışlayabileceğine inanabilir. Evliliklerinin detaylarını paylaşmanın eşlerine saygı duymamak olarak yorumlanacağıyla ilgili kaygılı olabilirler (Abugideiri, 2010).

Göç eden çiftlerdeki şiddeti araştıran bir çalışmada şiddete maruz kalan kadınların ilişkiye devam etmelerinin temel nedenlerini finansal sebepler, sosyal destek eksikliği, korku, kültürel ve dini inançlar ve / veya göçmenlikle ilgili sorunlar olarak açıklanmıştır (Ammar ve diğerleri, 2014). Uzun süreli istismarın var olduğu bir ilişkinin devam ediş nedenlerini araştıran çalışmada, en yaygın nedenler ekonomik bağımlılık, aileyi parçalamama isteği, şiddetin sona ereceği inancı ve / veya sosyal baskı olarak belirtilmiştir (Faizi, 2011).

2. ŞİDDETE MARUZ KALMIŞ MAĞDURLARDAKİ DUYGUSAL BULGULAR

Çocukluk çağında şiddete tanık olmuş olan kişilerin ileriki ilişkilerinde şiddeti kabul etme düzeylerini yükselttiği ortaya konmuştur (Türk ve Tekin, 2018). İstismarcı ilişkilerde olan birçok kadının psikoterapi seansları sırasında ebeveynlerinin ilişki tarzına benzer bir ilişki içinde olduğunu anladıklarını öne sürmüştür (Abugideiri, 2010). Bu bulgu ebeveynlerinin ilişkilerinde şiddete tanık olması kadınların istismara tolerans göstermelerine ve istismar edici bir ilişki bırakmakta isteksiz olmalarına sebep olduğunu desteklemektedir.

Uzun süre şiddete maruz kalmış kişilerin yaşadığı travmatik deneyimler, bu kişilerin bunu anlamlandırmasını da güçleştirmektedir (Herman, 1992). Bir diğer çalışmada romantik ilişkilerinde orta düzeyde istismar edici davranışlara maruz kalan katılımcıların %51,28'inin yapılan araştırma aracılığıyla farkındalık kazandıklarını ifade edilmiştir (Duman, 2018a, 2018b). Yapılan çalışmalar aynı zamanda birçok kadının ilişkisi devam ederken istismara uğradığını kısa sürede fark edemediğine ve yaşadığı duygusal şiddeti anlamlandıramadığına işaret etmektedir.

Şiddete uğradığına yönelik düşük bir farkındalık olmasının ve kendi aile deneyimlerinde eşe yönelik şiddeti kabul edilebilir olarak anlamlandırmasının yanında, psikolojik travmayı anlamak ta bu mağdurların psikolojisinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır (Herman, 1992). Psikolojik travma aşırı bir korku, çaresizlik, kontrol kaybı hissi, ve yok olacağı tehdidi yaşamasıdır (Herman, 1992). Bu tür bir travma yaşamak mağdurun dünyanın güvenli bir yer olduğu ile ilgili inançlarını, hayata ve kendine dair olan pozitif görüşlerini yok etmektedir (Herman, 1992). Mağdur burada yok edici ve yıpratıcı güç yüzünden çaresiz hissetmekte ve tamamen güçsüz hissettiğinde, kendini savunmayı bırakıp kendini tamamen teslim edebilmektedir (Herman, 1992). Böyle bir deneyimden sonra mağdurda kendine dair negatif bir benlik imajı oluşabilir, kendisinin kötü şeyler hak ettiği gibi yıkıcı düşüncelere sahip olabilir ve kendisi hak ettiği için ya da yanlış yaptığı için şiddet gördüğüne inanabilir (Boszormenyi-Nagy ve Krasner, 1986; Boszormenyi-Nagy ve Spark, 1973).

3. ŞİDDETE MARUZ KALAN MAĞDUR İFADELERİNİN GEÇERLİLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mağdur ifadelerinin doğruluk ve geçerlik analizi ceza davalarında çok önemli olup hem dilbilim uzmanlarının hem de adli bilim uzmanlarının ilgi alanına giren bir konudur. Kriter Bazlı İçerik Analizi (CBCA “Criteria-Based Content Analysis”) metodu ifadelerin geçerlik analizini yapabilmede dünyada en çok kullanılan tekniktir. Bu yöntem, başından geçen olayı anlatan kişilerin ifadelerine dayanarak, 19 kriterle olayın gerçekten yaşanmış mı yoksa hayal ürünü mü olduğunu belirlemeye çalışır. CBCA yöntemi adli süreçlerde sanık, tanık, mağdurlar için hem çocuk hem de yetişkinlerde yaygın kapsamda kullanılmaktadır (Amado, Arce, Farina ve Vilarino, 2016). Metodun temel mantığı, “gerçekten yaşanmış olayların ifadesi, uydurma olayların ifadesinden niteliksel ve kalite olarak farklıdır” (Yuille, 1992: 90) savına dayanır. CBCA metodunun 19 kriteri şöyledir (Vrij, 2005):

1. İfadenin tutarlılığı (mantıksal yapı): Gerçek ifadeler mantıksal bir yapı içerisinde ve tutarlıdır.

2. Yapılandırılmamış ürün olması (spontane ifade): Başından geçen cinsel istismar olayını anlatan kişi, “anlattıkça hatırladığı yeni şeylere göre tali detaylar ekleyebilir” (Haesevoets, 2000:188). Bu nedenle beyanlarda akışa göre olaya dair eklenen detay bilgilerin varlığı önemlidir.

3. Yeterli miktarda detay: İfadelerde kişiler, objeler, kokular, renkler, uyandırdığı duygular vb. hakkında yeterli miktarda detay bulunması beklenmektedir.

4. Kavramsal çatı: İfadelerde kronolojik bir sıra, olayın meydana geldiği gün, saat ve mekana ait tasvirler bulunması beklenmektedir.

5. Karşılıklı etkileşimlerin tasviri: Saldırgan kişi ile karşılıklı etkileşimlerini gösterir yeterli bilginin mevcut olması beklenir.

6. Karşılıklı diyalogların aktarımı: Mağdur ile saldırgan arasındaki konuşmaların doğrudan aktarımı saldırı da daha kuvvetli bir emaredir (Haesevoets, 2000: 190).

7. Beklenmedik yarım bırakmalar: Saldırı esnasında beklenmedik kopukluklar, komplikasyonlar olayın varlığına işarettir (Haesevoets, 2000: 114).

8. Alışılmadık detaylar: Bu kriterden kasıt; kişilere, nesnelere ve olaylara dair beklenmedik, şaşırtıcı, az rastlanan ve beş duyuya hitap eden detaylardır.

9. Periferik (çevresel) detaylar: Periferik detaylar, olayla ilgili fakat olayın merkezinde olmayan detaylardır. Mağdur, konu merkezinden uzaklaşarak periferik başka bir ayrıntıya yönelir, bir müddet sonra ise tekrar ana çatı altına döner.

10. Doğru aktarılmış fakat anlaşılmamış detaylar: Tasvir olarak doğru anlatılmış ancak seçilen kelime olarak yanlış, değişik kelimelerin varlığıdır.

11. Harici olaylara göndermeler: Mağdur, saldırı olayını anlatırken harici olaylara gönderme yapmaktadır.

12. Kendi psikolojik durumuna göndermeler: Bu kriterin varlığı, cinsel saldırı esnasında/öncesinde/sonrasında, mağdur neler hissettiğini anlattığında ortaya çıkar. Bu şekilde mağdur, “korktuğunu, tiksindiğini, sinirlendiğini, utandığını veya daraldığını anlatabilir” (Haesevoets, 2000: 192).

13. Saldırmanın psikolojik durumuna göndermeler: Mağdur, saldırmanın zihinsel durumunu gösteren hareketlerini veya duygusal tepkilerini anlatabilir. Mesela, saldırmanın yorgun, üzgün, gülyüzlü ya da sinirli görüldüğünden bahsedebilir (Haesevoets, 2000: 192).

14. Spontane düzeltmeler: Anlatımını sürdürürken kendi kendine yapılan düzeltmeler kastedilir. Bu şekilde mağdur, ifadesinin bir kısmını değiştirerek yeniden ifade edebilir veya bir kısmını ortadan kaldırabilir. Bunun aksine, yaşanmamış bir olayı uyduran (sözde) mağdur, “karşısındakini etkilemek isteyeceği için söylediklerinden emin değilmiş izlenimi vermekten kaçınır, ifadesini tartışma konusu yapmaz ve çok ender olarak düzeltmeler yapar. İfadesi çok az spontane düzeltmeler içerir” (Haesevoets, 2000: 192).

15. Hafızanın yanılabilirliğini kabul: Yaşadığı olayı anlatan mağdur ifadesini sürdürürken, “bazı detayları anımsayamadığını itiraf edebilir ki bu onun ifadesinin gerçekliğini kuvvetlendiren bir unsurdur” (Haesevoets, 2000: 193).

16. Kendi ifadesi hakkında şüpheye düşme: İfade uyduran kişi, “karşısındakinin gözünde güvenilir görünmeye çalışır ve ifadesinin üzerinde en ufak bir şüphe izi bırakmamaya dikkat eder. Bunun tam aksi olarak kendi ifadesinden şüphe duyma, ifadenin güvenilirliğini yükseltir” (Haesevoets, 2000: 193).

17. Kendini suçlama: Mağdur hikayeyi anlatırken kendini suçlayabilir.

18. Saldırmanı affetme: Mağdur kendisine bu zor tecrübeleri yaşatan saldırmanı, yaptıklarından dolayı affettiğini söyleyebilir.

19. Olaya dair spesifik karakteristikler (Yuille, 1992: 93): Bu son kriter, “toplumun geneli tarafından bilinmeyen fakat konunun uzmanı adli psikologlar tarafından bilinen cinsel saldırıya dair karakteristik detaylarıyla ilgilidir” (Yuille, 1992: 95).

Mağdur ifadeleri bu 19 kriter tarafından değerlendirilip kriter bazlı ifade analizine göre puanlanması sonucu yüksek puanların ifadelerin doğruluk ve geçerliliğini artırıcı olduğuna işaret edilmektedir (Vrij, 2005). Ancak ifadelerin detaylı olmadığı durumlarda puanların düşük çıkabileceği de ihtimal dahilindedir. Uzmanlara göre travmatik anı, sözel hikayeden ve içerikten eksik olup daha çok canlı hisler ve görüntüler barındırır (Herman, 1992). Bu

yüzden mağdurların eksik ifade edişi ifadelerinin güvenilirliği ile yakın ilişkili değerlendirilmemesi gerekmektedir.

SONUÇ

Evliliklerdeki şiddetin duygusal şiddetten fiziksel şiddete kadar değişebileceği unutulmamalıdır (İbrahim ve Abdalla, 2010). Her ne kadar evliliklerde eş şiddeti yaygınlığı konusunda literatürde çok sayıda yapılmış çalışma mevcutsa da, daha önce de bahsedilen sebeplerle birçok mağdur aslında bu konuyu saklı tutmakta adli mercilere bildirmemektedir. Ayrıca, bu olayı ihbar etmeyi aileye ihanet etme gibi algılamaları başta olmak üzere daha önce belirtilen birçok nedenle eşe yönelik şiddet saklı kalabilmektedir (Khan, 2006). Evliliklerindeki sorunların başkaları ile paylaşılması ve destek aranması da ayrıca bazı geleneksel kadınlara utanç da getirebilmektedir (Daneshpour, 1998, 2016). Bazı mağdurlar sahip oldukları kültürel sebeplerden ötürü kendisinin anlaşılmayacağını, hafife alınacağını, kendisine inanılmayacağını veya kendisinin yargılanacağını düşünebilmektedir. Bu nedenle adli sistemde çalışanların bu konuda bilinçlenmeleri ve ailelerin değerlerini anlamaları konusundaki çalışmalar birçok eşe yönelik şiddet mağduruna faydalı olabilir.

Ülkeler vatandaşları aile içi şiddete karşı korumak, şiddetle mücadele için kaynaklar sağlamak iç ortamlarda ve kanunları düzenlemek için girişimde bulunmalıdır (Hajjar, 2004). Birçok uzman aile içi şiddetin etkileri konusunda farkındalığı artırma konusunda ailelerde farkındalığı artıracak eğitimlerin önemini vurgulamıştır (Khan, 2006). Bu nedenle psikolojik şiddet ya da duygusal istismar olarak adlandırılan soyut şiddetin ne olduğunun anlatılarak toplumun farkındalık düzeyinin artırılması elzemdir. Eşler arası şiddete dair işaretlerin tanınması için mağdurlara destek ve yönlendirme gibi kaynaklar sağlanması mağdurlar için olduğu kadar adalet için de önemlidir (McPhail, Busch, Kulkarni ve Rice, 2007). Bu bulgular, fiziksel ve psikolojik saldırganlığa başvurmanın engellenmesine ve azaltılmasına ilişkin önleyici ve/veya iyileştirici programlara olan ihtiyacın artmasına yol açmıştır. Şiddete ilişkin tutumların bu davranışı kabullenmede önemli olduğu hususu göz önünde bulundurularak eşe yönelik şiddete karşı çıkan müdahale programları sunmak gerekmektedir (Fincham, Cui, Braithwaite ve Pasley, 2008). Şiddet mağduru kadınların gücü tekrar eline

almaları ve hayatlarını yoluna koymaları girişimi için yapılacak çalışmalar önem arz etmektedir (McPhail, Busch, Kulkarni ve Rice, 2007). Bu doğrultuda son yıllarda mağdur hakları konusunda ülkemizde yapılan çalışmalar, mağdurların psikolojilerini anlamada adalet sistemi çalışanlarına rehber niteliği taşımaktadır.

Uzmanlar ABD’de yüksek statülü kadınların partnerleri tarafından daha az şiddete maruz kaldığını ileri sürmüştür (Fulu ve Miedima, 2016). Bu hususta, kadınların olumlu imajlarına ve eğitimlerine katkıda bulunmak, eş şiddetini önleme ve bununla mücadele etmede esastır. Yüksek statüye ek olarak, boşanmaya karşı daha az baskı altında olmak ve evlilikte güç yönetimi hususunda dengeli rol paylaşımı yapmak şiddete karşı koruyucu faktörler olarak da değerlendirilebilir (Fulu ve Miedima, 2016). Ayrıca, Müslüman toplumun, kadınlara şiddete hoşgörülü bakmamalarını tavsiye etmek için kullanabileceğini önerilmektedir (Isgandarova, 2017). Müslüman toplumla işbirliği yapmak da Müslüman kadınların şiddet içeren durumlarda yardım ve destek aramaya teşvik edilmesi önemlidir. Dini liderler eş şiddetini önlemede yapacakları konuşmalarla ve verecekleri eğitimlerle aktif rol oynayabilir (Cunradi, Caetano ve Schafer, 2002). Sonuç olarak, eşe yönelik şiddeti önleme ve mücadelede disiplinlerarası çalışma gerektirir.

KAYNAKÇA

Abugideiri, S. (2010). The peaceful families project: Addressing domestic violence in Muslim communities. *Partner Abuse*, 1(3), 363-76.

Alan Dikmen, H., Özaydin, T., Dereli Yılmaz, S. (2018). Üniversitedeki kadın öğrencilerde yaşanan flört şiddeti ile anksiyete ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişki. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (9)2, 170-76.

Al-Krenawi, A., Graham, J. (2005). Marital therapy for Arab Muslim Palestinian couples in the context of reacculturation. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 13(3), 300-10. DOI: 10.1177/1066480704273640

Amado, B.G, Arce, R., Farina & Vilarano, M. (2016) Criteria-Based Content Analysis (CBCA) reality criteria in adults: A meta-analytic review. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 16 (2), 201-210. DOI: [10.1016/j.ijchp.2016.01.002](https://doi.org/10.1016/j.ijchp.2016.01.002)

Ammar, N., Couture-Carron, A., Alvi, S., San Antonio, J. (2014). Experiences of Muslim and non-Muslim battered immigrant women with the police in the United States: A Closer understanding of commonalities and differences. *Violence Against Women*, 19 (12), 1449–71.

Ayyub, R. (2000). Domestic violence in the South Asian Muslim immigrant population in the United States. *Journal of Social Distress and the Homeless*, 9 (3), 237-48.

Başkale, H., Sözer, A. (2015). Eşinden/partnerinden şiddet gören kadınların algısı ve mağduriyet nedenleri, *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 6 (14), 468-73.

Boszormenyi-Nagy, I., & Krasner, B. R. (1986). *Between give and take: A clinical guide to contextual therapy*. New York: Brunner/Mazel.

Boszormenyi-Nagy, I., & Spark, G. M. (1973). *Invisible loyalties: Reciprocity in intergenerational family therapy*. Hagerstown, Md: Medical Dept., Harper & Row.

Bridge, E. N., & Duman, N. (2019). Partner violence in Muslim marriages: Tips for therapists in the US. *Spiritual Psychology and Counseling* 4, 57–66. <http://dx.doi.org/10.12738/spc.2019.4.1.0055>

Cunradi, CB., Caetano, R., Schafer, J. (2002). Religious affiliation, denominational homogamy, and intimate partner violence among US couples. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 41(1), 139-51.

Daneshpour, M. (1998). Muslim families and family therapy. *Journal of Marital and Family Therapy*, 24(3), 355-67.

Daneshpour, M. (2016). *Family therapy with Muslims*. New York: Routledge.

Duman, N. (2018). *Duygusal İstismarı Anlamak*. Gece Akademi: Ankara.

Duman, N. (2018). Yetişkin psikolojik istismarını tanımak. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 5(1), 33-43.

Faizi, N. (2001). Domestic violence in the Muslim community. *Texas Journal of Women and the Law*, 10(2), 209-30.

Fincham, F. D., Cui, M., Braithwaite, S., & Pasley, K. (2008). Attitudes toward intimate partner violence in dating relationships. *Psychological Assessment*, 20(3), 260-9. <http://dx.doi.org/10.1037/1040-3590.20.3.260>

Finkel, E.J.& Slotter, E. B. (2007) An attachment theory perspective on the perpetuation of intimate partner violence. *DePaul Law Review*, 56(3), 895- 907.

Fulu, E., Miedema, S. (2016). Globalization and changing family relations: Family violence and women's resistance in Asian Muslim societies. *Sex Roles*, 74, 480-94.

Haesevoets, Y.H. (2000). *L'enfant en questions: De la parole à l'épreuve du doute dans les allégations d'abus sexuels*. Bruxelles : Éditions De Boeck Université.

Hajjar, L. (2004). Religion, state power, and domestic violence in Muslim societies: A framework for comparative analysis. *Law & Social Inquiry*, 29(1), 1-38.

Herman, J. (1992). *Trauma and Recovery*. New York, NY: Basic Books

Ibrahim, N. & Abdalla, M. (2010). A critical examination of Qur'an 4:34 and its relevance to intimate partner violence in Muslim families. *Journal of Muslim Mental Health*, 5, 327–49.

Intimate partner violence: definitions. (2018, 23 October). Retrived from <https://www.cdc.gov/violenceprevention/intimatepartnerviolence/definitions.html>

Isgandarova, N. (2017). The role of Islam in preventing domestic violence towards Muslim women in Azerbaijan. *Spiritual Psychology and Counseling*, 2, 183–202. <http://dx.doi.org/10.12738/spc.2017.2.0019>

Isgandarova, N. (2018). *Muslim women, domestic violence, and psychotherapy theological and clinical issues*. New York: Routledge.

Khan, F. (2006). A Muslim response to domestic violence. *Journal of Religion & Abuse*, 8(1), 79-82.

Leisring, P. A. (2013). Phycial and emotional abuse in romantic relationships: motivation for perpetration among college women. *Journal of interpersonal violence*, 28(7), 1367-84.

McPhail, B. A., Busch, N. B., Kulkarni, S., & Rice, G. (2007). An integrative feminist model: The evolving feminist perspective on intimate partner violence. *Violence Against Women*, 13(8), 817-41.

Öngün, E. & Ünsal, G. (2018). Üniversite yaşamında yakın ilişkiler ve istismar. *Journal of Academic Research in Nursing (JAREN) Dergisi*, (4)1, 52-8.

Straus, M. A. (2004). Prevalence of violence against dating partners by male and female university students worldwide. *Sage journals*, 10(7), 705-8.

Toplu, E. & Hatipoğlu-Sümer, Z. (2011). Flört ilişkisinde şiddetin yaygınlığı ve türleri. *Paper presented at the meeting of the XI. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi*, Selçuk, İzmir.

Türk, B. & Tekin, A. (2018). Üniversite öğrencilerinde çocukluk çağı travmaları ile flört şiddeti arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Turaz Akademi – Adli bilimler 2018 (1. bs.)*. İstanbul: Akademisyen Kitabevi.

Vrij, A. (2005). Criteria-Based Content Analysis: A Qualitative Review of the First 37 Studies. *Psychology, Public Policy, and Law*, 11(1), 3–41

Yuille, J. C (1992). L’entrevue de l’enfant dans un contexte d’investigation et l’évaluation systématique de sa déclaration. H. Van Gijsegem (sous la dir.). *L’enfant mis à nu. L’allégation d’abus sexuel: la recherche de la vérité.* (p. 67-102). Québec, Canada: Méridien.

World Journal of Human Sciences, 2020 - 2

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 2

ISSN: 2717-6665

ISSN: 2717-6665

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/insan>

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

Bilişim Çağında Siber Saldırıları

Ve Yeniden Bloklama

Orhan KURUDAL¹²

ÖZET

21. yüzyılın, iletişim ve bilişim çağına dönüşmesiyle birlikte internet her alanda kendini göstermekte ve her kesimden insan tarafından etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Bu kullanım; bireylerin, kurumların ve devletlerin işlerini kolaylaştırmaktadır. Ancak internetin bu güzel yönünün ardında bir de olumsuz yönü olan siber saldırılar ve siber savaşlar bulunmaktadır. Siber saldırıları, hem bireyler hem örgütler hem de devletler yapabilmektedir. Makalede, bireylerin ve örgütlerin yaptığı saldırılardan ziyade devletlerin diğer devletlere karşı yaptığı siber saldırılar ele alınmaktadır. Bu bağlamda devletlerarası yapılan siber saldırılar, vaka incelemesine tabi tutulacak, soğuk savaş dönemindeki batı ve doğu blokunun benzeri bir bloklamanın yeniden oluştuğu gösterilmeye çalışılacaktır. Bu çalışmada önce kısa şekilde; soğuk savaş dönemi bloklaması, devletlerin neden blokladığı sorusunun cevabına, siber saldırıların oluştuğu yer olan internet, siber saldırı, siber savaş ve siber güvenlik konularına değinilecektir. Ardından da, yeniden oluşan doğu - batı bloklamasını göstermek amacıyla, Rusya'nın – Estonya, Gürcistan, Hollanda, Ukrayna ve NATO'ya karşı, ABD'nin – İran' a karşı ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin – Avrupa Birliği, Avustralya ve ABD'ye karşı yaptığı siber saldırılar analiz edilmektedir. Makalede amaç, bu saldırıların sebep sonuç ilişkisini irdelemek değil; Avrupa ve Rusya arasındaki soğuk rüzgârların estiği bu dönemde yeniden oluşan doğu – batı bloklamasının siber saldırılarla daha net bir şekilde ortaya çıktığını göstermektir.

Anahtar Kelimeler: Bloklama, Siber Saldırı, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti.

¹² Orhan KURUDAL, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Merkez/Kırşehir, orhkrdl40@gmail.com

Cyber Attacks in the Information Age

And Re-block

ABSTARCT

With the transformation of the 21st century into the age of communication and information, the Internet shows itself in every area and is used effectively by people in every segment. this use facilitates the work of individuals, institutions and governments. Hovvever, behind this beautiful aspect of the internet, there are cyber attacks and cyber wars, which also have a negative aspect. Cyber attacks can be done by individuals, organizations or States. We are going to deal with cyber attacks which are done between States rather than the individuals or organizations. In this context, cyber attacks betvveen States will be subjected to case study and it will be tried to be shown that a blocking similar to the western and eastern bloc in the cold war era is reconstructed. In this study, firstly, it will be discussed that the cold war era blocking, the answer of the question of why States are blocking, the internet where cyber attacks occur, cyber attack, cyber warfare and cyber security. And then, to demonstrate the re-emerging east-west bloc, we will analyze the cyber attacks of Russia against Estonia, Georgia, the Netherlands, Ukraine and NATO, the USA against Iran and People's Republic of China against the European Union, Australia and the USA. Our aim here is not to examine the cause and affect relationship of these attacks, but to Show that eastern and western bloc that re-emerged in this period when Europe and Russia have a tense relationship appeared more clearly with cyber attacks.

Keywords: Block, Cyber Attack, United States of America, Russia, People's Republic of China.

GİRİŞ

Bloklaşma; devletlerin var olan güçlerini korumak ya da anarşik uluslararası sistemde var olabilmek amacıyla siyasi, kültürel, ekonomik, ideolojik ve jeopolitik açıdan kendini yakın hissettiği bir başka devlet veya devletlerle kurdukları ittifaktır. Özellikle bloklaşma; Soğuk Savaş döneminde, Doğu-Batı Bloku şeklinde net biçimde görülmektedir. İki kutuplu sistemin var olduğu bu düzende, devletler kendi güvenlikleri için bu bloklardan birini seçmek durumunda kalmışlardır. Soğuk Savaş sonrası dönemde, bu bloklaşma ortadan kalkmış gibi görünmektedir. Ancak gelişen internet teknolojisi ile yeni bir âlem olan siber uzay hayatımıza girmiş ve devlet altyapıları bu âlemde dizayn edilmeye başlanmıştır. Fakat bu dizayn ile devletlerin yapısında yeni açıklar oluşmaya başlamış ve bu açıklar kullanılarak o devlete zarar verilmek istenmektedir. Bu bağlamda; reel ortamda gerçekleştirilen saldırının, siber ortama aktarılması ile siber saldırılar ortaya çıkmıştır.

Siber saldırı; internet bağı kullanılarak siber ortamda, bireylerin, örgütlerin ya da devletlerin, diğer birey, örgüt ya da devletlere karşı gerçekleştirilen, bilgi çalmak, istihbarat sağlamak ya da elektronik aletlere zarar vermek için yaptıkları saldırılardır. Bu tür saldırılar internetin hayatımızın her alanına girmesiyle başlamıştır. Siber saldırılar, devletler tarafından yapıldıkça savaşa dönüşmektedir (ALKAN, 2012). Bu sebeple devletler güvenliklerini siber ortamda da sağlamaya yönelmişlerdir. Ancak siber saldırının ne zaman, kim tarafından, nasıl yapılacağı ve sonuçları kestirilememektedir (SINGER & FRIEDMAN, 2018). Bu durum da devletlerin siber saldırılar karşısında güvenlik stratejileri geliştirmelerinde zorlanmalarına neden olmaktadır.

İçinde bulunduğumuz bilişim çağında, devletler saldırıları/çatışmaları siber ortama taşımışlar ve bu şekilde birbirlerine saldırmaya başlamışlardır. Bu durumun da Soğuk Savaş Dönemi'nde olduğu gibi bir bloklaşmaya neden olduğunu; realist kuramın uluslararası sisteme bakış açısı çerçevesinde, önce Soğuk Savaş Dönemi'nde var olan Doğu-Batı Bloku'nu açıklayarak, sonra devletlerin neden bloklaştıkları sorusunun cevabını bulmaya çalışarak, ardında da sırasıyla internet, siber saldırı, siber savaş ve siber güvenlik kavramlarının ne olduğunu anlatmaya çalışarak ve son olarak da Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin, başka devletlere ve uluslararası

örgütlere yaptıkları siber saldırıları vaka inceleme yöntemi ile inceleyerek, ispatlamaya çalışacağız. Burada devletlerin bloklaştığını siber saldırılar çerçevesinde değerlendirerek, siber saldırıların, devletlerin yeniden bloklaşma yoluna gittiklerini açığa çıkarması bakımından önemli olduğunu anlatmaya çalışacağız. Bu çalışmada çeşitli kitap, makale ve gazete haberlerinden yararlanılmıştır. Çalışma, teknolojik gelişmelerle yeniden oluşan dünya düzenini anlamak için önemlidir.

1. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ OLUŞAN BLOKLAŞMA

İkinci Dünya Savaşı sırasında, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), Alman tehdidinden dolayı müttefik olmak durumunda kaldılar ve bu yüzden karşılıklı sorunlarını gün yüzüne çıkaramadılar. İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu iki güç arasında Doğu Avrupa, Almanya ve Atom silahlarının kontrolü konularında anlaşmazlıklar bulunurken, Ortadoğu ve Mançurya bölgelerinde çıkar çatışmaları mevcuttu. Bu gibi sorunlar iki ülke arasında sıcak çatışmaların yerine, soğuk rüzgârların eseceği bir mücadelenin başlamasına neden oldu. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nda; İngiltere, Fransa ve İtalya gibi devletlerin bitkin düşmelerine ve yukarıdaki sorunlarla ilgilenme konusunda yetersiz kalmalarına neden oldu. Bu da, uluslararası sistemin iki kutuplu bir sisteme evrilmesine neden oldu.

Doğal olarak bu iki kutuplu sistemde, hegemon olan iki devlet birbirlerine üstün gelmek için diğer devletleri kendi yanına çekmeye çalıştılar. Özellikle SSCB'nin yayılmacı politikası, bu yayılmanın içine entegre olmak istemeyen devletleri ABD safına itmeye neden oldu. Böylelikle uluslararası sistemde yeni bloklaşma oluşmaya başladı. Doğu Blok' u SSCB'nin öncülüğünde; Küba, Doğu Almanya, Romanya ve Bazı Doğu Avrupa ülkeleri gibi ülkeleri kapsamaktayken; Batı Blok' u ise ABD öncülüğünde daha sonra NATO çatısı altında birleşecek olan İngiltere, Fransa, Kanada, Hollanda, İzlanda, Danimarka ve daha birçok Avrupa ülkesini kapsamaktaydı. Bu iki blok haricinde bir de bağlantısızlar hareketi vardı. Bu hareket, bazı Asya ve Afrika Devletleri'nin Batı ve Doğu bloğu arasındaki çıkar çatışmasının içerisinde kalmamak amacıyla düzenlenen üç konferans ile gerçekleşti. Bu durum da onları üçüncü bir blok olarak ortaya çıkardı. ABD ve SSCB, doğrudan bir sıcak

çatışmaya girmese de kendi bloklarında bulunan devletlere, diğer bir blokta bulunan ya da bu bloklardan bağımsız bir devletle olan sıcak çatışmasında veya aralarındaki problemler karşısında yaptıkları yardımlar ve ulusal çapta verdikleri destekler ile dolaylı olarak karşı karşıya gelmekteydiler. Buna en iyi örnek, Güney Kore ile Kuzey Kore arasında 1950 – 1953 yıllarında gerçekleşen savaştır.

Batı Blok’u, doğal olarak ABD, Güney Kore’yi desteklerken; Doğu Blok’u yani SSCB, Kuzey Kore’yi desteklemiştir. Batı Blok’u, SSCB’yi etkisiz kılmak için NATO’yu kurarken; SSCB buna misilleme olarak Varşova Paktı’nı oluşturmuştur. Bu da Soğuk Savaş Dönemi’nde kesin çizgilerle ayrılan iki bloğun oluşumunu perçinlemiştir. Ancak 1990 yılında Doğu Almanya ile Batı Almanya’nın birleşmesi ve 1991 yılında SSCB’nin dağılması ile Soğuk Savaş Dönemi biterken bloklaşma yarışı da şimdilik sona ermiş olacaktı. Soğuk Savaş Dönemi’nde oluşan bu bloklaşma bağlamında ortaya şöyle bir soru çıkmaktadır. “Devletler neden bloklaşır?” Günümüz Bilişim Çağı’nda oluşan bu bloklaşmaya bakmadan önce bloklaşmanın neden oluştuğuna bakılmalıdır.

2. DEVLETLER NEDEN BLOKLAŞMA GEREĞİ DUYAR?

Realizm, uluslararası sistemin anarşik olduğunu ve bu sistemde etkin aktörün devlet olduğunu öne sürmektedir. Bu bağlamda devlet, anarşik olan bu sistemde varlığını devam ettirmeye çalışmaktadır (KEYİK & EROL, 2019). Öyleyse bu anarşik yapıda güçsüz olan devletler; güçlü olan devletlerin gazabından korunmak amacıyla siyasi, kültürel, ekonomik, ideolojik ve jeopolitik çıkarları doğrultusunda kendilerine yakın hissettikleri güçlü bir devletin ya da devletlerin hegemonyası altında olmayı tercih edebilirler. Güçlü devletler de kendilerini yukarıda saydığımız alanlarda yakın hissettiği başka bir güçlü devlet veya devletlerle anlaşmalar yolu ile gruplaşma ya da ittifak kurma yolunu izleyebilir. Güçlü devletlerin kendi aralarında yaptığı ittifaklara en iyi örnek ise iki dünya savaşı arasındaki çok kutuplu sistemde oluşan bloklaşmadır.

Burada İngiltere, Fransa, SSCB ve sonradan dâhil olsa da Amerika gibi birçok devletin oluşturduğu Müttefikler Blok’u ile onların karşısında kurulan Almanya, İtalya ve Japonya

gibi devletlerin oluşturduğu Mihver Blok'u bulunmaktadır. Güçsüz devletlerin yukarıda bahsettiğimiz alanlarda kendini yakın hissettikleri güçlü devletin yanında yer aldığı duruma en iyi örnek ise bir önceki başlıkta değindiğimiz Soğuk Savaş Dönemi'dir. Görüldüğü gibi anarşik olan bir sistemde devletler, kendilerini korumak veya varlıklarını devam ettirmek amacıyla başka bir devletin hegemonyasını kabul etmek durumunda kalmakta ya da güçlülük halini korumak maksadıyla başka devlet ya da devletlerle işbirliğine gitmektedir. Ayrıca yine realistlere göre sürekli savaşın var olduğu bu sistemde; güçlü devletler, kendi çıkarlarını korumak amacıyla büyük savaşlara yol açacak olan bloklaşmadan da kaçınmadıklarını göstermektedirler.

Devletler kendilerini bu anarşik ortamda başat güç olarak göstermek ve var olan gücünü en az kayıpla korumak amacıyla diğer güçlü devletlerle ittifak veya bloklaşma yoluna gitmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Thomas Hobbes'ın dediği gibi "*Devletin amacı, bireysel güvenlidir*" (HOBBS, 2019). İşte bu güvenliği, anarşik sistemde sağlamak için devletler başka devletler ile isteyerek ya da istemeyerek blok kurmak durumunda veya oluşan bloğa dâhil olmak zorunda kalmaktadırlar. Özellikle realistlere göre devletler, daha esnek davranabildikleri çok kutuplu sisteme nazaran iki kutuplu sistemlerde etkinlik alanlarının daraldığı sebebiyle, sert, disiplinli ve gergin bloklar kurmaktadır (YALÇIN, 2015). İki kutuplu sistemde kurulan disiplinli blokların, iki güçlü devlet arasındaki güç dengesi sayesinde sıcak savaşa girme olasılıkları daha düşüktür. Çünkü iki kutuplu sistemde, iki başat güçten başka bir üçüncü başat güç olmadığı için, iki güçten birinin tehditkâr davranması durumunda, soruna müdahil olacak başka bir güç olmayacaktır ve bundan dolayı diğer başat güç onu dengelemek zorundadır ve bunu yapmama lüksü yoktur (YALÇIN, 2015). Ancak çok kutuplu olan ve devletlerin esnek davranabildiği bir sistemde, kurulan blokların savaşa gitme ihtimali daha yüksektir. Buna en iyi örnek; Birinci ve İkinci Dünya Savaşları öncesinde kurulan blokların sıcak savaşa girmesidir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle iki kutuplu sistemden tek kutuplu sisteme geçiş olmuştur. Bu geçiş ile Soğuk Savaş Dönemi'nde var olan Doğu ve Batı Blok'u da ortadan kalkmış oluyordu ve bu durum NATO'nun da sonunu getiriyordu. Artık SSCB'nin olmadığı bir sistemde, ABD'nin Avrupa'da bulunması, Avrupa için olumsuz durumken, ABD için de yük durumdadır (WALTZ, 2008). Waltz, NATO için: "*NATO'nun günleri değilse bile yılları*

sayılıdır.” demiştir (WALTZ, 2008). Ancak durum böyle olmadı ve NATO varlığını sürdürmeye devam etmektedir. NATO’nun varlığı devam etmekle kalmadı, ABD’de tek başat güç olarak tek kutuplu sistemi sürdürmeye devam etti. Tek kutuplu sistemin sürdürülemez olduğunu söyleyen Waltz gibi neorealistler, anarşik olan uluslararası sistemde devletler var olabilmek için tek olan başat gücü dengeleyeceklerini ve buna bağlı olarak güç dengesi teorisi ile diğer devletlerin ABD’yi dengeleyeceğini ve böylelikle tek kutuplu sistemin uzun olmayacağını söylerler (WALTZ, 2008). Lakin iki kutuplu sistemin bittiği zamandan bu yana hala ABD’yi dengeleyecek bir devlet ya da devletlerin oluşturduğu bir yapı oluşmuş değildir (YALÇIN, 2015). Fakat bu durumun böyle gideceğinin bir garantisi de yoktur. Tek kutuplu sistem, 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra, ABD’nin Afganistan operasyonu, ardından da 2003 Irak işgali ile sekteye uğramaya başlamış ve ABD’nin hegemonyası sorgulanır olmuştur.

Bu sorgulamanın ardından başat güç olma yolunda ilerleyen Rusya Federasyonu, Çin, Hindistan, Avrupa Birliği’ni oluşturan güçlü ülkeler ve Japonya gibi devletler, ABD’yi dengeleme eğiliminde bulunarak, uluslararası sistemi, çok kutuplu sisteme evrilmesine ön ayak olacak çok aktörlü bir uluslararası yapıya dönüştürmüşlerdir (KANTARCI, 2012). Çok kutuplu sisteme evrilen bu çok aktörlü yapı içerisinde tekrar bloklaşmanın olmaması, geçmişe baktığımızda ve realist bakış açısıyla incelediğimizde pek de mümkün görünmemektedir.

Peki, Soğuk Savaş sonrası bloklaşma son mu buldu? Buna evet ya da hayır demek soruyu tam anlamıyla karşılamamaktadır. Reel olan, uluslararası sistemde son bulmuş gibi gözükse de siber uzayda yeni bir bloklaşmanın doğum sancıları başlamış gibi görünmektedir. Bu bağlamda buradan sonra yapacağımız, siber uzayda [*“Özünde siber uzay; “içerisinde bilginin çevrim içi olarak saklandığı, paylaşıldığı ve iletildiği, bilgisayar ağlarının (ve arkasındaki kullanıcıların) âlemidir”*](SINGER & FRIEDMAN, 2018).] gerçekleşen karşılıklı siber saldırılar incelenerek, çok aktörlü yapıya evrilen yeni sistem içerisinde oluşan bloklaşmanın ispatını yapmaya çalışmaktır. İlk olarak siber uzayın yaşam alanı olan interneti açıklamakla başlayacağız.

3. SİBER UZAYIN HAYAT SAHASI İNTERNET

İnternet; dünya çapında birçok kullanıcının oluşturduğu bilgisayar ağı sistemidir. İlk olarak internet, 1962 yılında Amerikan Askeri Araştırma Projesi kısa adı ARPANET olan proje ile Massachusetts Institute Of Technology arasında oluşan, “galaktik ağ” konusu üzerine ortaya çıkmıştır (ÇAKIR, 2005). Ardından 1969 yılı itibari ile de ARPANET sayesinde ilk bağlantı gerçekleşmiş oldu (ÇAKIR, 2005). Daha sonra ABD’de gerçekleşen bir dizi çalışmalar ile internet bugün ki kullanılan halini aldı. Bütün kullanıcılar internete, internet protokolü olan, Transmission Control Protocol/Internet Protocol kısa adıyla TCP/IP ile bağlanır. Bütün bilgisayarlar bu protokol ile bağlanmak zorundadır, bu yazılım kurulu olmayan bilgisayar internete bağlanamaz. Şuan dünya çapında kullanmış olduğumuz internette, sadece İnternet Protokolü (IP) kısmını kullanmaktayız (SINGER & FRIEDMAN, 2018). İnternet, günümüzde hayatın her noktasında yer almaktadır. Kurduğumuz ikili iletişimden, haberleşmeye, alışveriş yapmaktan, belge ve bilgi aktarımına, silah sistemlerinin kullanımından, nükleer santrallerin işletilmesine, bankacılık işlemlerinden, sosyal medyaya kadar her alanda internet kullanılmaktadır. İnternetin bu denli geniş alanda kullanımı yeni bir kavram olan siber uzayı ortaya çıkarmış ve ona hayat vermiştir. Siber uzay dijital verilerin üretildiği, saklandığı, paylaşıldığı ve paylaşılan bu verilerin kullanıldığı alandır (SINGER & FRIEDMAN, 2018). Bütün bu verileri kullanmamıza olanak sağlayan ve siber uzayın da hayat sahası internettir.

İnternet, kullanım alanının geniş olmasından ve dünya çapında bütün insanların ve devletlerin kullanımına açık bulunmasından dolayı tehlikeleri de beraberinde getirmiştir. Bireysel tehlikelerinin yanında, devletlere yönelik de tehlikeleri bulunmaktadır. Bu tehlikelerin en önemlisi siber saldırılardır. Bu makalede bireylere yönelik değil, devletlere yönelik olan siber saldırıları ele alacağız.

4. SİBER SALDIRI, SİBER SAVAŞ VE SİBER GÜVENLİK

İnternetin ortaya çıkmasıyla küçülen dünyada, insanlar birbirleriyle anlık iletişim kurabilir hale gelmiştir. Asya'nın bir ucunda bulunan Japonya'daki bir birey ile Avrupa'nın en ucundaki İrlanda'da bulunan bir birey, birbirleriyle anlık iletişim kurabilmektedirler. Bu iletişim her zaman iyi niyetli olmayabilir. Küçülen dünyada; bireylerin, örgütlerin ve devletlerin internete ulaşabilme olanağı ve kullanım kapasitesi her geçen gün arttıkça, internetin kötü amaçlı kullanımı da sürekli artmaktadır. Kötü amaçlı kullanımın en geniş ve zararlı kısmını siber saldırılar oluşturmaktadır. “*ABD Hükümeti 2009’da Ulusal Araştırma Konseyi’ni siber saldırılar üzerine çalışmak için topladığında, bunları ‘bilgisayar sistemleri, ağlar veya bilgiyi ve/veya bunlarda yerleşik olan ya da bunları taşıyan programları değiştirmek, bozmak, aldatmak, küçük düşürmek veya yok etmek için yapılan kasıtlı hareketler’ olarak tanımlamıştır*” (SINGER & FRIEDMAN, 2018). Singer ve Friedman’ın, Siber Güvenlik ve Siber Savaş isimli yazdıkları kitapta ABD hükümeti tarafından oluşturulan konseyde siber saldırının tanımı bize bu şekilde aktarmışlardır. Bir başka açıyla siber saldırı; internet altyapısı kullanılarak ya da bilgisayar donanımında, sonradan veri aktarımı yapmak amacı ile kullanılan araçlarla (Flash Bellek, CD, Hard Disk gibi) kişi, devlet, kurum ve şirketlerin bilgi ve iletişim altyapılarına; bireysel, askeri, politik ve ticari amaçla yapılan planlı ve koordineli saldırılardır (ALKAN, 2012). Peki, bu siber saldırılar nasıl oluyor? Tehditler nelerdir?

İnternet ortamında yapılacak bir saldırı, fiziksel ve coğrafi bir ortam olmadığı için çok hızlı hareket edebilir ve bir hedefi birden çok saldırı vurabilir ya da bir saldırı birden fazla hedefi vurabilmektedir (SINGER & FRIEDMAN, 2018). Gerçek ortamda gerçekleşen saldırılardan çok farklı bir yapıya sahiptir. Herhangi bir coğrafi ve fiziksel engeli aşma durumu yoktur. Bir başka deyişle sizin saklanabileceğiniz coğrafi ve fiziksel bir yapı yoktur. İlk olarak hedefi bir bilgisayar ve ondaki bilgidir (SINGER & FRIEDMAN, 2018). Ancak bu saldırılar, sanal ortamda olduğu halde gerçek ortamda da fiziksel hasarlara meydan verebilmektedir. Örneğin, en küçük çapta bilgisayarınızı işlem dışı bırakabilir. Gerçek bir ortamda, fiziki unsurlar kullanılarak yapılan saldırıda, saldırının yapıldığı yer ve çevresine verecek zarar hesaplanabilir fakat siber ortamda yapılan bir saldırıda bu mümkün değildir. Bir saldırı

yapıldığında, bu saldırının en son hangi bilgisayarda biteceğini hesaplamak çok zordur (SINGER & FRIEDMAN, 2018).

Bahsetmiş olduğumuz bu siber saldırıların devlet bazında hedeflerine baktığımızda, çok çeşitlilik gösterdiğini görmekteyiz. Bunlar; Bilgi İletişim Teknolojileri, enerji üretim tesisleri (nükleer, termik ve hidroelektrik santralleri gibi), şehir su şebekeleri, finans, gıda, tarım ve sağlık alanları, iletişim kanalları, devlet yönetim kademeleri, askeri savunma sistemleri ve savunma sanayi gibi birçok alanı oluşturmaktadır. Bunların dışında sayabileceğimiz hedefler; sosyal ağlar, akıllı şebekeler, kapalı devre sistemler ve web sayfaları bulunmaktadır (Ünal, 2015). Bütün bu sistemler bir devletin hayati önem sahibi organları olarak düşünebiliriz. Günümüz bilişim çağında bir devletin bütün bu organları, tam olarak güvenliği sağlanmamış olan internet ortamında işlevsel olduğunu görmek, devletin ne gibi bir tehlikede olduğunu açıkça göstermektedir. Bütün hayati sistemler bu ortam üzerinde yürütülmektedir. Devlet bu organlarında, kapalı sistem bile kullansa tehlikeden tam anlamıyla uzak olduğu anlamına gelmemektedir. Bunun en iyi örneği ileri ki başlıklarda değineceğimiz STUXNET saldırısıdır. STUXNET, ABD tarafından üretilerek, kapalı devre sistemi yani internette ayrı bir sistemi olan, İran Nükleer Araştırma Merkezi'nde bulunan santrifüjlere zarar veren bir virüstür.

Değindiğimiz, devletin hayati organları olan bu hedeflere yönelik hem insan hem yazılım kaynaklı tehditler bulunmaktadır. Bu tehditlerden yazılım kaynaklı olanlar; a) Zombi /Hayalet Sistem yazılımları, b) Yemleme yazılımları, c) İstem dışı e-posta yazılımları, d) Casus/Kötü amaçlı yazılımlar (virüsler, kurtçuklar, solucan, böcekler ve Truva atları gibi) oluştururken, insan kaynaklı olan tehditleri; a) organize suç grupları, b) yabancı istihbarat örgütleri, c) hackerler, d) Bilişim sistemlerine erişebilen çalışanlar, e) teröristler oluşturmaktadır (Ünal, 2015). Bu saydığımız insan kaynaklı tehditler, devlet alt ve üst yapı sistemlerine yazılım kaynaklı tehdit unsurları ile saldırarak zarar vermektedir. Bunlar içinde sayılmayan bir başka tehdit ise bir başka devlettir. Yukarıda STUXNET örneğinde de gördüğümüz gibi, bir devlet yazılım kaynaklı tehditleri kullanarak bir başka devlete siber saldırı düzenleyebilmektedir. Devlet bu saldırıyı yaparken kendi istihbarat örgütlerini kullanabileceği gibi, kendine bağlı ya da kendinden bağımsız hackerları da kullanabilmektedir. Kullanım alanı ve kullanım şekli çok geniş olan siber saldırılar, bu

yüzden kim tarafından ne zaman ve nasıl yapıldığını tespit etmek oldukça güçtür. Yapılan bir saldırıyı, kendi iradesiyle bir birey mi yaptı yoksa o bireye bir devlet mi yaptırdı ya da herhangi bir devlet bu saldırıyı kendimi gerçekleştirdi, bunu kestirebilmek, tespit edebilmek zor iştir. Bunun tespiti için bile gelişmiş teknoloji ve siber alanda kendini geliştirmiş kalifiye insan gücüne ihtiyaç vardır. Anlaşılması zor olan bu saldırı yöntemi nedeniyle, devletlerin birbirlerine karşı yaptıkları saldırılarda, karşı tarafı suçlaması çoğu zaman ispatla mümkün olmamaktadır.

Bu bağlamda devletler siber saldırıları, siber ortamda/uzayda birbirlerine karşı düzenledikleri zaman ortaya siber savaş kavramı çıkmaktadır. Reel uluslararası sistemde savaşın aktörü devlettir ve bir silahlı çatışmanın savaş olabilmesi için, çatışan aktörlerin devlet olması gerekir (VARLIK, 2013). Savaşlar bir devlet ile başka bir devlet arasında, devletler tarafından oluşturulan bloklar/ittifaklar arasında ya da bir devletle diğer devletlerin oluşturduğu blok/ittifak arasında olabilir (VARLIK, 2013). Anarşik uluslararası sistemin temel aktörü devletler, savaşın da belirleyicisi, temel aktörü, başlatanı ve bitireni olmuştur. Teknoloji geliştikçe devletlerin savaşma tarzları, silahları, yöntemleri hatta savaş alanları bile değişmiştir. Fakat tek değişmeyen savaşın kendisi olmuş ve devletler var olabilmek adına her dönemde savaşmışlardır. Modern dünyamızın bilişim çağında, hala fiziki ortamda savaş varlığını korusa da, siber uzayın hayatımıza girişiyle savaş orada da kendini göstermiştir.

Siber uzaya kadar sıçrayan savaş kavramı, burada da aynı durumda geçerliliğini korumaktadır. Siber saldırıların, siber savaş olabilmesi için devletlere yönelik olması gerekir (ALKAN, 2012). Siber saldırının, fiziki ortamdaki gibi kesin sınırları olmasa da yine de devletler tarafından uygulandığı zaman savaşa dönüşmektedir. Fiziki ortamdaki çatışmalar gibi savaşa dönüşen siber saldırıların, devletler arasında gruplaşmaya yol açmaması mümkün mü? Dünya savaşlarında devletler nasıl karşılıklı ittifak/blok oluşturduysa, bunun siber uzayda da yaşanması muhtemeldir. Devletler bu saldırılara tek başlarına ya da blok oluşturarak savunma oluşturmaları, siber uzayda da var olmalarını hatta fiziki ortama etki edecek kadar zararlı olan siber saldırılar karşısında kendini güvence altına alması doğal bir davranıştır. Kendi istek ve çıkarlarını hatta ideolojik düşüncelerini, karşı tarafa kabul ettirmek amacıyla bu saldırıları yapmaktan çekinmeyecektir. Bu saldırılar tarih süreci

içerisinde reel ortamda yaşandığı gibi devletleri kutuplaştıracaktır. Fakat uluslararası ilişkilerde, yaşanan olayların neye sebep vereceğini kesin olarak söylemek çok zordur (WALTZ & QUESTER, 1982). Bu zorluğa rağmen oluşmakta olan olaylar bize ipuçları vermektedir. İşte bu ipuçları ve yaşanan olaylar irdelendiğinde, içinde bulunduğumuz bilişim çağında devletlerin tekrar, siyasi, kültürel, ekonomik, ideolojik, jeopolitik ve çıkar bazında bloklaştığı görülmektedir. Bu bloklaşmayı daha iyi anlamak ve ispat etmek için, devletlerarası siber saldırıları ileriki başlıklarda inceleyeceğiz.

Bütün değindiğimiz, siber saldırı ve siber savaş durumlarında devletler kendi ve kendine bağlı kurumların güvenliklerini korumak için elbette tedbirler almaktadır. Bu tedbirler reel ortamdaki gibi kendi güvenliğini güvence altına alma biçimindedir. Realistlere göre savaş olağan ve uluslararası sistemde sürekli var olan bir durumdur (KARABULUT & DEĞER, 2015). Bu yüzden devletler güvenliklerini ön planda tutarak, güvenliklerine öncelikle değerlendirilmesi gereken bir durum olarak bakarlar (KARABULUT & DEĞER, 2015). Devletler, kendi güvenliklerini sağlamak amacıyla, her şeyin mübah olduğunu düşünebilirler. Böyle bir düşünce, devletlerin kendi güvenliklerini öncelikle kaynaklanmaktadır. Devletler, dış ortamdan kendilerine gelebilecek tehditlere karşı iki strateji uygulamaktadırlar (EFEGİL & KALAYCI, 2012). Birincisi; devletler “güç imkânları” çerçevesinde “askeri ve ekonomik” olanaklarının geliştirilmesi olan “iç-dengeleme stratejisi” geliştirmektedirler, ikincisi ise diğer devletleri kendisine dayanak olmasını sağlayacak bir anlaşma yapılmasını öngören “dış-dengeleme” stratejisidir. (EFEGİL & KALAYCI, 2012). Devletler, gönüllü veya gönülsüz olarak bu stratejilerle kendi güvenliğini sağlamak durumundadır. Aksi halde devletler, uluslararası sistemde var olma yarışını kaybedeceklerdir. Dış dengeleme stratejisine en iyi örnek, Soğuk Savaş dönümünde oluşan Doğu ve Batı Bloklarını, kendisini tehlikede hisseden devletlerin ya da ideolojik olarak birbirine yakın devletlerin oluşturmasıdır veya bu tarz devletlerin bu bloklara katılmasıdır. Soğuk Savaş Dönemi’nin iki kutuplu sisteminde, güvenlik kavramı ABD ve SSCB etrafında dönerken, Soğuk Savaşın bitmesi, Yugoslavya’nın dağılması ve 11 Eylül saldırısından sonra güvenlik kavramının kapasitesi genişlemiştir. Hatta güvenlik kavramına, son zamanlarda artan çevresel sorunlar nedeniyle, askeri, politik ve ekonomik sorunlara ek olarak çevresel sorunlar da eklenmiştir. Son olarak güvenlik kavramına siber

sorunlar da eklenmelidir. Giderek artan siber saldırıların gölgesinde devletler güvenlik endişesi duymaktadırlar. Bu da güvenlik kavramına yeni bir oluşum daha getirmektedir. Siber ortamdaki sorunları; reel ortamda yaşanan askeri, politik, ekonomik ve çevresel sorunlardan ayırmamız mümkün değildir. Günümüzde, askeri, ekonomik, politik hatta çevresel alanların hepsinde siber altyapıya bağımlı durumdayız. Nasıl haberleşmeden bankacılığa kadar siber altyapı kullanılıyorsa en küçük örneğiyle, bir bölgedeki hava değişimleri de bu alt yapı sayesinde takip edilmektedir. Yani siber uzayı/âlemi, güvenliğin diğer alanlarından ayıramayız.

Günümüz bilişim çağında, gelişen teknoloji ve siber alt yapı sayesinde, küreselleşme hız kazanmaya başlamış, buna bağlı olarak, oluşacak tehditler kestirilemez hal almıştır (EFEGİL & KALAYCI, 2012). Bu kestirilemez duruma gelen tehditlere karşı, devletler güvenlik stratejileri geliştirmeye çalışmaktadır. Ancak, farklı ülkelerde yaşayan insanların, daha kolay iletişime geçmeye başlamasıyla artık tehditler “risk” olarak tanımlanmaya ihtiyaç duymuştur ve bu risklerin, ne zaman, kimler tarafından ve ne şekilde ortaya çıkacağı belirsiz durumdadır (EFEGİL & KALAYCI, 2012). Bu belirsizlikler ışığında, tahmin edilebilir olan tehditler, giderek öngörülemeyen risklere dönüşmektedir (BECK, 1992). Bu öngörülemeyen riskler siber güvenlik için oldukça uygun kavramdır. Devlet olarak, siber altyapıya dayalı kurulan bir sistem, başka bir devletten ya da herhangi bir terör örgütünden destek alan bir bireyin, evinde bilgisayar başında oturarak bu sisteme zarar verebilecek durumda olup olmaması muğlak ya da diğer bir tabirle öngörülemeyen bir risk oluşturabilmektedir. Bütün bu güvenlik kavramı çerçevesinde, siber saldırılara ve siber savaşa karşı koymanın tek yolu da siber güvenlidir. Siber güvenlik; “Siber ortamda, kurum, kuruluş ve kullanıcıların varlıklarını korumak amacıyla kullanılan araçlar, politikalar, güvenlik kavramları, güvenlik teminatları, kılavuzlar, risk yönetimi yaklaşımları, faaliyetler, eğitimler, en iyi uygulamalar ve teknolojiler bütünüdür.” şeklinde tanımlanmaktadır (ALKAN, 2012). Bu tanım üzerinden devletin kendi güvenliğini siber uzayda sağlamak için, en iyi şekilde donanmış kalifiyeli bireylere ve en gelişmiş teknolojilere ihtiyacı vardır. Siber uzaydaki bu yarışta bir devlet, kalifiye eleman yetiştirme ve daha gelişmiş teknolojileri üretmede yetersiz kalması durumunda, güvenlik zafiyeti doğacaktır ve devletin bu anarşik sistemde yeri olmayacaktır. Bu güvenlik gereklerini yerine getiremeyen devletler varlığı devam ettirmek için, siber

güvenlik bağlamında güvenlik gereklerini yerine getiren bir devletin ya da devlet/ulus üstü örgütlerin korumasını kabul edeceklerdir. Böylelikle kendilerine yapılan bir siber saldırıda bu devletlerin ya da örgütlerin kendisini savunmasını veya güvenliğini sağlamasını bekleyecektir. Bu kabullenme reel ortamda Soğuk Savaş döneminde en iyi şekilde örnekleri ile doludur. Bu dönemde, gerekli, askeri, ekonomik ve teknolojik donanımına sahip olmayan devletler, güvenliklerinin sağlanması amacıyla, Doğu ve ya Batı Bloklarına entegre olmak zorunda kalmışlardır. İleriki başlıklar içerisinde inceleyeceğimiz vakalarda, işte bu dönemdeki gibi blokların oluştuğunu ve bu oluşan bloklara, siber güvenliği sağlayamayan devletlerin dâhil olmasını, siber saldırılar üzerinden inceleyeceğiz.

5. RUSYA FEDERASYONU'NUN, ESTONYA, GÜRCİSTAN, HOLLANDA, UKRAYNA VE NATO'YA SİBER SALDIRILARI

Doğu Bloku'nun başını çeken SSCB'nin dağılmasından sonra, SSCB'nin yerine devamı nitelikte olan Rusya Federasyonu kuruldu. Rusya, SSCB'nin Batı Bloku ile olan sorunlarını bir kenara bırakmak istese de tam anlamıyla başarılı olabilmemiş değil. Özellikle SSCB gibi Rusya da hala ABD ile bir yarış içerisinde. SSCB'yi çevrelemek için kurulan NATO bile hala varlığını korumaktadır. Soğuk Savaş döneminde SSCB ve ABD arasında yaşanan, diğer devletleri kendi safına çekme çabası, hala Rusya ile ABD ve Batı Avrupa devletleri arasında, SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsız olan devletlerin kendi yanlarında yer almasını sağlama yarışında varlığını devam ettirmektedir. Bu yarışın en iyi örnekleri; Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan'a, 2013'de Ukrayna'ya müdahalesidir. 2008 yılında Gürcistan'ın, hem NATO'ya hem AB'ye katılmak için müzakerelerde bulunması üzerine, Rusya, Güney Osetya sorununu da bahane ederek Gürcistan'a müdahalede bulundu ve Güney Osetya'yı ele geçirerek Tiflis'e kadar yaklaştı ancak 2008 yılının Ağustos ayında Fransa'nın arabuluculuğu ile Rusya müdahaleyi durdurarak Gürcistan'dan birliklerini çıkardı (CİTAK & HARRİS, 2018). 2013 yılında ise Ukrayna'da Rusya yanlısı lider Viktor Yanukoviç'in, Ukrayna - AB Ortaklık Anlaşması'nı imzalamaması üzerine Ukrayna'da başlayan protestoların ardından Yanukoviç Ukrayna'yı terketmek zorunda kaldı ve yerine batı yanlısı muhaliflerin geçmesi üzerine Rusya, Kırım'ı ilhak etti (KEREM, 2018). Ardından

Rusya'nın desteklediği milisler ile Kiev yönetimine bağlı güçler arasında çatışmalar yaşandı (KEREM, 2018). Bu iki örnekte de görüldüğü gibi, iki ülke de batı yanlısı politikalar izlemeye başladığı sırada Rusya'nın hedefi olmaktadır, aynı şekilde Rusya yanlısı politika izlediklerinde ise Ukrayna'da olduğu gibi iç karışıklık baş göstermektedir. Yani Soğuk Savaş'tan dönemimize kalan miraslardan biri de bloklaşma faaliyetleridir. Hala devamlılığını sürdüren bloklaşma Batı ile Rusya arasında ciddi şekilde devam etmektedir. Bu örneklerdeki gibi gerçek ortamda gerçekleşen saldırılar, aynı nedenlerle siber ortamda da gerçekleşmektedir. Rusya, bu iki ülkeye askeri müdahale ettiği gibi bu iki ülke ve bazı batı ülkelerine siber saldırılarda da bulunmuştur. Sırasıyla Rusya'nın gerçekleştirdiği iddia edilen saldırılar:

5.1. Estonya'ya Siber Saldırı

2004 yılında Estonya'nın NATO üyesi olmasıyla, Rusya ile arasındaki ilişkiler bozulmuştur. İlişkilerin bozulmasının ve Estonya'nın Batı yanlısı politikalarının ardından bir de Estonya, SSCB döneminde kalma başkent Tallinn'de bulunan "Bronz Askeri Heykeli" kaldırması üzerine, 2007 yılında Estonyalı Ruslar, Estonya'nın bilişim sistemini çökertmişlerdir (DARICILI, 2015). Estonya, bu saldırıya kadar dünyanın en çok internete "bağlı" devleti durumundaydı (SINGER & FRIEDMAN, 2018). Rusya, başkentten kaldırılan heykelin bedelini bu bağlılık aracılığıyla ödetmişti. Estonyalı Ruslar; sadece kendileri değil, Rusya'nın da dâhil olduğu yüz noktadan aldıkları destekle Estonya'ya saldırı düzenlediler (DARICILI, 2015). Estonya'ya düzenlenen bu siber saldırılar; Estonya Cumhurbaşkanlığı, parlamento, bankalar ve siyasi partilerin dâhil olduğu birçok internet sitesini hedef aldı ve ülkenin uluslararası sistemle bağlantısını kesti ("Estonya'ya siber saldırı,"2007). Bu saldırının hemen ardından Estonya, Rusya'yı hedef göstererek saldırıdan sorumlu tuttu. Daha sonra Estonya NATO'dan yardım isteyerek, bu saldırının tüm ittifakı tehlikeye soktuğunu belirtti (SINGER & FRIEDMAN, 2018).

BBC'nin haberine göre, kendilerine açıklama yapan Kremlin Sözcüsü Dimitri Peskov; "İddiaları yalanlayarak 'gerçek dışı' olarak nitelendirdi ve Estonya'ya yönelik siber saldırıda Rusya'nın sorumluluğu olmadığını söyledi" ("Estonya'ya siber saldırı," 2007).

Rusya, saldırıyı her ne kadar kabul etmese de, Estonya'daki Ruslar'a ek olarak çok sayıda Rusya'ya bağlı sunuculardan saldırıların yapılması Rusya'yı hedef haline getirdi. Ancak siber saldırıların nereden, ne zaman geleceğinin belirsiz olması ve saldırı yapanın tam olarak tespitinin zor olmasından dolayı bir devleti suçlamak elde somut delillerin olmamasından bir amaca ulaşamamaktadır. Estonya'ya yapılan bu saldırı, birçok ülkedeki bilgisayarların ele geçirilmesiyle oluşturulan botnetlerden yapılmasından dolayı, saldırının net yeri ve kimden geldiği tespit edilememiştir (SINGER & FRIEDMAN, 2018). Estonya'nın, NATO'dan yardım istemesi üzerine, hazırlıksız olan NATO, saldırı anında destek sağlayamadı ama sonradan gönderdiği geçici teknik personel siber saldırıyı sonlandırmıştır (DARICILI, 2015).

5.2. Gürcistan'a Siber Saldırı

2008 yılında Gürcistan'ın Batı yanlısı hareketleri ve Güney Osetya sorunu nedeniyle Rusya, Gürcistan'a askeri müdahalede bulunmuştu. Bu müdahaleden önce, Rusya'dan geldiği düşünülen siber saldırılar Gürcistan'ı vurdu. Bu siber saldırının hemen ardından da Rus askerleri Gürcistan'a girdi. Bu saldırılar, Estonya saldırısıyla benzerlik göstermekte ve aynı şekilde siber altyapıya yöneliktir (DARICILI, 2014). Bu saldırı, "hibrit savaş" konumunda ilk sıcak çatışma olması bakımından da çok önemlidir (DARICILI, 2014). Gürcistan, bu siber saldırıdan dolayı NATO üyesi olamamasına rağmen, NATO'dan uzman desteği almıştır. Bu saldırı Gürcistan'ın, siber altyapısı ve internete bağlılığı Estonya kadar gelişmiş ve halk bazında çok yaygın kullanımı olmadığı için etkisi Estonya saldırısına göre daha az olmuştur (DARICILI, 2014). Gürcistan'a saldırı, önce siber ortamdan sonra reel ortamdan gelmesi bakımından da çok ürkütücü olmaktadır ve devletlerin bu tür saldırıların önemini kavraması bakımından Gürcistan saldırısı örnek teşkil etmektedir.

5.3. Hollanda'ya Siber Saldırı

Hollanda Savunma Bakanı Ank Bijleveld, Rus İstihbarat servisinin Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü'ne (KSYÖ) yapılması planlanan siber saldırının engellediğini

söylemiştir (AA, 2018). Haber Türk'ün haberine göre, Hollanda Askeri İstihbarat ve Güvenlik Servisi Genel Direktörü Onno Eichelsheim yaptığı açıklamada; diplomatik belgelerle Hollanda'ya giren dört Rus ajanının saldırıyı gerçekleştirmeye çalıştığını, ancak yakalandıklarını ve üzerlerindeki eşyalara el konulduğunda KSYÖ'ye ait wifi şifresinin kırılmaya çalışıldığının görüldüğünü aktarmıştır (AA, 2018). Bu ajanlardan birinin, “*Enformasyon Teknolojileri Uzmanı*” olduğu ve bu dört ajanın Hollanda tarafından sınır dışı edildiği açıklanmıştır (REUTERS & HABER, 2018). Ancak Rusya yine böyle bir saldırının planlanmadığını söyleyerek, Hollanda'ya Nota vermiştir.

5.4. Ukrayna'ya Siber Saldırı

2013 yılında Ukrayna'da, Rus yanlısı olan Viktor Yanukoviç, AB ile yapılacak olan Ortaklık Anlaşması'nı imzalamaması üzerine başlayan protestolar nedeniyle ülkeden kaçmak zorunda kalması ve Batı yanlısı muhaliflerin iktidara gelmesiyle Rusya, Kırım'ı ilhak etmişti. İşte bu ilhak sırasında Rusya, Ukrayna'nın siber altyapısını hedef almış ve ülkedeki iletişimi keserek Kiev'in, Kırım ile iletişim kurmasını engellemiştir (DARICILI, 2014). Ardından Kırım'da bulunan ayrılıkçı grupları, siber saldırıların hemen sonrasında provoke eden Rusya, Sivastopol'da şiddet içermeyen eylemlerle kendisinin desteklenmesini sağladı (DARICILI, 2014). Rusya, Gürcistan örneğinde olduğu gibi burada da Batı eğilimi artan bir devlete, askeri müdahale bulunmadan önce ve bulunduktan sonra siber saldırılarla yıpratmaya çalışmıştır. Ancak Ukrayna'nın, siber ağı hem karasal hem uydular üzerinden olduğundan bu saldırılar dış dünya ile bağlantısını kesmede başarılı olamadı (DARICILI, 2014).

5.5. NATO'ya Siber Saldırı

Haber Türk gazetesinin internet sitesindeki haberin başlığında, NATO'nun her ay 500 siber saldırıya uğradığını yazmaktadır (AA, 2017). Bu haberi NATO Muhabere ve Bilgi Ajansı Genel Direktörü olan Scheid'e dayandıran gazete, “*NATO, siber alanı da hava, kara ve denizin yanı sıra bir askeri alan olarak değerlendiriyor*” şeklinde haberine devam

etmektedir (AA, 2017). Aynı gazetenin bir başka günkü haberinde, NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg “Rusya demokratik kurumlarımıza duyulan güveni baltalamak üzere sosyal ağları ve sanal ortamı kullanıyor. Bu sürekli olarak gelişen bir tehdit ve buna adapte olmak zorundayız.” dediğini aktarmaktadır (DHA, 2017). Haberde görüldüğü üzere Rusya, SSCB’ye karşı kurulan bir örgütü siber saldırı bağlamında hedef almakta ve NATO da SSCB’yi tehdit olarak algıladığı gibi Rusya’yı da tehdit olarak algılamaktadır. Jens Stoltenberg başka bir açıklamasında, kendisine Rusya’dan gelecek siber saldırı karşısında NATO’nun 5. Maddesini uygulamaya koyup koymayacakları sorulduğunda, net bir cevap vermemekle birlikte, gelecek siber saldırının çeşidine göre 5. Maddenin uygulanıp uygulanmayacağına karar verilebileceğini belirtmiştir (SPUTNIK, 2018). Ayrıca, bu siber saldırıların tam tersi olarak Rusya kendisine “ 2018 yılında dört buçuk milyar” siber saldırının yapıldığını ve bu saldırıların çoğunun NATO üyesi devletlerden geldiğini belirtmiştir (“Rusya’ya yapılan 4 buçuk milyar siber saldırıdan NATO ülkeleri sorumlu,” 2019).

6. ÇİN HALK CUMHURİYETİ’NİN, AVRUPA BİRLİĞİ, AVUSTRALYA VE ABD’YE SİBER SALDIRILARI

Çin Halk Cumhuriyeti; giderek güçlenen ekonomisi ve teknolojisi sayesinde, çok kutuplu sisteme evrilen yenedünya düzeninde, ekonomik gelişim açısından ilk sıralardadır. Her geçen sene güçlenen ekonomisi sayesinde ABD’yi geride bırakacağı yönünde tahminler mevcuttur. Ancak Çin sadece ekonomisiyle değil, gelişmiş teknoloji ve kalifiye uzmanları sayesinde üst sıralardadır. Çin, bu teknolojik gelişmeler ve yetişen kalifiye elemanlar sayesinde siber uzayda da adını duyurmaktadır. Gelişen ekonomisini korumak için Çin’in, her geçen gün artan oranda siber saldırılar gerçekleştirdiği vurgulanmaktadır (SINGER & FRIEDMAN, 2018). Özellikle son zamanlarda Çin kaynaklı siber saldırıların sayısında artış gözlemlenmiştir. Çin Hükümeti’nin, halkı üzerinde sıkı ve etkin tedbirlerinden dolayı, Çin’den batı ülkelerine yapılan siber saldırılarda ABD, Çin Hükümeti’ni sorumlu tutmaktadır (SINGER & FRIEDMAN, 2018). Bu siber saldırılar New York Times’ta, “Çin’in yükselişiyle ortaya çıkan, ABD’nin bir numaralı problemi” olarak aktarılmıştır

(NEW YORK TIMES & akt.P.W.SINGER). Hatta ABD ve Tayvan, Çin'den gelebilecek siber tehditlere karşı, Tayvan'ın siber açıklarını tespit ederek gerekli önlemleri almak için siber savaş tatbikatı bile yaptı (BIKTIM, 2019). ABD ve Tayvan'dan, bu tatbikatın Kuzey Kore baz alınarak yapıldığı bildirilse de, Tayvan'a tehdit oluşturan yegane devletin Çin Halk Cumhuriyeti olması, bu tatbikatın ibresini Çin'e çevirmektedir (BIKTIM, 2019).

Çin'in bu hızlı gelişmesi ve ABD'nin Çin'in düşmanı ile siber ortamda gerçekleştirdiği siber savaş tatbikatı da, bize ABD'nin sadece Rusya'yı değil, Çin'i de siber tehdit olarak algıladığını göstermektedir. Bu algıdan dolayı olacak ki Çin kendisine yönelik olan siber saldırı suçlamalarına karşı, *"ABD'nin halen Soğuk Savaş zihniyetine saplandığını"* söylemektedir (SINGER & FRIEDMAN, 2018). Bütün bunların yanında Avrupa Birliği, Avustralya ve ABD'den Çin kaynaklı olduğu iddia edilen siber saldırıların da mevcut olması Batı'nın, Çin'i hedef göstermesine neden olmaktadır.

Anadolu Ajansı'nın haberine göre, *"AB'de görev yapan diplomatların gizli görüşmeleri"* Çin kaynaklı siber saldırı sonrası ele geçirildiği ve bu saldırının *"siber güvenlik firması 'Alan I'"* in tespit ettiği öğrenilmiştir (AA, 2018). Ele geçirilen bu görüşmelerin birçok ülke hakkında olduğu ve ele geçirilenler tarafından sızdırıldığı anlaşılmaktadır (AA, 2018).

Çin hakkında bir başka siber saldırı iddiası ise Avustralya'dan gelmiştir. Avustralya, kendisine ait *"parlamento ve üç siyasi partiye"* siber saldırının Çin tarafından düzenlendiğini belirtmiştir (REUTERS & akt. BAG, 2019). Avustralya, Çin ile olan ticaretinden dolayı olayı gizli tutmaya çalıştıklarını sonradan açıklamıştır (REUTERS & akt. BAG, 2019). Bu iddiayı Çin yalanlarken kendilerine de siber saldırılar düzenlendiğini belirtmiştir (REUTERS & akt. BAG, 2019).

Son olarak Çin'i siber saldırı konusunda suçlayan diğer bir ülke ABD'dir. 2001 yılında ABD ve Çin uçaklarının çarpışması sebebiyle Çin, ABD'ye ait içinde *"Beyaz Saray'ın web sitesinin de"* bulunduğu birçok siteye siber saldırı düzenlemiş ve bu saldırılar ABD'nin uçak kazası için özür mektubu göndermesi ile son bulmuştur (SINGER & FRIEDMAN, 2018). Bu sefer 2015 yılında, ABD tarafından yapılan açıklamada, Çin tarafından ABD şirketlerine defalarca siber saldırı yapıldığı açıklandı (*"Çin'den ABD'ye siber saldırı iddiası,"* 2015). Ayrıca, ABD siber güvenlik şirketi olan *"CrowdStrike"* aynı şekilde Çin'den, ABD

şirketlerine siber saldırı geldiğini doğruladı ve saldırının amacının “*istihbarat toplama amaçlı değil, fikri mülkiyet ve ticari sırları çalmaya yönelik olduğu*” aktarıldı ("Çin'den ABD'ye siber saldırı iddiası," 2015). Bu saldırının amacının askeri ya da istihbarata yönelik olmadığı açıklansa da yine başka bir siber saldırıda ABD, Çin'in bir siber saldırıda askeri bilgileri ele geçirdiğini bildirmiştir. 2018 yılında gerçekleşen bu saldırıda, ABD, “*Çin Hükümeti'ne bağlı bilgisayar korsanlarının, ABD donanmasına ait çok hassas bilgileri ele geçirdiğini*” belirtmiştir (WASHINGTON POST & YENİÇAĞ, 2018). Yeniçağ gazetesinin, Washington Post gazetesinden aldığı habere göre; “*bilgisayar korsanları ABD donanması ile işbirliği yapan şirketlerin bilgisayarlarını ele geçirerek ABD denizaltılarında kullanılmak üzere süpersonik bir anti-gemi füzesi planları da dâhil olmak üzere, denizaltı savaşlarında kullanılmak üzere çok sayıda önemli bilgiyi çaldı.*” (WASHINGTON POST & YENİÇAĞ, 2018). Çin ise yine saldırıları kabullenmediğini açıklamıştır (WASHINGTON POST & YENİÇAĞ, 2018).

7. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN İRAN'A SİBER SALDIRISI: “STUXNET”

ABD ve İran, 1979 Devrimi'nden önce sıkı birer müttefikken ABD, İran'a nükleer araştırmalar konusunda destek sağlamaktaydı. Ancak 1979 Devrimi'nden sonra müttefik ilişkisi katı birer düşman ilişkisine dönüşmüş hatta ABD, İran'ı “*şer üçgeni*” içerisinde saymıştı. Devrimden sonra İran, nükleer araştırmalar konusunda önce SSCB'den, SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya'dan destek almıştır. İran'ın nükleer çalışmaları batılı ülkelere ve ABD tarafından, İran'a ambargo uygulanacak kadar eleştirilmiştir. İran ve ABD arasında, dönem dönem sıcak savaş söylentileri ve söylemleri olsa da bu zamana kadar doğrudan bir çatışma yaşanmamıştır. Tabi bu reel ortam için geçerlidir. Siber ortamda işler böyle olmamış ve muhteşem denebilecek kötücül yazılım olan STUXNET İran'ı vurmuştur. STUXNET saldırısı yaşanana kadar, bu kadar bilgi birikiminin kullanıldığı, düzenli çalışmaların ürünü olan ve tüm dünyada endişeye sebep veren, özellikle İran'ı şaşkına çeviren böyle bir saldırı gerçekleşmemiştir.

Bilgisayar uzmanları tarafından 2010 yılında yapılan bir araştırmada “*Supervisory Control And Data Acquisition (SCADA)*” isimli, “*Alman Siemens*” firması tarafından üretilerek, endüstriyel alanda siber sistemlerde kontrol amacıyla kullanılan sistemi hedef alan bir virüs tespit edildi (ÇELİK, 2013). Daha kapsamlı yapılan araştırmalar sonucu, özellikle Ralph Langner isimli güvenlik uzmanının yaptığı çalışmada, bu virüsün İran’da çok sayıda bilgisayara bulaştığını tespit etti (SINGER & FRIEDMAN, 2018). Ardından Ralph “*Stuxnet*” ismi verilen bu virüsü inceledikçe çok kapsamlı bir çalışmanın ürünü olduğunu anladı (SINGER & FRIEDMAN, 2018). İncelemeler daha ileri gittikçe bu virüsün, “*Siemens’in WinCC7PCS7 SCADA kontrol yazılımını*” doğrudan hedef aldığı ve “*kendisini 2012’de silmesine sebep olan bir kendi kendini imha mekanizması*” olduğu görüldü (SINGER & FRIEDMAN, 2018).

Daha sonra yapılan araştırmalarda bu virüsün, İran’ın “*Natanz nükleer tesisini*” hedef aldığı tespit edildi. Ancak, İran’ın bu tesisindeki “*SCADA*” sistemi internet üzerinden bağlı değildi ve bu yüzden virüsün tesiste çalışan birinin dışarıdan getirdiği bir bilgisayar ya da flash bellek yüzünden sisteme bulaştığı tespit edildi (ÇELİK, 2013). STUXNET virüsü, nükleer tesiste bulunan santrifüjleri, “*kapatmayarak, basınç sistemlerinde ayarlamalar yaparak, santrifüjdeki pervanelerin yavaşlamalarına sonra aniden hızlanmalarına sebep olarak ve santrifüj hızlarını üst seviyede zorlayarak*” bozulmalarına sebep oluyordu (SINGER & FRIEDMAN, 2018). Bu arızalar yüzünden tesisten yeterli verim alınamıyordu ve tesiste çalışanlar siber saldırı olduğunun farkında değillerdi (SINGER & FRIEDMAN, 2018). Tesiste çalışan uzmanlar, internete bağlı olmadıkları için siber saldırı konusunda hiçbir endişeleri yoktu, bu yüzden sorunun santrifüjler de olduğunu düşünerek sürekli bozulan parçaları değiştirdiler ve bunun siber saldırı olduğunu, Ralph açıklayana kadar kimse anlayamadı (SINGER & FRIEDMAN, 2018). Bu tarz bir siber saldırı dünyada ilk kez uygulanmıştı ve gayette başarılı olmuştu. Gerçek ortamda sıcak çatışmaya girerek büyük riskler ve can kaybına neden olana kadar, böyle bir saldırı hem daha düşük bütçeli hem de herhangi bir can kaybına sebep olmamıştı. Belki de bu saldırı, savaş yöntemlerini siber âleme taşıyarak köklü değişimlere yol açacaktır.

SONUÇ

Realist kuram çerçevesinde uluslararası sisteme baktığımızda, anarşik bir yapıda olduğu görülmektedir. Bu yapının aktörü olan devletler varlıklarını devam ettirmek ve güvenliklerini sağlamak için bir takım ittifak ve bloklaşma yollarına gitmektedirler. Bu güvenliği sağlamak için devletler, iki dünya savaşı öncesi olduğu gibi savaşa neden olacak bloklar kurmuşlardır. İki dünya savaşı öncesi var olan çok kutuplu sistemde devletler daha esnek davranmaları sebebiyle savaş ortamı oluşmuştur. Ancak Soğuk Savaş Dönemi'nin iki kutuplu olmasını sağlayan iki süper gücün, etrafında toplanan devletlerin oluşturduğu Doğu ve Batı bloklaşması savaşa neden olmamıştır. İki süper gücün baskın iki kutuplu sisteminde devletlerin kurduğu bloklar serbest alan bulamadıklarından, bu bloklaşmanın sonu savaşa dönüşmemiştir.

Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu sistemde, devletlerin birleşerek, tek kutbu oluşturan ABD'ye karşı dengeleyici politika izlenmesi gerekse de, bu yapı daha oluşmamıştır. Ancak ekonomik ve askeri alanda hızlı şekilde ivme kazanan bazı Asya ve Avrupa ülkeleri bu tek kutuplu sistemin çok kutuplu sisteme evrilmesine yol açmaktadır. Çok kutuplu sistem oluşum süreci devam ederken, bunu oluşturan güçlü devletler karşılıklı sıcak çatışmaya girmese de, hayatımızın her alanına girmiş olan internet ortamında savaşlar başlamış durumdadır. İnternette hayat bulan siber uzayda/âlemde karşılıklı siber saldırılar yapılmaktadır. Bu siber saldırılar Soğuk Savaş Dönemi'nin, Doğu ve Batı Bloku devletleri arasında yaşanması da, aslında bu bloklaşmanın tam anlamıyla ortadan kalmadığını göstermektedir.

Belli başlı farklılıklar dışında her şey aynı düzlemde sürmektedir. Bu farklılıklar SSCB'nin yıkılması sebebiyle yerini alan Rusya'nın ve devrimle batıdan kopan İran'ın bu bloklaşma içinde olmasıdır. Rusya'nın, SSCB'nin parçası olan ve sonradan bağımsızlıklarını sağlayarak batıya yönelim gösteren Estonya, Ukrayna ve Gürcistan gibi devletlerle NATO ve Hollanda gibi eski Batı Bloku devletlerine gerçekleştirdiği siber saldırılarla, hala kendisinde Doğu Bloku güdülerinin varlığını göstermektedir. Buna ek olarak gerçek ortamda Rusya ile bağlarının güçlü olduğunu bildiğimiz ve hala Komünist sistem ile yönetilen Çin, yine Rusya gibi batı devletlerini siber saldırılar ile hedef almaktadır. Buna

karşılık NATO ve Avrupa Birliği gibi örgütlerle, batı devletleri, sürekli Rusya ve Çin'i siber saldırı yapmakla suçlamakta ve iki devleti tehdit olarak algılamaktadır.

Yeni oluşan bu bloklaşma içine dâhil olan ve Soğuk Savaş Dönemi Bloklaşmasının farkı olarak değerlendirdiğimiz İran, Soğuk Savaş Dönemi'nin ilk yıllarında sıkı bir ABD müttefiki iken, 1979 İslam devrim ile İran yönünü SSCB' ye dönmüştür. İlk dönemlerde nükleer araştırmalarda İran'a destek veren ABD, devrim sonrası bu desteği keserek İran'ın nükleer araştırmalarını eleştirmiş ve bu araştırmalar nedeni ile İran'a ambargo uygulanmasını sağlamıştır. Bu açıdan İran, devrim sonrası yalnızlığa itilmiş olsa da daha soran SSCB ile ilişkilerini geliştirmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise Rusya ile iyi ilişkilere devam etmiş ve nükleer faaliyetlerine devam etmiştir. İran ile sıcak çatışmaya girmek istemeyen ABD bunu siber âleme taşıyarak STUXNET isimli bilgisayar virüsü ile İran'ın Nükleer Araştırma Merkezi'ni vurarak, bu merkezdeki santrifüjlerin düzgün çalışmamasına ve arızalanmasına neden olmuştur.

Bütün bu vakalar incelendiğinde, Soğuk Savaş dönemindeki bloklaşmanın aslında tam olarak ortadan kalkmadığı görülmekte ve doğu-batı devletleri arasında gerçekleşen siber saldırılarla bu bloklaşma, net olarak görünür olmaya başlamıştır. Rusya'nın, batıya yönünü dönen devletlere olan siber saldırıları, Çin'in batı devletlerinin kurumlarına yönelik siber saldırıları, NATO'nun, bir zamanlar SSCB'yi tehdit olarak gördüğü gibi şimdide Rusya ve Çin'i birer siber tehdit olarak görmesi ve ABD'nin İran'a yönelik, siber uzaya damga vuran siber saldırısı, doğu ile batı arasında siber ortamda da ayrışmanın olduğunu göstermektedir. Saldırıya uğrayan Estonya, Gürcistan gibi devletlerin NATO'dan yardım istemesi de buna eklendiğinde, Bilişim Çağı'nda da, Devletleri'n bloklaştığı açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

AA. (05.10.2018). Rus istihbaratı Hollanda' da siber saldırı düzenledi iddiası! *HABER TURK*. Retrieved from <https://www.haberturk.com/rus-istihbarati-hollanda-da-siber-saldiri-duzenledi-iddiasi-2167882>

AA. (19.12.2018). Diplomatik yazışmalar ele geçirildi, AB soruşturma başlattı! *HABER TURK*. Retrieved from <https://www.haberturk.com/diplomatik-yazismalar-ele-gecirildi-ab-sorusturma-baslatti-2266495>

AA. (23.11.2017). NATO MUHABERE VE BİLGİ AJANSI GENEL DİREKTÖRÜ: NATO her ay 500 siber saldırıya uğruyor. *HABER TURK*. Retrieved from <https://www.haberturk.com/nato-her-ay-500-siber-saldiriya-ugruyor-1726436>

ALKAN, M. (Producer). (2012, Mayıs). Siber güvenlik ve Siber Savaşlar. www.tbmm.gov.tr. Retrieved from https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tbmm_internet.arama?q=sunumlar

Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*: SAGE Publications.

Bıktım, E. (07.11.2019). Tayvan ve ABD Çin'e karşı sanal savaş tatbikatı yaptı. *CNN TÜRK.com*. Retrieved from <https://www.cnnturk.com/teknoloji/tayvan-ve-abd-cine-karsi-sanal-savas-tatbikati-yapti>

Citak, I., & Harris, C. (09.08.2018). 'Avrupa, Güney Osetya Savaşı'na gerekli tepkiyi verseydi Rusya Kırım'ı ilhak edemezdi'. *euronews*. Retrieved from <https://tr.euronews.com/2018/08/09/-avrupa-gurcistan-ve-osetya-savasina-gerekli-tepkiyi-verseydi-rusya-kirimi-ilhak-edemezdi>

ÇAKIR, H. (2005). Bir İletişim Dili Olarak İnternet. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(19), 71-96.

ÇELİK, Ş. (2013). Stuxnet Saldırısı ve ABD'nin Siber Savaş Stratejisi: Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanmaktan Kaçınma İlkesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(1), 137-175.

Çin'den ABD'ye siber saldırı iddiası. (20.10.2015). *SPUTNIK TÜRKİYE*. Retrieved from <https://tr.sputniknews.com/abd/201510201018462617-cin-abd-siber-saldiri/>

DARICILI, A. B. (2014). RUSYA FEDERASYONU KAYNAKLI OLDUĞU İDDİA EDİLEN SİBER SALDIRILARIN ANALİZİ. *International Journal of Social Inquiry*, 7(2), 1-16.

DARICILI, A. B. (2015). *NATO'nun Siber Güvenlik Stratejisinin Analizi*. Paper presented at the ULUSLARARASI SİSTEMDE YENİ DÜZEN ARAYIŞLARI, Bursa.

DHA. (20.11.2017). NATO'dan Rusya açıklaması: Saldırıları artırdılar. *HABER TURK*. Retrieved from <https://www.haberturk.com/nato-rusya-dan-gelen-tehditlere-adapte-olmak-zorundayiz-1720896>

Efegil, E., & Kalaycı, R. (2012). *Dış politika teorileri bağlamında Türk dış politikasının analizi*: Nobel.

Estonya'ya siber saldırı. (17.05.2007). *BBC TURKISH.com*. Retrieved from http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/05/070517_estonia_cyber.shtml#top

Hobbes, T. (2019). *Leviathan: veya bir din ve dünya devletinin içeriği, biçimi ve kudreti*: Yapi Kredi Yayinlari YKY.

KANTARCI, Ş. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi?". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8(16), 0-84.

KARABULUT, A., & DEĞER, F. (2015). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı ve Realist Yaklaşım'a Genel Bakış. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 69-79.

Kerem, S. (30.11.2018). Rusya-Ukrayna: İki dost nasıl düşman oldu? *BBC NEWS TÜRKÇE*. Retrieved from <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46391387>

KEYİK, M., & EROL, M. S. (2019). REALİZME GÖRE GÜÇ VE GÜÇ DENGESİ KAVRAMLARI. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 20.

NewYorkTimes, & akt.P.W.SINGER. (A. ATAV, Trans.). In (pp. 133).

Reuters, & akt. BAG, M. (16.09.2019). 'Çin, Avustralya Parlamentosu'na siber saldırı düzenledi' iddiası. In: Euronews.

Reuters, & HABER, a. T. (17.10.2018). NATO siber operasyon merkezi harekete geçiyor. In *TRT HABER*.

'Rusya'ya yapılan 4 buçuk milyar siber saldırıdan NATO ülkeleri sorumlu'. (08.01.2019). *AKŞAM*. Retrieved from <https://www.aksam.com.tr/dunya/rusyaya-yapilan-4-bucuk-milyar-siber-saldiridan-nato-ulkeleri-sorumlu/haber-811370>

SINGER, P. W., & FRIEDMAN, A. (2018). *Siber. Güvenlik [ve] Siber. Savaş: Buzdağı* yayınevi.

SPUTNIK. (17.09.2018). Stoltenberg: Rusya'nın siber saldırılarına karşılık vermeye hazırız. *SPUTNIK TÜRKİYE*. Retrieved from <https://tr.sputniknews.com/karikatur/201809171035237480-nato-stoltenberg-rusya-siber-saldiri-karsilik-5madde-kolektif-savunma/>

Ünal, A. N. (2015). *Siber güvenlik ve elektronik bileşenleri*: Nobel Akademik Yayıncılık.

VARLIK, A. B. (2013). SAVAŞI TANIMLAMAK: TERMİNOLOJİK BİR YAKLAŞIM. *Avrasya Terim Dergisi, 1(2)*, 114-129.

WALTZ, K. (2008). Uluslararası Politikanın Değişen Yapısı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi, 5(17)*, 2-44.

Waltz, K., & Quester, G. H. (1982). *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*. A.Ü. S.B.F. YAYINLARI.

WashingtonPost, & YENİÇAĞ, a. (2018). Çin'den ABD'ye siber saldırı. In.

YALÇIN, H. (2015). Uluslararası Sistem ve İstikrar: Kavramsal Bir Değerlendirme. *Akademik İncelemeler Dergisi, 10(1)*, 212.

World Journal of Human Sciences, 2020 - 2

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 2

ISSN: 2717-6665

ISSN: 2717-6665

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/insan>

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

Girişimci Kadınlar: Yozgat Örneği

İlknur İrem ANDİÇ¹³

Hülya ÇAKIR¹⁴

ÖZET

Sınırların ortadan kalkarak küçük bir köy haline geldiği küresel ekonomik piyasada teknolojinin ilerlemesi ve enformasyon çağına girilmesi kadınların çalışma hayatında da etkili olmuştur. Kadınların eğitim seviyesinin yükselmesi ve kadın istihdamının artışı kadın çalışanların sayısının artmasını da beraberinde getirmiştir. Ancak ataerkil toplum yapısına bağlı olarak ortaya çıkan cinsiyet eşitsizliği çalışma hayatında kadınların karşılaştıkları olumsuzluklardan sadece birisi olmakla birlikte ücret eşitsizliği, kayıtdışı istihdam, doğum sonrası iş kaybı, kadına atfedilen rollerle sınırlama vb. şeklinde sıralanabilir. Kadın istihdamının yetersizliği, çalışma hayatında yükselememe, düşük maaşla çalıştırılma kadınların yönünü özel sektöre çevirmelerine ve girişimciliğe adım atmalarına yol açmış, girişimcilik kavramı bu anlamda önem kazanmıştır. Bu çalışmada kadın girişimciler için ne tür destekler sağlandığı, devlet ve özel kuruluşların ne tür projeleri olduğu ve girişimcilik sektöründe kadınların yaşadığı durumlar incelenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Girişimcilik, Çalışma Hayatı, Kadın Girişimciliği, Kadın İstihdamı.

¹³ Lisans Mezunu, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, E- mail: iremandic34@gmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4430-6338>

¹⁴ Dr. Öğr. Üy., Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, E-mail: hulya.cakir@bozok.edu.tr ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8115-4076>

Entrepreneurial Women: The Case Of Yozgat

ABSTRACT

In the global economic market, where borders have disappeared and become a small village, the advancement of technology and entering the information age have also been effective in women's work life. The increase in the education level of women and the increase in female employment brought with it an increase in the number of female employees. However, gender inequality, which arises due to the patriarchal social structure, is only one of the negativities faced by women in working life, but wage inequality, informal employment, postpartum job loss, limitation to the roles attributed to women, etc. It can be listed as. The inadequacy of women's employment, the inability to rise in working life and low wages led women to turn their direction to the private sector and to step into entrepreneurship, and the concept of entrepreneurship gained importance in this sense. In this study, what kind of support is provided for women entrepreneurs, what kind of projects are the state and private institutions and the situations experienced by women in the entrepreneurship sector are examined.

Keywords: Entrepreneurship, Work Life, Women Entrepreneurship, Women Employment.

GİRİŞ VE YÖNTEM¹⁵

Yozgat'ın girişimcilik konusunda araştırma bölgesi olarak seçilmesinde geleneksel toplumsal yapısı ve sosyo-ekonomik özellikleri etkili olmuştur. Geleneksel ataerkil toplumlarda cinsiyetler arasındaki güç ilişkilerinin eşit bir şekilde dağıtılmamasından kaynaklanan yapı geleneksel kadınlık rol beklentileriyle kadının sömürüyü rasyonelleştirmesi ve içselleştirmesini de desteklemektedir. Bu toplumlarda kadına atfedilen rollerden ötürü kadınların hayatları özel alanla sınırlı kalmış, çoğunlukla ev içi ücretsiz emek sömürüsüne maruz kalmıştır. Bu durum kadınların sosyal hayatını, eğitim hayatını kısıtlamış ve ekonomik özgürlüğünü kazanamamasına neden olmuştur.

Yozgat'ın sosyo-ekonomik yapısına bakıldığında; kentinde yaşayan halkın %77'si tarım, % 18'i ticaret ve hizmet, % 5'i sanayi sektörlerinde çalışmaktadır (ORAN, 2011a). Dördüncü derecede gelişmiş iller listesinde yer alan Yozgat'ın nüfus artış hızı ve yoğunluğu, ülke ortalamasının oldukça altındadır.

İŞKUR istatistiklerine göre; 2011 yılındaki işe yerleştirme sayısı bin 741 olan Yozgat ilinde işe yerleştirilenlerin 1345'i erkek, geri kalan 396 kişi ise kadınlardan oluşmaktadır. 2012 yılında yapılan iş başvuru sayısı incelendiğinde, kadınların işgücüne katılım oranı %30,3, erkeklerin işgücüne katılım oranının ise %72,7 olduğu görülmektedir. İlin dikkat çekici diğer yanı ise tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların oranı %56,1'dir (İŞKUR, 2013). İşe yerleştirilen kadın sayısı yıllar içerisinde dalgalı bir seyir izlemektedir. 2018 yılında ise belirgin bir artış yaşanarak 4 bin 828 kişi İŞKUR tarafından işe yerleştirilmiştir. 2018 yılında bir önceki yıla göre, yüzde 129,2'lik bir artış olduğu görülmektedir. 2018 yılında işe yerleşenlerin yaklaşık yüzde 20,8'i kadınlardan oluşmuştur. Yozgat ilinde kayıtlı 32950 kişilik işgücünün %45,39'u (14957 kişi) kadınlardan, %54,61'i (17993 kişi) ise erkeklerden oluşmaktadır. Kuruma kayıtlı işe yerleştirmelerin %79,22'sinin (3825 kişi) erkeklerden, %20,78'inin de (1003 kişi) kadınlardan oluştuğu görülmektedir (Yozgat İŞKUR, 2019).

¹⁵ Lisans bitirme tezinden üretilmiştir.

Yozgat ilinin mevcut sosyo-ekonomik durumu nüfusun yaşam fırsatlarına erişimini kısıtlamaktadır. Bireylerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için maddi ihtiyaçlarının gideriliyor olması gerekliliği sosyo-ekonomik koşulların önemini de ortaya koymaktadır. Özellikle eğitim yoluyla kazanılan statünün geçerli olduğu sınıf tabakalaşmasında bu imkana erişememiş bireylerin zorluk yaşamasına neden olmaktadır. İstihdam sadece çalışıyor olmanın dışında; kişilerin hayatlarında kendi ihtiyaçlarını kendinin karşılaması, karar mekanizmalarında aktif özne olmak vb. olanaklar da yaratmaktadır. Tabi ki olmaması durumu da tam aksi sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Yozgat İŞKUR verilerinden cinsiyet açısından işgücüne katılım oranına bakıldığında kadınların işgücüne katılım oranının erkeklere oranla çok geride kaldığı görülmektedir. Tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların oranının yüksek olması da kadınların ücretsiz ev içi emekte kullanıldıklarını, kazanç elde edemediklerini, kayıtdışı ve ücretsiz çalışmalarının da görünmez olması durumunun da emeklerinin sömürülmesine neden olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada geleneksel toplumsal yapıda kadınların riske girmeyi göze alma, kendine güven ve cesaret etme gibi girişimciliğin temel motivasyonlarını hayatlarına geçirebiliyorlar mı?, girişimcilik yoluyla istihdamda kendilerine yer açarak kendi ekonomilerine, toplumlarına katkı sağlayabiliyorlar mı? Süreçte hangi zorluklarla karşılaşıyorlar? sorularına gerçekleştirilen saha araştırmasıyla cevap aranmakta, Yozgat örneği üzerinden kadın girişimciliği değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

1. GİRİŞİMCİLİK

Girişimcilik insanların kendi ekonomik özgürlüklerini eline almak ve kendi iş hayatlarını kurmak adına önemli bir etkidir. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş ile birlikte daha büyük önem kazanmaya başlayan girişimcilik kavramı orta çağdan günümüze kadar pek çok araştırmacının tanımlamaya çalıştığı bir kavram olarak hem işletme hem de iktisat literatürünün en fazla ilgi çeken konularından birisi olmuştur (Özdevecioğlu ve Cingöz 2009: 81-95). Girişimciliğin tarihsel sürecine baktığımızda iki döneme ayrılmaktadır. Bu dönemlerin önemli noktası sanayi dönemi olarak ele alınmaktadır. Sanayi döneminde önce birikim elde edene kadar olan dönem gezgin tüccarlar dönemidir. Sanayi

devriminden sonra birikimlerini yatırıma dönüştüren tüccarlarda sanayi dönemi girişimcilik dönemidir. Sanayi döneminden sonra artık gezgin tüccarlar yerini yerleşik tüccarlara bırakmışlardır (Çakmak, 2003). Girişimcilik kavramının bugünkü anlamda kullanılması, kapitalist üretim tarzının egemen hale gelmesiyle ilişkilidir. Kapitalizmin toplumlarda artmasıyla girişimcilik düzeyinin artması aynı orandadır (Aytaç, 2006). Bu kadar geniş kapsamlı bir konunun literatürde pek çok araştırmacı tarafından çeşitli açılardan değerlendirilen tanımları bulunmaktadır.

Girişimciliğin tanımı ilk kez, 18. yüzyılın başlarında Fransa'da yaşayan İrlandalı ekonomist Richard Cantillon tarafından yapılmıştır. Bu tanımda girişimci, henüz belirginleşmemiş bir bedelle satmak üzere üretimin girdilerini ve hizmetlerini satın alan ve üreten kişi olarak ifade edilmiştir. Bu tanım, girişimcinin risk üstlenme özelliğini vurgulamakta ve bunu ortaya çıkarmaktadır (Tosunoğlu, 2003: 4-5). Bu tanım üzerinde de eklemeler yaparak Jean Baptise Say'de girişimcinin risk üstlenme kadar üretim girdilerini örgütlenme ve yönetme niteliğine sahip olması gereği üzerinde durmuştur. A.Schumpeter ise girişimcinin yenilikçi ve dinamik olma özelliğini ise, ekonomik kalkınmada, insan kaynaklarının temel yapı taşlarından birisi olarak vurgulamış, girişimciyi toplumda değişimi yaratacak kişi olarak görmüştür (Sayın, 2011: 7). Arkan; girişimcilikte önemli olan unsurların yaşanan dönemin özellikleriyle paralel olarak değişim gösterdiğini söylemiş ve buna bağlı olarak girişimcinin kim olduğu ve nasıl özellikler taşıması gerektiği soruların cevabının da farklılaştığını söylemiştir.

Girişimcilikte dönemsel farklılıklar önemlidir bu farklılıklardan işletmenin başarı oranı belirlenebilir. Başar'a göre; günümüzde girişimci düşüncenin temelinde yenilikçi ve yaratıcı olma, öncü olma, risk alma ve rekabetçi düşünce yaratmaktadır. Bu etkenler aynı zamanda günümüz girişimcinin özellikleri arasındadır. Bir girişimcinin en önemli özeliği risk alabilmesidir. Girişimcinin yatırımda bulunduğu işte başarılı olması yaptığı yatırımın doğru zamanda ve doğru yatırım olmasıyla ilişkilidir. Eğer bu yatırım tam tersine dönüşür yanlış zamanda yanlış yatırım olursa girişim başarısızlıkla sonuçlanabilir. Girişimci ruhuna sahip insanların en önemli özellikleri başarı arzularının yüksek olmasıdır ve sürekli ileriye dönük planlar yapabilmeleridir. Ön görü onlar için önemli etkidir.

Girişimcilikle sosyal yapı arasında yakın bir ilişki vardır. Sosyal yapılar toplumun benliğini ortaya çıkarır ve toplumun girişimcinin düşünceleri ortaya çıkar. Giddens, sosyal yapıyı oluşturan kurumsal örüntülerinin, kişilik yapıları üzerinde oldukça belirleyici olduğunu. Eğitim, politik sistem, aile, din, hukuk vb. kurumlar, tipik davranış kalıpları ve düşünme biçimleri ürettiklerini ve toplumsal pratiklere şekil verdiklerinden bahseder.(Aytaç, 2006). Buna bağlı olarak girişimci bu etkenlerle oluşturduğu düşünce tarzıyla ve toplumun gereksiniminin farkına vararak doğru bir yatırım sürecine girer. Girişimci küreselleşen ve globalleşen bu dünyada başarı oranını yükseltmek için daha büyük riskler almalı ve daha büyük yatırımda bulunmalı ve evrensel kültürlerle, toplumlara hitap edeceği çalışmalarda bulunmalıdır. Kadınların kariyer engelleriyle ilgili yaklaşımların ve kadın yönetici ile girişimcilerin göreceli durumunun cam tavan sendromu bağlamında değerlendirilmektedir.

2. CAM TAVAN SENDROMU

Cam tavan 1970' li yıllarda ABD de ortaya çıkan bir kavramdır. Örgütsel önyargılar ve kalıplar tarafından yaratılan, çoğunlukla kadınların üst düzey yönetim pozisyonlarına gelmelerini engelleyen görünmez, yapay engeller olarak tanımlanmıştır (Wirth, 2001:1). Ancak cam tavan kavramı, kadınlarla sınırlandırılan bir kavram değildir. Etnik azınlıklar ile erkeklerin, tıpkı kadınlar gibi gelişimleri sırasında engellerle karşılaşma durumları da cam tavan ile açıklanabilmekteyken, ataerki toplumlarda sıklıkla kadınların karşılaşması literatürde cam tavan kavramının kadınlarla ilişkilendirilmesine yol açmıştır.

Cam tavan kavramına yönelik üç farklı görüşten bahsedilebilir: İlki, kadınlar kendi çaba ve çalışmalarıyla üst düzey pozisyonlara gelebilirler; ikincisi, kadınlar iş yaşamında ilerlerken, iş ve ev yaşamını dengelemek için mücadele ederler (evde genelde ikinci vardiya devreye girmektedir) üçüncüsü, küçük işletmeler ile bu işletmelerdeki kadınların girişimsel başarıları yok sayılmaktadır (Lockwood, 2004). Bu çalışmada öncelikle kadınların üst yönetim pozisyonlarına ulaşmalarına engel olan ve cam tavan olarak nitelendirilen bireysel, örgütsel ve toplumsal unsurlar teorik bir çerçeve altında incelenmiştir.

2.1. Cam Tavan Sendromu Açısından Cinsiyet Temelli Engellerin Değerlendirilmesi

Cinsiyet temelli engeller kapsamında, cinsiyet temelli ücretlendirme, kadın gelişimini engelleyen örgüt kültürü, davranış ve iletişim tarzları, mentorluk ve işletme içi informal iletişim ağlarının erkeklerin gelişimi ve terfi için daha elverişli olması, kadınların bu informal ağların dışında tutulması veya bu informal ağların kadınlar tarafından erkeklere özgü olarak görülmesi gösterilebilir (Lockwood, 2004).

Cinsiyete ilişkin göstergeler (pozisyonlar, kararlar, ücret vb.) örgütsel sistem içinde bulunan ve örgüt kültürüne yansıyan unsurlardır. Kadınların maruz kaldıkları ayrımcı davranışlar içerisinde en önemli sorunlardan biri ücret eşitsizliği sorunudur. Burada ücretlerin belirlenmesinde, yapılan işin içeriğinin değil de işi yapacak kişinin cinsiyetinin esas alınması halinde ortaya çıkan bir durum söz konusudur (Çakır, 2008: 4). Örgüt kültüründe belirlenen politika ve uygulamalar da erkek statükosunu devam ettirebilmektedir (Lockwood, 2004).

Erkek egemen organizasyonların varlığı, kadınların çalışma yaşamı içindeki görevlerini ve statüsünü belirlemiştir. Bu noktada, birçok iş için kadınsı ya da erkeksi tanımlamalarının yapılması işverenlerin iş görüşmelerinde işe/pozisyona göre değerlendirme yaparken cinsiyeti temel aldığı görülmektedir (Temel vd. 2006: 32). Bununla birlikte işverenlerin kadın ve erkek çalışanlardan iş ile ilgili beklentilerinin farklılığı iş tanımlarında, performans değerlendirmelerinde de görülmekte ve süreç çoğunlukla kadınlar aleyhine işlemektedir.

Cinsiyet temelli engel ve eşitsizlikler hem işgücü piyasasına yeni girecek olan kadınları hem de piyasa içinde yer alan kadınları olumsuz yönde etkileyerek çoğu zaman piyasa dışında kalmalarına yol açabilmektedir. Bu çalışmada piyasa dışına çıkmayı değil, piyasada küçük ölçekli işletmelerle de olsa kendiışlerinin kurucusu olarak varolmayı seçen girişimci kadınlar ele alınıp değerlendirilmektedir.

3. GİRİŞİMCİLİKTE KADIN

Kadın girişimciliğin ortaya çıkma sebebi kadınların iş hayatında yeterli sayıda istihdam edilmemesi ve çalışma hayatlarında düşük ücretle çalışmalarından ötürü kadınlar iş hayatlarına girişimciliğe adım atarak devam etmişlerdir. Yetim (2002); Kadın girişimciliği, kadın istihdamının özel bir alanı olarak tanımlanabilir demiştir. (Aslan ve Atabey, 2007). Son yıllarda medyada ve literatürde önem kazanan kadın girişimciliğiyle kadınlar sadece kendi iş hayatlarını kolaylaştırmayıp ülke ekonomisine de büyük katkıda bulunuyorlar (Güney, 2006). Kadın işgücü oranı arttıkça ülkedeki gelişmişlik seviyesinde de aynı oranda yükselme görülür. Yerel kalkınma gücünün artması için kadınları girişimciliğe teşvik ederek ve var olan kadın girişimcileri destekleyerek yerel ekonominin kalkınmasında etkili olacaktır. Türkiye'nin sosyal ve ekonomik gelişimine katkı sağlamak için ekonomiye değer kazandıran girişimci kadınlara destek sağlanmalı ve Türk kadın girişimcilerinin dünya ekonomisiyle bütünleşmesinin sağlanması gerekir. Arıkan; girişimcilerin toplumda etkili, olumlu ve kayda değer kişiler olarak görülmekte olduğunu girişimcinin her şeyden önce bir insan olduğunun bu nedenle girişimcilerin yaşadıkları sosyo-ekonomik ortamın ürünü olduğunu söylemektedir.

Girişimcilikte cinsiyetin de önemli bir husus olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Cinsiyet farklılığından ortaya çıkan sonuç toplumu cinsiyete atfettiği roller ve bireyin bu roller üzerinde kendine kişilik oluşturmasıdır. Ortaya çıkan bu sonuçta bireydeki girişimcilik özelliklerinde de farklılık gösterir. Kadınları girişimciliğe iten kadın girişimci olmalarını sağlayan etkenler kadınların bağımsız olma arzuları, risk alma eğilimi ve başarıya ihtiyacıdır ve bu etkenler kadınları kendi ayakları üzerinde durabilen ve ekonomik özgürlüğe ulaşmış bir kadın imajına götürür ve bu imaj kadınların girişimciliğe adım atmasında rol oynar.

Girişimci kadın ev içi veya ev dışında kendine ait bir işyeri olan, bu iş yerinde tek başına ya da istihdam ettiği kişilerle çalışan, iş yerinin planlamalarını yapan iş yerini geliştirmek adına girişimlerde bulunan ve iş yerinden elde ettiği kazançla yeni yatırımlar yapan ve bu kazanç üstünde söz sahibi olan kadındır (Can ve Karataş, 2007). Kadınların girişimci olma nedenleri; yenilikçi düşünce, sosyal statü ve kendine yetme, aileye destek olma, başkalarına rol model olmak, çocuklarına parlak bir gelecek sağlama, aile işi, karar

verme özgürlüğü ve bağımsız olma, ek gelir ihtiyacı ve kendilerine istihdam yaratma (Keskin, 2014: 76) gibi nedenler kadınları girişimcilik hayatına atılmasında etkili olmuştur. Kadınların girişimcilik hayatına atılmasıyla kendi farkındalıklarının farkına vararak ve kendi ayakları üzerinde duran kadın imajını çizerek diğer kadınları girişimciliğe adım atmasında etkili olmuşlardır. Etkileşim artıkça kadınların girişimci olmak için nedenlerinde de artış olmuştur.

3.1. Türkiye’de Kadın Girişimciliği

Ülkede işsizlik oranının azalması ve istihdamın artması için girişimcilik önem taşımaktadır. Ekonomik büyümeyi başaran ülkeler incelendiğinde görüldüğü gibi, endüstriyel yapının geliştirilmesi, rekabet gücünün artırılması, ekonomik büyümenin hızlandırılması, istihdamın artması ve gelir düzeyinin iyileştirilmesi için ekonomik yapının girişimci ve yenilikçi olması gerekir. Türkiye de bu ekonomi yönünden başarılı olan ülkeler arasına girmek ve ekonomik krize uğramamak adına girişimcilik politikaları üzerinde yoğunlaşmalı ve yenilikler üzerinde çalışmalar yapılmalıdır (Şahin, 2006).

Türkiye’de girişimcilik verileri değerlendirildiğinde ülkemizin yeterli gelişimi göstermediği görülmektedir. Türkiye girişimcilere yeterli olanak sağlayamayan ülkeler arasındadır, yaşanan krizler girişimcilere verilen kredileri de etkilemekte olduğu için girişimcilik potansiyelinin önüne de geçmektedir (Kara ve Yıldız, 2017). Türkiye’de ancak 1980’li yıllardan itibaren kadınların işgücüne katılımı konusunda yapılan çalışmalar yoğunluk kazanmış ve 1990’lı yıllarda belli bir düzeye ulaşmıştır. Son yıllarda kadın girişimciliğine karşı ilgi artışı yaşanmıştır, bu ilginin bir sebebi de gelişmekte olan ülkelerde kalkınma stratejisiyle yakından ilişkilidir (Soysal, 2010).

Girişimcilik konusunda da doğu-batı farklılığı görülmektedir; batıda yönlendirme ve desteklerle kadınlar sürece adım atarken, doğu toplumlarında kadına atfedilen rollerle uyumadığı düşüncesiyle kısıtlamalarla karşılaşmaktadır (Özkaya, 2009). Toplumsal cinsiyet kalıpyargıları kadınların çalışma hayatında erkeklere karşı daha fazla mücadelesine sebep olurken; girişimcilikte de bu durum erkek esnaflarla mücadeleye dönüşmektedir

(Şahin, 2006). Türkiye’de pek çok alanda ortaya çıkan cinsiyet eşitsizliğinin girişimcilik konusunda daha fazla varolduğu gözlenmektedir (Memiş ve Paksoy, 2007).

Türkiye’de kadın girişimciliğini teşvik eden ve destekleyen kurumlar şu şekilde sıralanabilir: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Odaları, Esnaf ve Sanaatkar Odaları Birlikleri, KOSGEB, İGEME, yerel yönetimler. Bu kurumların dışında KAGİDER, AİGEM gibi dernekler de kadın girişimcileri desteklemektedir (Özkaya, 2009). Kadınlar devletten, eşinden, ailesinden, yakınından aldıkları desteklerle ve kendilerine olan inanç ve özgüvenleriyle girişimci olarak çalışma hayatına atılmaktadır. Türkiye’de kadın girişimciliği beklentileri karşılayacak düzeyde olmasa da, son dönemlerde aktif hale gelmiştir.

3.2. Kadın Girişimcinin Özellikleri

Kadın her alanda karşı cinsten farklılaştığı gibi iş hayatında da farklı özellikler taşımaktadır. Girişimci olmak için belli özelliklere sahip olmak gerekir bu özellikler (risk alma, üretken olma, büyüme odaklı hareket etme, yaratıcı olma özgüven sahibi olmak vb.) bireyde girişimci ruhunu uyandırır. Bu özelliklerin dışında cinsiyet farklılığından doğan özellikler de bireyde oluşur. Kadın girişimcilerin erkek girişimcilere göre farklı özelliklere sahip olması kadın girişimcilerin yapısal (içgüdüsel) ve düşünsel özelliklerinin erkek girişimcilerden farklı olarak düşünülmesinden kaynaklı olarak kadın ve erkek girişimcilerde farklı özellikler meydana çıkmaktadır (İlter, 2010). Bowen ve Hisrich; kadın girişimcilerin özelliklerini araştırmış ve onların işletme konusunda olmasa da genel olarak iyi bir eğitime sahip olduklarını, kontrol alanlarının yüksek olduğunu, diğer kadınlara göre daha erkeksi olduğunu ortaya koymuşlardır (Güney, 2006: 36). Yetim (2002); kadın girişimcilerin genel özellikleri arasında uzlaşmacı, insan olmaları, sabırlı ve demokratik olmaları olduğunu söyler. Kadın girişimcilerin girişimci olmalarında önemli özellik bağımsızlıklarını eline alma ve kendilerine olan özgüvenlerini yerine getirmek olup kadın girişimler girişimcilik sektörüne sadece ekonomik yönden bakmayıp yalnız başlarına girdikleri bu yolda kendilerine olan özgüveni ve bağımsızlıklarını kazanmak için bu sektöre atılırlar. Kadın girişimciler genellikle etraftan akıl alıp işlerinde önemli kararları sezgileri ve duygularına

bağlı olarak verirler sadece kar amacı gütmemelerinden dolayı hırslarıma yenik düşmeyip daha mantıklı sonuçlara vardıklarından ötürü başarısızlık oranları erkek girişimcilere oranla daha azdır. Erkek girişimcilerin işletme açma yaşı 25-35 iken Kadın girişimcilerin iş yeri açma yaş sınırda 30-45 yaşları arasındadır sebebi ise kadınların bu yaşa kadar belli işlerde çalışması veya çocuk büyütmeyle görevli olmasından kaynaklıdır.(Aslan ve Atabey, 2007). Yetim (2002)'e göre kadın girişimcilerin özellikleri üç başlık altında toplanabilir.

- **Girişimci Olmaktan Kaynaklanan Özellikler:** Kendine güven, risk alma, yaratıcılık, yenilikçilik, akılcılık, bağımsızlık ve rekabetçilik vb.
- **Sosyo-Kültürel Değerlerle İlgili Özellikler:** Çevrelerinde saygındırlar, çevresindeki kaynakları ve ilişkileri iyi değerlendirebilen, koruyan, gözeten, işbirliğine yönelik, akrabalarının ve yakın çevresinin desteğini kazanmış...
- **Cinsiyet Rollerinden Kaynaklanan Özellikler:** İyi iletişim kurabilen, problemleri kolayca çözebilen, hoşgörülü, özverili ve duygusal...

Bu özellikler arasında sosyo kültürel değer daha çok ön plana çıkmaktadır. Saygınlık, çevreden gelen olumlu eleştiriler, çevre tarafından desteklenmek ve kabul görmek girişimciyi başarılı kılmaktadır (Morçin, 2013: 170). Bu özellikler kadın girişimcileri erkek girişimcilerden ayıran temel özelliklerdir. Kadın girişimcilerin bu özelliklere sahip olması yaşadığı toplum ve kültürel değerlerinden kaynaklı özelliklerdir.

3.2.1. Kadın Girişimci Tipleri

Girişimcilikte hem kadınlarda hem de erkekler de olması gereken, cinsiyet farklılığı taşımayan ortak kişilik özelliklerine sahip olmayı gerektirmektedir. Bu özellikler yenilikçilik, rekabet gücü, risk almak, fırsat değerlendirme, yaratıcılıktır.

Eagley ve Johnson toplumda kadına atfedilen bazı rollerin girişimciliğe uygun olduğunu söylemiştir (Yetim, 2002). Kadın girişimcilerin iyi iletişim kurma, problem çözme ve uzlaşma eğiliminde olma gibi kadına özgü rollerin getirdiği özelliklere sahip olması da iş hayatında erkeklere göre farklılıklarını ortaya koymalarına yardımcı olmuştur. Moore (1987)

gerçekleştirdiği çalışmalarda kadın girişimcileri; geleneksel ve modern girişimci tipleri olarak iki gruba ayırmıştır (Narin vd., 2006: 71).

➤ Geleneksel kadın girişimci tipi;

- 35-45 yaşları arasında bulunan,
- Evli veya yeni evlenmiş durumda olan,
- Eğitim durumu genel eğitim seviyesinin üstünde bulunan,
- Aile üyeleri arasında esnaf bir çalışan bulunan,
- Sermayesini kendi sahip olduğu varlıktan ve kişisel tasarrufu sonucu ortaya koyan kişiler geleneksel kadın girişimci tipine uygun kişilerdir.

➤ Modern kadın girişimci tipi;

- İşletmedeki idari işlemler ve teknik konular hakkında bilgi sahibi olan,
- Erkeklerin yoğun olduğu ortamlarda da kendini gösteren,
- Geleneksel kadın rolü daha az etken olan kişiler modern kadın girişimci tipine uygun kişilerdir.

Goffe ve Scase (1985) bu iki tipten yola çıkarak kadın girişimcileri dört gruba ayırmıştır (Ödemiş, 2017: 49).

3.2.1.1. Geleneksel Kadın Girişimci Tipi: Daha çok iş hayatını ev hayatına uyduran ve ev yaşamına göre planlarını kuran kişidir (Demir, Çoban ve Yılmaz, 2017). Hem girişimcilik rollerini hem de toplumun onlara attığı geleneksel rolleri bir arada yürütmeye çalışırlar. Bu girişimci tipleri daha çok konukevi işletmeciliği, sekreterlik, restaurant, kuaför salonu vb. gibi alanlarda görülmektedir (Morçin, 2013: 172).

3.2.1.2. Evcimen Kadın Girişimci Tipi: Evcimen kadın girişimciler için girişimcilik yan işlerdir. Aile içinde yükümlü oldukları işler onlar için ön sırada yer alır. Ailenin

sorumluluklarına sahip çıkarken işletmelerinin sorumluluklarını sonraya ertelerler (Demir, Çoban ve Yılmaz, 2017). Bu kadın girişimci tipleri daha çok uzun vadeli küçük işler yaparlar ve daha çok evde üretilen ürünlerin ticaretiyle uğraşırlar (Morçin, 2013: 172).

3.2.1.3. Yenilikçi Kadın Girişimci Tipi: Girişimciliği aile yaşamının üstünde tutarlar ve girişimcilik onlar için hayatlarında ön plandadır. Hedefleri işletmelerinin gelişmesini sağlamak ve bu gelişmeyi yaparken toplumun atfettiği geleneksel rolleri yok sayarak girişimciliğe odaklanmışlardır (Demir, Çoban ve Yılmaz, 2017). Bu kadın girişimci tipleri daha çok pazar araştırmaları, reklam, halkla ilişkiler ve basın gibi alanlardadırlar (Morçin, 2013: 172).

3.2.1.4. Radikal Kadın Girişimci Tipi: Kadınların iş hayatında görünür olmadığından ve ikinci planda oldukları için girişimcilik sektörüne adım atmışlardır. Girişimci olmalarındaki en büyük amaçları da kadınların ikinci plana atılmalarını engellemeye çalışmalarıdır (Demir, Çoban ve Yılmaz, 2017). Bu kadın girişimci tipleri daha çok basın, yayın, perakende, satış, eğitim ve küçük ölçekli imalat işleri üzerinde çalışırlar (Morçin, 2013: 172).

Her kadın girişimcinin kendine özgü kişilikleri ve bu kişiliklerle birlikte ortaya çıkan girişimci tipleri vardır. Bu girişimci tipleri de amaçlara uygun olarak oluşturulmuştur.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma kapsamında bireysel görüşmeler Yozgat'ta ikamet eden, KOSGEB desteği ve ya bireysel yatırımlarıyla işletme açmış 15 girişimci kadınla gerçekleştirilmiştir. Geleneksel yapıya bağlı olarak gerek sosyal hayatta gerekse iktisadi kararlarda erkek egemenliğinin hakim olduğu Yozgat araştırma bölgesi olarak seçilmiştir. Araştırma bölgesinin seçiminde kadın girişimciliğine zemin hazırlayan özelliklerle uyumsuz toplumsal yapının sürece etkisinin gözlemlenebileceği alan olması belirleyici olmuştur. Araştırmada insan eylemlerinin öznel anlamları içerdiğini bu nedenle insanla ilgili yapılacak

araştırmalarda sayısal veriler kadar öznel algılamaların da önemli olduğunu ifade eden nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Örneklem KOSGEB ve Yozgat Ticaret Odasına kayıtlı kadınlardan oluşmaktadır. Araştırma verilerinin toplanmasında Ek I'deki görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme soruları, görüşmelerden önce yapılan literatür çalışması sonucunda elde edilen bilgiler ve daha önce yapılmış bazı araştırmalardan yararlanılarak düzenlenmiştir. Görüşme kılavuzu aracılığıyla toplanan veriler ana başlıklar kapsamında değerlendirilerek araştırma bulgularında ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

5.1. Girişimciliğin Anlamlandırılması

Yozgat, İç Anadolu bölgesinde geleneksel yapının hakim olduğu, kadın ve erkeklerin geleneksel cinsiyet rolleriyle yaşamlarını sürdürdükleri bir il olması dolayısıyla öncelikle katılımcılara “kadın girişimci” denildiğinde kendileri için ne anlam ifade ettiği sorusu yöneltilmiştir.

“Cesaretli kadınlar geliyor aklıma aynı zamanda risk alarak başkalarının ihtiyaçlarını karşılamak için fırsat sunan, kendi ayakları üzerinde durarak ekonomik özgürlüğünü eline alan kadınlar geliyor. Girişimcilik hakkında daha önce hiçbir bilgim yoktu, KOSGEB kursuna girdikten sonra zaten bu bilgi bize daha çok anlatıldı ve orada öğrendim.” (30, Bijuteri, Lise mezunu).

“Girişimcilik benim için kadınların tek başına iş hayatında mücadele vermeleri anlamına geliyor fakat ben bu durumu gerçekleştiriyorum çünkü eşim emekli ve sürekli yanımda bu yüzden bu durumdan memnun değilim, tek başıma bir şeyler yapabileceğimi de göstermek istiyorum. Eşimin hep burada olması kadın girişimci profilinden uzaklaştırıyor beni.” (44, Gözlemci, İlkokul mezunu).

Görüşmelerde kadınların girişimciliğin farkında oldukları, kendi ayakları üzerinde durmanın, sıfırdan bir süreç inşa etmenin haklı gururunu yaşadıkları, tatmin olmalarının da işlerini başarılı bir şekilde devam ettirmelerine imkan sağladığı görülmektedir.

Katılımcılardan birisi diğerlerinden farklı olarak girişimciliğin insanın doğasında olması gerektiği vurgusunu yapmıştır. Katılımcının ifadesi şu şekildedir:

“Girişimcilik benim hep ruhumda vardı. Toplulukla oyun oynanırken bazıları kim benden olmak ister diye parmak kaldırır, bazıları da ben kimdenim der. O parmak kaldıranlar yönetmeyi, diğerleri de yönetilmeyi sevenlerdir. Ben hep o kim bende diyen kişi olmuşumdur, yani zaten hep ruhumda vardı.” (48, Gözlemeci, Ortaokul mezunu).

5.2. Girişimciliğe Yönlendiren Sebepler

Katılımcılara tüm bu zorluklara ve pek çok şeye rağmen kendilerini girişimciliğe yönlendiren sebeplerin neler olduğunu? ve işletmelerinde kadınlara pozitif ayrımcılık sağlayarak istihdamda öncelik tanıyorlar mı? soruları yöneltildiğinde kadınların büyük çoğunluğu yaşadıkları ekonomik sorunları aşabilmek için düzenli gelir sahibi olabilmek adına girişimci olduklarını ifade ederken neden bir işte değil, kendileri iş kurucu olmayı tercih ettiklerine ise yaptıkları işi iyi biliyor ve yapıyor olmalarının getirdiği cesaret ve bu işi yapıyorken de kendilerini rahat hissedecekleri ortamı inşa etmek istedikleri için süreci bu şekilde şekillendirdiklerini ifade etmişlerdir.

“Başta eşimin bir işi olmadığı için benim çalışmam gerekiyordu. O dönemde üretmek ve para kazanmak istedim. Ailemden de esnaflık geldiği için bende girişimci olmayı seçtim. Şimdi ise çocuğumu okutmak, güzel şartlarda bir yaşam sürmek ve en önemlisi gelir elde etmek için yapıyorum.” (43, Butik, Lise mezunu).

“Hem tek maaşla evi geçindirmek zor olduğu için hem de erkekten para istemektense kendi paramı kazanıp, harcamak istedim. Bu şekilde sevdiğim ve iyi olduğum işi kendi çalışma ortamımda kendi istediğim şartlarda yapıyorum.” (45, Ev Yemekleri, İlkokul mezunu).

5.3. Girişimcilikte Karşılaşılan Sorunlar ve Aile İçi Rol Dağılımına Etkisi

Katılımcılara yöneltilen girişimci olarak karşılaştıkları sorunlar ve girişimci olmalarının aile içi rol dağılımında değişiklik olup olmadığına ilişkin soruya katılımcıların tamamına yakını ataerkil toplumsal yapı içinde kendi var olma mücadelelerini verdiklerini ve işlerinden döndüklerinde her zaman yaptıkları işleri yaptıklarını, aile içi rol dağılımında bir değişim yaratmadığını kendilerinin de iş sonrası “ikinci vardiya” olarak evde de çalışmaya devam ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum toplumsal cinsiyet kalıpyargılarının dönem ve koşullar değişse dahi varlığını sürdürmekte olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.

“Erkek esnafların yoğun olduğu bir yerde çalışıyorum, benim için ister istemez zorluk yaratıyor. Dedikodulara maruz kalıyorum, üzerimde baskı kurarak dışlamaya çalışıyorlar. Ama ben kulak asmayıp dinlememeye çalışarak önlemimi alıyorum. Müşterilerle de ölçülü davranışlar sergilediğimden, karşı tarafta benim davranışima göre tavrını belirliyor. Aile içi rol dağılımında bir farklılık olmuyor, çalışan bir kadın olsam bile yine evde temizlik, ütü, yemek yapıyorum. Ama bu durum beni zorlamıyor, hayatım daha düzenli ve planlı bu şekilde.” (38, Ev Yemekleri, Ortaokul mezunu).

“Erkeklerle çok fazla iletişim kurmamayı tercih ediyorum, o zaman sorun da yaşamıyorum. Evdeki yaşamda bir değişiklik olmuyor. Hem öyle bir değişiklik olsa evde kadın erkek arasında çatışma çıkar.” (48, Çeyiz Evi, Ortaokul mezunu).

Sektörlerin farklılaşmasıyla kadın girişimcilerin yaşadıkları sıkıntılar da farklılık göstermektedir. Ancak her kadın girişimci yaşadıkları zorluk ve olumsuzluklara karşı kendilerince önlem almış ve bu önlemlerle “erkek egemen toplumda var olmaya” çalışmaktadırlar. Katılımcılardan sadece birkaçı ise aile içi rol dağılımlarının eşitlikçi olduğundan herhangi bir sorun yaşamadıklarını ifade etmiştir.

“Tabi ki çalışma hayatında zorluklar her zaman oluyor. Ama ailede şanslıyım, bizim ailede her şey müşterek, eşim bana her konuda yardımcı olduğu gibi bu konuda da yardımcı oluyor.” (43, Butik, Lise mezunu).

Katılımcıların tamamına yakınının vurguladığı şekilde erkek egemen bir toplumda girişimcilik sürecinde hangi kurum/kuruluş/kişilerden maddi, manevi destek aldıklarına ilişkin yöneltilen soruya birkaçının eşinden destek gördüğünü, büyük çoğunluğunun eşinin desteklemediğini ifade etmesi kadınların her şeye rağmen önemli bir duruş ve kararlılıkla “tek başına omuzladığı” veya çocuklarının destekçileri olduğu görülmektedir.

“Hiçbir kurumdan, bankadan maddi destek almadım. Eşim arkamda durmadı, hatta çevremdeki insanlar yapamayacağımı, 1 ay içerisinde kapatacağımı söylediler, tek destekçim çocuklarımdı, çok şükür 1,5 yıl oldu onlar sayesinde başardım.” (44, Gözlemeci, İlkokul mezunu).

“Hayır hiç kimseden ve hiçbir bankadan destek almadım, eşim de arkamda durmadı, yapamazsın dedi.” (38, Ev Yemekleri, Ortaokul mezunu).

Katılımcılardan bazıları ise eşlerinden, bankadan ve KOSGEB’den destek alarak süreci başlatmışlardır. Bu katılımcılar destekleniyor olmanın cesaretiyle girişimci olduklarını ifade etmişlerdir.

“Bankadan esnafkredisi çektim ve manevi desteği eşimden gördüm. Sırt sırta vererek bu işletmeyi açtık.” (43, Butik, Lise mezunu).

“KOSGEB desteği ile dükkanın içini yeniledim bana bu konuda yardımcı oldu ama iş açma sürecinde eşimle beraber sıfırdan başlayarak, bankadan kredi çekerek bu dükkanı açtık.” (49, Çeyiz Evi, Ortaokul mezunu).

5.4. İstihdama Cinsiyetin Etkisi

Kadınların istihdam edecekleri personel tercihlerinde “kadın istihdamı” öncelik taşıyor mu? sorusuna katılımcıların büyük çoğunluğu daha iyi anlayacakları düşüncesiyle, kadınların kendi ayakları üzerinde durması ve kazançlarının olmasını istedikleri için tercihlerinin bu yönde olduğunu ifade ederken, bir kısmı eşleri ya da çevreden duyacakları tepkiden korktukları için kadın çalışan tercih ettiğini, birkaçı ise daha güçlü, atik ve çalışkan oldukları düşüncesiyle erkek çalışan istihdam ettiklerini ifade etmişlerdir.

“Çalışanlarımın kadın olmasını istiyorum. Kadın kadının halinden daha iyi anlar. O kadın aldığı maaşla kendine, evine, eşine fayda sağlıyor. Bu yüzden önceliğim kadın.” (44, Gözlemeci, İlkokul mezunu).

“Erkeğin merdanesi daha kuvvetli olduğu için erkeğe öncelik veriyorum. Benim için elemanın kadın ya da erkek olması önemli değil, önemli olan müşterilerimin memnun olması.” (48, Gözlemeci, Ortaokul mezunu).

“Erkek elemanları her yere gönderebiliyorsun, her işi (getir-götür, tamirat vb.) yaptırabiliyorsun ama burası küçük yer söz olur. Hem eşim de izin vermez.” (45, Ev yemekleri, İlkokul mezunu).

Görüşmelerde katılımcıların büyük çoğunluğu kadınların toplumsal hayatta maruz kaldığı cinsiyet eşitsizliğini küçük de olsa ellerinden geldikince belli konularda pozitif ayrımcılıkla ancak erkeklerin mevcut koşullarına erişim sağlayacağını düşünmekte ve bunun da kadın dayanışmasıyla gerçekleştirilebileceğini düşünmektedirler.

SONUÇ

Cinsiyet eşitsizliği ve ataerkil toplum yapısı kadın istihdamını olumsuz etkilemektedir. İş hayatında karşılaştıkları olumsuzluklar ya hiçbir şekilde sisteme girememelerine ya da kendilerini geri çekmek zorunda kalmalarına neden olmuştur. Toplumda kadına atfedilen cinsiyet rolleri de ne yazık ki bu durumu beslemiştir. Kadının narin, kırılabilir, vicdanlı, şefkatli, duygusal bir varlık olarak tasviri rasyonel alan olarak gösterilen iş hayatında kadınların var olamayacağı ya da kısa sürede başarısızlıkla sonuçlanacağı ön yargısını doğurmuştur.

Görüşmelerde kadınların ücret eşitsizliği dolayısıyla işin niteliğine göre değil de sadece kadın olmalarından dolayı ikincilleştirilmeyi kabul etmeyip kendi işlerini kurmak istedikleri görülmektedir. Çalışılan kurumdaki yapının da bu süreci beslediğini ve süreklilik kazandırdığını ifade etmişlerdir. Kadınlar kendilerine sunulan işlerde mağduriyet, ayrımcılık, dışlanmayla karşılaştıklarından istihdam edilememe durumuna karşılık istihdam sağlamaya yönelik destek ve fırsatların takipçisi olmuşlardır. Girişimcilik bu anlamda cazip

gelmiştir. Kadınların girişimciliğe yönelmesi hem bireysel hem de istihdam yaratması dolayısıyla toplumsal kalkınma açısından önem taşımaktadır. Devletin kadın girişimciler için oluşturduğu destek paketleri ve çeşitli kurumlar aracılığıyla yönlendirmeleri her geçen gün kadın girişimci sayısını arttırmaktadır.

Bu çalışmada Yozgat gibi geleneksel toplumsal yapının rol dağılımı, karar alma mekanizmalarında erkek egemenliğinin etkin olduğu bir ilde girişimci olma tercihinde bulunan, çeşitli sektörlerden işletme sahibi 15 kadınla bu süreci nasıl başlattıkları, karşılaştıkları sorunlar, aldıkları destekler, işveren olarak istihdama katkıları konu başlıklarında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları toplumsal yapının cinsiyet rol dağılımı ve gündelik hayatın inşasında belirleyici olsa da birey de içerisinde bulunduğu sosyal çevrede aktif öznedir. Kadın girişimciler zorluklarla karşılaşsalar da yılmadan hedefleri uğruna zorluklara göğüs gererek kendilerinin iyi yaptıklarını bildikleri işler için işletmeler açmışlar, ürettikleri ve verimli olduklarını gördükçe tatmin ve motive olmuşlar, bu durum başarıyı beraberinde getirmiş, kendilerini gerçekleştirmenin yanı sıra diğer pek çok kadına da rol model olmuşlardır.

KAYNAKÇA

Aslan, Ş. ve Atabey, A. (2007). Küresel Rekabette Kadın Girişimcilerin Rolü ve Türk Kadın Girişimci Tipolojisi. *Journal of Azerbaijani Studies*.

Aytaç, Ö. (2006). Girişimcilik: Sosyo-kültürel bir Perspektif. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15).

Can, Y. ve Karataş, A. (2007). Yerel Ekonomilerde Kalkınmanın İtici Gücü Olarak Kadın Girişimcilerin Rolü ve Mikro Finansman: Muğla İli Örneği. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*.

Çakır, Ö. (2008). Türkiye’de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, s.31.

Çakmak, (2003). Girişimciliğin Tarihsel Gelişimi. *Piyasa İktisadiyat Dergisi*, (8).

Demir, E., Çoban, M.S. ve Yılmaz, A.B. (2017). Türkiye’de Kadın Girişimciliği: Kadın Girişimciliğinin Özellikleri, Sorunları ve Türkiye’deki Durumu Hakkında Bir Değerlendirme. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(38).

Güney, S. (2006). Kadın Girişimciliğine Genel Bir Bakış. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, I/1.

İlter, B., (2010) *Girişimcilik Sürecinde Kadın Girişimcilerin Karşılaştıkları Sorunların Analizi: KAGİDER Örneği*, Ankara:Adalet Yayınevi.

Kara, M. ve Yıldız, T. (2017). TR 72’de Girişimcilik Profilinin Analizi. *ORAN Kalkınma Ajansı*.

Keskin, S. (2014). Türkiye’de Kadın Girişimcilerin Durumu. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, IX/1.

Lockwood, N. (2004), The Glass Ceiling: Domestic and International Perspectives. Erişim Linki: www.findarticles.com/p/articles/mi_m3495/is_6_49/ai_n6099202.

Memiş, H., Paksoy, H. M. ve Paksoy, S. (2007). Bölgesel Kalkınmada Kadın Girişimciliğinin Önemi:GAP Bölgesinde Bir Araştırma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, II/2.

Morçin, S. E. (2013). Türk Kültüründe Kadın Girişimciliği: Kavramsal Bir Değerlendirme. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, VIII/2.

Narin, M., Marşap A., Gürol M.A. (2006). “Global Kadın Girişimciliğinin Maksimizasyonunu Hedefleme: Uluslararası Arenada Örgütlenme ve Ağ Oluşturma,” *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 8 /1.

Ödemiş, G. (2017). Kadın Girişimcilerin İş-Yaşam Dengesi Üzerine Bir Araştırma: İzmir İli Örneği. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Özdevecioğlu, M.,ve Cingöz, A. (2009). Sosyal Girişimcilik ve Sosyal Girişimciler. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32.

Özkaya, M. O. (2009). Kadın Girişimciliğe Yönelik Strateji Geliştirmede Yerel Yönetimlerle İşbirliği İçinde Olmak Mümkün mü? *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(11).

Sayın, E. (2011). Kadın Girişimcilerin Sorunlarının Betimleyici Analizi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, III/1.

Soysal, A. (2010). Kadın Girişimcilerin Özellikleri, Karşılaştıkları Sorunlar ve İş Kuracak Kadınlara Öneriler: Kahramanmaraş İlinde Bir Araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1).

Şahin, E. (2006). Kadın Girişimcilik ve Konya İlinde Kadın Girişimcilik Profili Üzerine Bir Uygulama. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Temel, A., Yakın, M. ve Misci, S. (2006). Örgütsel Cinsiyetlerin Örgütsel Davranışa Yansımaları. *Yönetim ve Ekonomi*. 13(1).

Tosunoğlu, B. T. (2003). Girişimcilik ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişme Sürecinde Girişimciliğin Yeri. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

World Journal of Human Sciences, 2020 - 2

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 2

ISSN: 2717-6665

Wirth, L. (2001). *Breaking Through The Glass Ceiling: Women in Management*, International Labour Office, Geneva.

Yetim, N. (2002). Sosyal Sermaye Olarak Kadın Girişimciler: Mersin Örneği. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 2(2), 79-92.

Mesleki Benlik Saygısının İşe Gömülmüşlük Üzerindeki Etkisinde Algılanan Örgütsel Desteğin Aracılık Rolü: Öğretmenler Üzerinde Bir Araştırma

Prof. Dr. Gülten GÜMÜŞTEKİN¹⁶

İskender VAROL¹⁷

ÖZET

Bu çalışmada, öğretmenlerin işe gömülmüşlük düzeylerini etkileyen faktörlerin incelenmesi amaçlanmaktadır. Literatürde işe gömülmüşlüğü etkileyen bireysel ve örgütsel öncüllerin olduğu ileri sürülmektedir. Bu bağlamda, işe gömülmüşlüğü bireysel öncülleri kapsamında mesleki benlik saygısı, örgütsel öncüller çerçevesinde ise örgütsel destek algısı ele alınmıştır. Çalışmada mesleki benlik saygısının işe gömülmüşlük üzerindeki etkisinde algılanan örgütsel desteğin aracılık rolü incelenmektedir. Araştırma amacı doğrultusunda, Çanakkale il merkezinde faaliyet gösteren 18 ilk ve orta dereceli eğitim kurumunun 201 öğretmeninden anket tekniği ile veriler elde edilmiştir. Elde edilen veriler, açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri, korelasyon analizi, hiyerarşik regresyon analizi ve sobel testi aracılığıyla değerlendirilmiş ve anlamlı bulgulara ulaşılmıştır. Araştırma bulgularına göre; mesleki benlik saygısı öğretmenlerin işe gömülmüşlük sergileme düzeylerini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilediği bulgusu elde edilmiştir. Bununla birlikte algılanan örgütsel destek düzeyinin kısmi aracılık etkisi gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Mesleki Benlik Saygısı, İşe Gömülmüşlük, Algılanan Örgütsel Destek.

¹⁶ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, (Sorumlu Yazar)

¹⁷ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İşletmecilik Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi.

The Mediating Role of Perceived Organizational Support in The Effect of Professional Self-Esteem On Job Embeddedness: A Research On Teachers

ABSTRACT

Professional self-esteem is the natural attitude that arises from the self-evaluation of the individual. While Job embeddedness is the focus of the employee on both work and social dimensions by having bound toward them. It has been suggested in the literature that job embeddedness can provide some benefits for both individuals and organizations. On the other hand, perceived organizational support comes to the forefront as the contribution of the organization to the individual member. In this respect, it was assumed that the effect of professional self-esteem on the levels of job embeddedness and perceived organizational support level that would have mediating effect on this relationship. Within the scope of the research purpose, data were obtained from 201 teachers from 18 primary, secondary and tertiary education institutions operating in Çanakkale city center by questionnaire technique. Obtained data were evaluated by means of explanatory and confirmatory factor analyzes, correlation analysis, hierarchical regression analysis and sobel test and significant findings were obtained appropriately. According to the research findings; It was found that professional self-esteem had a positive and significant effect on teachers' level of job embeddedness. In addition, it has been concluded that perceived organizational support level has a partial mediation effect in this relationship.

Keywords: Professional Self-Esteem, Job Embeddedness, Perceived Organizational Support.

GİRİŞ

Günümüz örgütlerinde kalifiye çalışanları elde tutma hususu, bilim insanları ve iş dünyası paydaşları arasında çalışma ve inceleme konusu olduğu bilinmektedir. Bu çabanın hem sosyolojik hem psikolojik açıdan değerli olmasına ilaveten aynı zamanda kurumlar ve işletmeler açısından sürdürülebilirlik hususunda da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Holtom ve O’Neill (2004: 216-218)’e göre çalışanların, iş tatmini ve işe bağlanma gibi öncüller ile işe gömülmüşlük seviyelerinin artışı dolayısıyla da işyerlerine ve kendilerine katkı sağlaması beklenmektedir.

İşe gömülmüşlük, örgütsel çevrede işgörenlerin olumlu tutum ve davranış sergilemeleri üzerinde önem taşıyan bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Çünkü işe gömülmüşlük düzeyi yüksek olan işgörenlerin örgütsel rollerine daha fazla odaklanmaları, sorumluluklarını daha özenli bir şekilde icra etmeleri, iş performanslarını önemli ölçüde arttırmaları aynı zamanda işe devamsızlık yapmamaları beklenmektedir (Kanten, Kanten ve Gürlek, 2015: 1360). İşe gömülmüşlük, işgörenin örgütsel çevreyle güçlü bağlarını, örgütüyle uyum sağlamasını ve özdeşleşmesini, örgütten ayrılması durumunda feda edeceği unsurları göz önünde bulundurması olarak kavramsallaştırılmaktadır. Başka bir ifadeyle, işe gömülmüşlük; bağlantı kurma, uyum ve fedakârlık olarak üç farklı boyut çerçevesinde incelenmektedir (Mitchell ve Lee, 2001: 216). İşe gömülmüşlük işgörenin bireysel özellikleriyle çalışma yaşamındaki yönlerin benzerliğini, işi bıraktığında feda etmek durumunda kalacağı unsurları ve keyifli bir çalışma ortamına bağlılığın boyutlarını içermektedir (Holtom, Mitchel ve Lee, 2006: 319). Algılanan örgütsel destek ise örgütsel çevrede işgören tutum ve davranışlarına olumlu olarak yansımaktadır. Örneğin, işgörenler kurumları tarafından tercih edilen faaliyetlerden kaynaklanacak olası maddi veya sembolik faydalarla algılanan örgütsel desteği algılayabilirler. Ayrıca, algılanan destek, emek-ödül arasındaki ilişki benzeri beklentileri gösteren bir araç görevindedir (Eisenberger, Fasolo & Davis-Lamastro, 1990: 52). Mesleki benlik saygısı, Rosenberg, Schooler, Schoenbach & Rosenberg (1995: 141) tarafından bireyin bir bütün olarak kendisine karşı olumlu ya da olumsuz tutumu olarak ifade edilmektedir.

Bu bağlamda, örgütsel çevrede mesleki benlik saygısının olumlu sonuçlar doğurabileceği öngörülmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmada öğretmenlerin mesleki benlik saygılarının işe gömülmürlük seviyeleri üzerindeki etkisinde örgütsel destek algısının rolü incelenmektedir. Başka bir ifadeyle, araştırmada örgütsel ortamdaki mesleki benlik saygısı olgusunun çalışanların işe gömülmürlük düzeylerini etkileyeceği ve bu etkileme sürecinde algılanan örgütsel destek düzeyinin de etkili olacağı varsayılmaktadır. Ulusal ve uluslararası literatüre bakıldığında, mesleki benlik saygısının ve algılanan örgütsel desteğin bireysel ve örgütsel düzeydeki etkilerinin ele alındığı çalışmalar mevcuttur. Ancak, mesleki benlik saygısının öğretmenlerin işe gömülmürlük düzeyleri üzerindeki etkisini inceleyen ve bu etki üzerinde algılanan örgütsel desteğin rolünü ele alan çalışma bulunmamaktadır. Bu doğrultuda, çalışmada mesleki benlik saygısının öğretmenlerin işe gömülmürlük düzeyleri üzerindeki etkisini incelemek ve bu etki üzerinde algılanan örgütsel destek düzeyinin aracılık rolünün açıklanmasıyla ilgili yazına katkı sağlanması beklenmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. İşe Gömülmürlük

İşe gömülmürlük, bir insanı işine bağlayan duygusal ve kısıtlayıcı faktörlerden oluşmaktadır (Oyler, 2014:155). Başka bir ifadeyle, işe gömülmürlük, bireyin işyerinde bir ağa tutulmuş gibi bağlı kalması olarak tanımlanmıştır (Mitchell, Holtom, Lee, Sablynski ve Erez, 2001: 1104). İşyerinde çalışanın işte tutulması ile ilgili işe gömülmürlük olarak adlandırılan bir teori geliştirilmiştir. Teori kapsamında, İşe gömülmürlük, bir çalışanın işte kalma kararındaki geniş bir etki alanını temsil etmektedir. Bu etkiler; iş arkadaşlarıyla olan bağlar, kişinin yetenekleri ve işin gerekliliklerinin uyumu ve örgütün üstlendiği toplumsal hizmet aktiviteleri gibi bir dizi işyeri faktörlerinden oluşmaktadır (Holtom vd. 2006: 319).

Kurt Lewin (1951)'in "alan teorisi" (Field theory) işe gömülmürlük teorisinin gelişiminde katkı sağlamıştır. Bilişsel stillerdeki farklılaşma, bir kişinin çevrenin bileşenleriyle ilgili algılarına atfedilmektedir. Alana bağımlı bireyler bilgiyi işlemek için çevrelerindeki parça yerine bütüne odaklanırken, alandan bağımsız olanlar ise bütün yerine

parçalara odaklanmaktadırlar (Oyler, 2007: 97). Diğer bir yaklaşıma göre, Dawis (2005)'in iş düzenleme teorisi (Theory of work adjustment); bireylerin kendi nitelikleri ile çalışma ortamının nitelikleri arasında uyum sağlamak için çaba gösterdiğini öne sürmektedir. Bu teoriye göre, bireylerin ihtiyaçlarının işyerinde pekiştiriciler tarafından karşılandığı ölçüde iş tatmini sağlanabileceği öne sürülmektedir (Ng ve Feldman, 2007: 347).

Mitchell ve arkadaşları (2001), ilk olarak işe gömülmüşlüğü, örgütlerinde kalma durumunda olan bireylere odaklanarak kavramsallaştırmıştır. Özellikle, çalışanların mevcut işlerinde çalışmasını sağlayan unsurların bütünü olarak işe gömülmüşlük görülmüştür. Çalışanlar, bir dizi ağ ya da kısıtlayıcı güç ağı oluşturan duygusal ve bilişsel değerlendirmeler yoluyla ve birçok farklı türde bağlantı ile örgütlerine bağlanabilmektedirler (Sekiguchi vd., 2008: 763).

Mitchell ve arkadaşları (2001)'e göre, işe gömülmüşlük; iş tatmini ve örgütsel bağlılık gibi benzer yapılardan birkaç önemli yönden farklılık göstermektedir. İş tatmini ve örgütsel bağlılık işle alakalı faktörlere odaklanırken, işe gömülmüşlük işle ilgili konuların yanı sıra toplumla ilgili konuları da içermektedir (Crossley vd., 2007: 1032). Dolayısıyla, işe gömülmüşlük bahse konu diğer kavramlardan farklı olarak hem örgüt hem toplumsal yapıları kapsadığını ileri sürmek mümkündür.

İşe gömülmüşlüğe benzeyen bir diğer kavram, işe bağlılık (work engagement), çoğunlukla kuvvet, bağlılık ve meşguliyet ile nitelendirilen olumlu, bir zihinsel durum olarak tanımlanırken, işe gömülmüşlük, bir bireyin işine olan bağlılığının bileşenlerini bir arada toplamaktadır. İşe gömülmüşlük için; bağlantılar, kişinin çevresine uyumuna ait algısı ve işten ayrılma ile ilgili gösterdiği fedakârlıklardan oluştuğu söylenebilir (Halbesleben and Wheeler, 2008: 242). Ayrıca, işe gömülmüşlük, çalışanın örgütsel bağlılığını ifade eden diğer davranışsal ve duygusal yapılardan farklıdır. Başka bir deyişle, işe gömülmüşlük, bu kavramlardan kapsam, odak noktası ve doğası bakımından farklılık göstermektedir (Kanten, Kanten ve Dünder, 2016:69).

İşe gömülmüşlük, çalışanın performansına doğrudan ve dolaylı etki göstermekle birlikte yüksek işe gömülmüşlüğü dolaylı etkisi kapsamında çift taraflı kılıç gibi faydalarının yanında zararlarının da olabileceği belirtilmiştir (Sekiguchi vd., 2008: 763). Mitchell vd. (2001: 1104) tarafından ilk defa olarak işe gömülmüşlüğü örgütsel ve toplumsal olarak ikiye ayrıldığı ve her ikisinin de kendi arasında; uyum, ilişki ve fedakârlık alt boyutlarından oluştuğu ileri sürülmüştür.

Uyum boyutu, bir çalışanın örgütüyle ve çevresiyle ilgili algıladığı uyumluluğu veya rahatlığı olarak tanımlanmaktadır. İlişki/bağlantılar boyutu, kişi ve kurumlar veya diğer insanlar arasında resmi veya gayri resmi bağlantılar olarak kavramsallaştırılmıştır. İşe gömülmüşlük teorisi, bir dizi yapının bir çalışanı ve ailesini işle ve çalışma alanı dışını içeren sosyal, psikolojik ve finansal bir ağda birbirine bağladığını göstermektedir. Kişi ile bu yapı arasındaki bağlantı seviyesi arttıkça, çalışan yalnızca işe değil aynı zamanda kuruma da bağlanmaktadır (Holtom ve O’Neill, 2004: 218-219). Fedakârlık boyutu ise işten ayrılma durumunda, ortaya çıkabilecek maddi ve psikolojik kazanımlardan oluşacak olası kaybı belirtmektedir. Bu kayıp, kişisel olarak iş arkadaşları, ilgi çekici projeler ve yan faydalardan feragat etmeyi işaret etmektedir (Mitchell vd., 2001:1105).

Çalışanlar, kendilerini cezbeden güçlerin toplamının bir işlevi olarak işe gömülü hale gelmektedirler. Çalışanların geliştirdikleri bağlantılar, örgütle uyumları ve fedakârlık yapmak zorunda kalabilecekleri ilişkilerinin olması onları motive eden faktörler olarak değerlendirilmektedir (Bambacas ve Kulik, 2013: 1935). Chetty, Coetzee ve Ferreira (2016: 111) bireylerin yüksek düzeyde işle ilgili stres ve düşük seviyede işe gömülmüşlük yaşadıklarında, örgütsel değişime yönelik daha fazla destekleyici olabileceklerini ifade etmişlerdir.

Bu bağlamda, birçok araştırmacı, çalışanların işe gömülmüşlük seviyelerinin yükselmesinin, işten ayrılma kararlarının azalmasını sağladığı konusunda benzer sonuçlar bulmuştur (Crossley vd. 2007: 1040; Felps vd. 2009: 556; Mitchell vd. 2001: 1118; Ng, Yam ve Aguinis, 2019:107). Murphy ve arkadaşları (2013: 512) yaptıkları çalışmada, işe gömülmüşlüğü, iş güvensizliği algısı ile işte kalma niyeti arasındaki ilişkide tam aracılık etkisi gösterdiğini tespit etmişlerdir. Bergiel, Nguyen, Clenney ve Taylor (2009: 215) insan

kaynakları uygulamalarının işe gömülmüşlüğü arttırdığını ve onun da işten ayrılmayı önlediğini belirtmişlerdir. Benzer şekilde, Saoula ve arkadaşları (2019: 567) işe gömülmüşlük seviyesinin artırılması ile birçok örgütün hedefi olan işten ayrılma düzeyinin azaltılabileceğini ileri sürmüşlerdir.

Ayrıca, bazı çalışmalarda örgütsel işe gömülmüşlüğü, iş performansını ve örgütsel vatandaşlık davranışlarını katkı sağladığı belirtilmiştir (Lee vd., 2004: 711; Sekiguchi, Burton ve Sablynski, 2008: 785). Daha yeni araştırmalarda ise, işe gömülmüşlüğü olumsuz şoklara karşı destekleme yaparak geri çekilme, yeni iş arama veya üretim karşıtı iş davranışlarında bulunma gibi olumsuzlukları azalttığı anlaşılmıştır (Burton, Holtom, Sablynski, Mitchell ve Lee, 2010: 47; Holtom, Burton ve Crossley, 2012: 434).

Başka bir deyişle, birikmiş sosyal sermaye ve işe gömülmüşlüğü, insanların işyerinde kalmalarının önemli nedenleri olduğuna ve iş tatmini nedeniyle işte kalmaya kıyasla çok daha önemli olabilecekleri ifade edilmiştir (Holtom, Mitchel ve Lee, 2006: 318). Ayrıca, işe gömülmüşlüğü olumlu bulunduğu ve inovasyonla ilgili davranışlarla da önemli ölçüde ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Ng ve Feldman 2010: 1067).

Eğitim örgütleri kapsamında, Candan (2016: 68)'ın akademisyenler üzerinde yapmış olduğu çalışmada, toplumla ilişkili işe gömülmüşlük (off the job embeddedness) ile performans arasında pozitif yönlü, örgütle ilişkili işe gömülmüşlük (on the job embeddedness) ile performans arasında anlamlı bir ilişki bulunamazken, tükenmişlik arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Diğer bir çalışmada, Watson (2018: 34) işe gömülmüşlüğü etkisini yeni öğretmenler üzerinde incelediğinde özellikle işten ayrılma niyeti ile negatif ilişkili olduğunu ortaya çıkarmıştır. Kanten ve arkadaşları (2015: 1358) ise öğrenme organizasyonun hem işe gömülmüşlüğü hem de bireysel adaptif performansı olumlu yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

1.2. Mesleki Benlik Saygısı

Mesleki benlik saygısı; mesleki bir tercihe yönelerek birey tarafından mesleği için genel kabul görmüş olan benlik atıflarına ilişkin bireyin kendisinin oluşturduğu onu değerli hissetme yönündeki yargısıdır (Arıcak, 1999: 22).

Kimlik teorisinin (Identity theory) benlik saygısının çeşitli açıdan kavramsallaştırması kapsamında teorik bir çerçeve sağlayabileceği değerlendirilmektedir (Castve Burke, 2002: 1041). Benlik saygısı çoğunlukla bireyin kendisini olumlu olarak değerlendirmesini ifade etmektedir (Gecas 1982: 5). Psikolojik teorilerin büyük çoğunluğu benlik saygısının, insan motivasyonu ile genel olarak uyumlu ve arzu edilen sonuçların geniş bir yelpazesi içerisinde istenen sonuçlarla bağlantılı olan yaygın bir güç olduğunu varsaymaktadır. Diğer taraftan, benlik saygısı arayışı açıkça olumsuz sonuçlara ve istenmeyen davranışlara da yol açabilmektedir (Pyszczynski, Greenberg, Solomon, Arndt & Schimmel, 2004: 435). Benlik saygısı; yetkinlik/güç ve değer/erdem olmak üzere temelde iki farklı boyuttan oluşmaktadır (Gecas 1982: 5). Yetkinlik boyutu (etkinlik temelli benlik saygısı) insanların kendilerini yetenekli ve etkili gördükleri seviye anlamına gelmektedir. Değer boyutu (değer temelli öz saygı) ise, bireylerin kendilerini ne kadar değerli insan olarak hissettikleri seviyeyi ifade etmektedir (Cast ve Burke, 2002: 1042).

Öğretmenleri ele alan, Khezerlou (2017: 113) çalışması ile; İranlı ve Türk İngilizce öğretmenlerinin mesleki benlik saygısı düzeyleri ile iş tükenmişliği (duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve bireysel başarı) arasında güçlü bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca, Bayani ve Bagheri (2018: 6) öğretmenlerin tükenmişlik seviyelerinin azaltılmasında mesleki benlik saygısının önemini hem bağlamsal hem de bireysel faktörlerin etkileşimine dikkat çekerek belirtmişlerdir. Soğukpınar (2014: 94), rehber öğretmenlerin benlik saygısı ile mesleki benlik saygısı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu teyit etmiştir. Çankıran (2019: 79-80) ise, özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin mesleki benlik saygısıyla mesleki tükenmişlik düzeyleri arasında negatif; iş doyumunu arasında ise pozitif yönde ilişki olduğunu tespit etmiştir. Diğer bir çalışmada, Benevene, Ittan & Cortini, (2018: 4) öğretmenlerin iş tatmini ve benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. Ayrıca, sonuçlara göre

öğretmenlerin iş tatmininin, benlik saygısı ve sağlık düzeyleri arasındaki ilişkide tamamen aracılık etkisi gösterdiği anlaşılmıştır.

1.3. Algılanan Örgütsel Destek

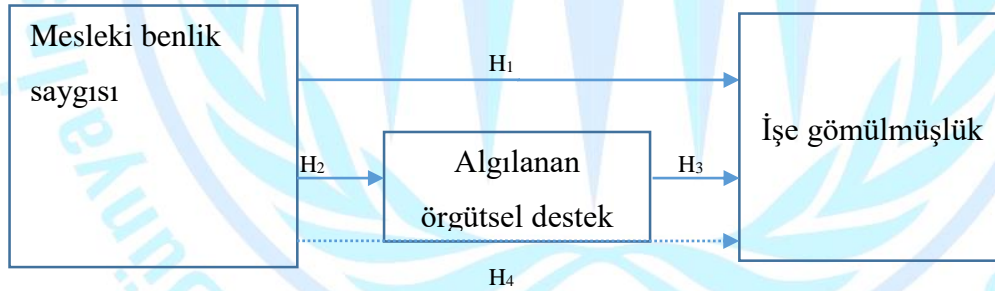
Örgütsel destek kavramının; sosyo-duygusal ihtiyaçları karşılamak, bireyin kuruluş tarafından ödüllendirilmesine yönelik çalışma çabasını arttırmak, kuruluşun çalışana verdiği değeri göstermesi ve bireyin refahına ilişkin evrensel inançlarının geliştirilmesi gibi katkılar sağlayabileceği ileri sürülmektedir (Eisenberger, Stinglhamber, Vandenberghe, Sucharski, & Rhoades, 2002: 565). Ayrıca, sosyal değişim teorisi (Social Exchange theory) ve karşılıklılık normuna (Norm of reciprocity) uygun olarak çalışanlar, organizasyonları tarafından katkılarında değer verildiğini ve refah seviyelerinin önemsendiğini algılamaları durumunda, kariyerlerinden daha yüksek düzeyde tatmin ve daha az örgütsel destek algılayanlardan daha fazla işte kalma niyetini ifade etmektedirler (Armstrong-Stassen ve Ursel, 2009:213).

Örgütsel desteğin, çalışanın örgütüne sevgiyle bağlanmasını arttırdığı ve örgütsel hedeflerin daha fazla başarılması durumunda ödüllendirileceği beklentisini yükselttiği kabul edilmektedir (Eisenberger vd., 1986: 500). Riggle, Edmondson & Hansen (2009: 1027) yaptıkları çalışmada, algılanan örgütsel desteğin iş tatmini ve örgütsel bağlılık üzerinde güçlü ve pozitif, çalışan performansı üzerinde ise orta seviyede etkisi olduğunu diğer taraftan, işten ayrılma niyeti üzerinde güçlü ve olumsuz bir etki gösterdiği anlaşılmıştır. Ayrıca, Eder ve Eisenberger (2008: 56) çalışanların yüksek algılanan örgütsel destekle karşılaştıklarında, onun geri çekilme davranışının yayılma riski üzerinde güçlü bir önleyici etkiye sahip olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Örgütsel desteği karşılıklılık açısından ele alan Shanock ve Eisenberger (2006: 689) yaptıkları çalışmada, yöneticilerin örgütleri ve çalışanlar tarafından desteklendiklerini algıladıkları durum sonucunda, bahse konu yöneticilerin astlarını destekleyebilecekleri, buna karşılık olarak da astların algılanan yönetici desteğine olumlu katkı sağlanabileceği ve performanslarına da destekleyici etki yapabileceği hususu tespit edilmiştir.

Çalışanların benlik saygı düzeyi arttıkça işkolikliğinin alt boyutları olan işten zevk alma ve işe güdülenmenin de arttığı ve bu ilişkide algılanan örgütsel desteğin de pozitif katkı sağladığı tespit edilmiştir (Çiftçi ve Çankaya, 2019: 529). Ayrıca, Giosan, Brooks, Holtom, ve Watson (2005:38) tarafından algılanan örgütsel destek ve yönetici desteği ikilisinin işe gömülmüşlüğü artırabileceği ileri sürülmüştür.

Sonuç olarak, bireylerin mesleki benlik saygılarının, algılanan örgütsel destek seviyelerinin ve işe gömülmüşlük düzeylerinin üzerinde çeşitli öncülün etkisinin olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda araştırmada, öğretmenlerin mesleki benlik saygılarının işe gömülmüşlüğü etkilemesinde algılanan örgütsel destek düzeylerinin aracılık edebileceği hususundan yola çıkarak; öğretmenlerin mesleki benlik saygılarının işe gömülmüşlüklerini etkilemesinde algılanan örgütsel destek düzeylerinin aracılık etkisi gösterebileceği varsayılmaktadır. Bu doğrultuda aşağıdaki araştırma modeli ve hipotezleri geliştirilmiştir:

Şekil 1. Araştırma Modeli

H₁: Mesleki benlik saygısı öğretmenlerin işe gömülmüşlük düzeylerini etkilemektedir.

H₂: Mesleki benlik saygısı öğretmenlerin örgütsel destek algısını etkilemektedir.

H₃: Algılanan örgütsel destek öğretmenlerin işe gömülmüşlük düzeylerini etkilemektedir.

H₄: Algılanan örgütsel destek öğretmenlerin mesleki benlik saygısı ve işe gömülmüşlük düzeyi arasındaki ilişkide aracılık etkisi göstermektedir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Araştırmanın amacı, öğretmenlerin mesleki benlik saygısı ile işe gömülmüşlük düzeyleri üzerindeki etkisinde algılanan örgütsel desteğin aracılık etkisinin incelenmesidir. Bu doğrultuda, araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket formunda, öğretmenlerin mesleki benlik saygısı ile işe gömülmüşlük eğilimlerini ve algılanan örgütsel destek düzeylerini ölçmek amacıyla üç ayrı ölçek kullanılmıştır. Ölçeklerde yer alan ifadelerin yanıtları için beş aralıklı Likert tipi metrik ifadeye yer verilmiştir. İlgili örneklemden elde edilen verilere öncelikle keşfedici faktör analizi yapılmış, sonrasında ise araştırma hipotezlerinin test edilmesi amacıyla hiyerarşik regresyon analizinden yararlanılmıştır.

2.1. Araştırmanın Kapsamı ve Örneklemi

Araştırmanın konu açısından kapsamı; öğretmenlerin mesleki benlik saygısı ile işe gömülmüşlük düzeyleri ve algılanan örgütsel destek algısı arasındaki ilişkilerin açıklanmasıyla sınırlandırılmıştır. Araştırmada mesleki benlik saygısı; tek boyutta; işe gömülmüşlük; uyum, bağ ve fedakârlık olarak üç boyutta; algılanan örgütsel destek ise tek boyut altında ele alınmıştır. Araştırmanın uygulama açısından kapsamını Çanakkale il merkezinde faaliyet gösteren 18 adet ilk ve orta seviyeli okulunda görev yapan 201 öğretmen oluşturmaktadır. Okullara elden teslim edilen 260 adet anket formundan geriye dönen 213 adet (%82) anket formunun, 201 adedi (%77) değerlendirme kapsamına alınmıştır.

2.2. Araştırmanın Ölçekleri

Ölçeklerde bulunan ifadelerin cevapları için eşit aralıklı olduğu varsayılan beş aralıklı Likert tipi derecelendirme (“1=Kesinlikle katılmıyorum” ... “5=Kesinlikle katılıyorum”) kullanılmıştır. Ayrıca anket formunda 7 adet demografik soruya yer verilmiştir. Ölçekler, pilot araştırma (n=30) vasıtasıyla gözden geçirilmiş ve gerekli olan düzeltmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan tüm ölçeklerinin yapısal geçerlilikleri ve güvenilirlik düzeyleri de test edilmiştir.

Mesleki Benlik Saygısı: mesleki benlik saygısının ölçülmesinde, Arıcağ (1999) tarafından geliştirilen ve Soğukpınar (2014) tarafından güvenilirliğı test edilmiş olan ölçek kullanılmıştır. Toplam 30 ifadeden oluşan ölçeğın yapı geçerliliğinin sağlanması amacıyla açıklayıcı (keşfedici) faktör analizi uygulanmıştır. Temel bileşenler analizinde, Kaiser Meyer-Olkin (KMO) testi, örneklemin faktör analizi için yeterli olduğunu (KMO değeri .887) göstermiştir. Keşfedici faktör analizi sonucunda verilerin ölçeğın tek faktörlü yapısına uyum sağladığı belirlenmiş ve 23 madde faktör yükünün 0.50'nin altında kalması sebebiyle analiz dışında bırakılmıştır. Kalan maddelerin faktör yüklerinin .65 ile .79 arasında olduğu görülmüştür. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğın Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .84 olarak bulunmuştur.

İşe Gömülmüşlük: işe gömülmüşlüğü ölçülmesinde, Ng ve Feldman (2009)'ın çalışmalarında yer alan ölçek kullanılmıştır. Ölçekte 5 ifade uyum, 4 ifade bağıllık, 6 ifade fedakârlık boyutunda olmak üzere üç boyut ve toplam 15 ifade yer almaktadır. İşe gömülmüşlüğüne ilişkin verilere, ölçeğın yapı geçerliliğinin sağlanması amacıyla açıklayıcı (keşfedici) faktör analizi uygulanmıştır. Temel bileşenler analizinde, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi, örneklemin faktör analizi için yeterli olduğunu (KMO değeri .85) göstermiştir. Keşfedici faktör analizi sonucunda bağıllık boyutu ve toplam 7 madde faktör yüklerinin 0.50'nin altında kalması sebebiyle analiz dışında bırakılmış ve kalan maddelerin iki faktörlü yapıya uyum sağladığı görülmüştür. Kalan maddelerin faktör yüklerinin .58 ile .90 arasında olduğu belirlenmiştir. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğın Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .843 olarak bulunmuştur.

Algılanan Örgütsel Destek: algılanan örgütsel desteğın ölçülmesinde, Armstrong-Stassen ve Ursel (2009)'in çalışmasında kullanılan ölçeğın Turunç ve Çelik (2010) tarafından Türkçe geçerlemesi yapılmış formu kullanılmıştır. Toplam 10 ifadeden oluşan ölçeğın yapı geçerliliğinin sağlanması amacıyla açıklayıcı (keşfedici) faktör analizi uygulanmıştır. Temel bileşenler analizinde, Kaiser Meyer-Olkin (KMO) testi, örneklemin faktör analizi için yeterli olduğunu (KMO değeri .90) göstermiştir. Keşfedici faktör analizi sonucunda verilerin ölçeğın tek faktörlü yapısına uyum sağladığı belirlenmiş ve 2 madde faktör yükünün 0.50'nin altında kalması sebebiyle analiz dışında bırakılmıştır. Kalan

maddelerin faktör yüklerinin .60 ile .86 arasında olduğu görülmüştür. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .902 olarak bulunmuştur.

Keşfedici faktör analizlerinin sonucunda AMOS 22 programı kullanılarak, doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve her bir ölçeğin uyum iyiliği değerleri hesaplanmıştır. Her ölçek için iyi uyum iyiliği olduğu görülmüştür. Tablo 1’de araştırmanın ölçeklerine ilişkin doğrulayıcı faktör analizi sonuçları verilmektedir.

Tablo 1. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonucunda Ölçeklerin Uyum İyiliği Değerleri

Değişkenler	X ²	d.f.	χ^2/df ≤ 5	GFI ≥ .85	AGF I ≥ .80	CFI ≥ .90	IFI ≥ .90	NFI ≥ .90	RMSEA ≤ 0.08
Mesleki Benlik Saygısı	20,770	17	2.742	.970	.940	.985	.985	.957	.049
İşe Gömülmüşlük	46,612	8	3.667	.947	.888	.958	.958	.936	.093
Algılanan Örgütsel Destek	36,299	18	2.017	.958	.917	.981	.981	.963	.071

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan 201 öğretmenin önemli bir kısmı (%61)’sı kadın, (%39)’u ise erkektir. Öğretmenlerin büyük çoğunluğu (%80)’ü lisans düzeyinde; %16’sı ise lisansüstü eğitim düzeyine sahiptir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %33’ü 34-41 yaş, %27’si 42-49 yaş, %19’u 26-33 yaş ve %17’si ise 50 yaş ve üzerindedir. Öğretmenlerin çalıştığı okul seviyesi açısından dağılımına bakıldığında %34’ünün ilkökul %32’sinin ortaokul ve %33’ünün ise lise seviyesindeki eğitim kurumunda görev yaptığı görülmektedir. Çocuk sayısı açısından değerlendirildiğinde, öğretmenlerin %38’i iki çocuklu, %35’i ise bir çocukludur. Gelir düzeyi kapsamında büyük çoğunluk %95’inin orta düzeyde olduğu anlaşılmıştır.

3.2. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmada elde edilen verilere korelasyon analizi yapılmış; mesleki benlik saygısı, algılanan örgütsel destek ile işe gömülmüşlük değişkenlerine ilişkin ortalama, standart sapma ve korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Tablo 2’de hesaplanan tüm değerler verilmektedir.

Tablo 2. Değişkenlere İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

	Ort.	S.S	1	2	3
Mesleki benlik saygısı	4.15	.67	1		
Algılanan örgütsel destek	3.84	.69	.428**	1	
İşe gömülmüşlük	3.73	.62	.497**	.722**	1

** $p < 0.01$ * $p < 0.05$

Tablo 2’de korelasyon matrisinde verilen bulgular incelendiğinde, öğretmenlerin mesleki benlik saygısı düzeyleri ile algılanan örgütsel destek düzeyleri arasında ($r = .428$; $p < 0.01$) pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu; öğretmenlerin mesleki benlik saygısı ile işe gömülmüşlük düzeyleri arasında ($r = .497$; $p < 0.01$) pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca algılanan örgütsel destek ile işe gömülmüşlük arasında ise ($r = .722$; $p < 0.01$) pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

3.3. Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Araştırma hipotezlerinde ileri sürülen değişkenler arası ilişkilerin belirlenebilmesi amacıyla regresyon analizi uygulanmıştır. Hipotez testlerine ilişkin bulgular Tablo 3’te verilmektedir.

Tablo 3. Mesleki Benlik Saygısının İşe Gömülmüşlük Üzerindeki Etkisi

Değişken	B	Beta	R ²	Anlamlılık
Mesleki benlik saygısı	.460	.497	.247	.000
Bağımlı Değişken: İşe Gömülmüşlük 1- R=.497 F = 65.239**				

Tablo 3'teki bulgular, mesleki benlik saygısının öğretmenlerin işe gömülmüşlük ($\beta = .460$ $p < 0.01$) düzeylerini olumlu ve anlamlı yönde etkilediğini göstermektedir, H₁ hipotezi desteklenmektedir. Elde edilen bu bulgu, eğitim kurumlarında mesleki benlik saygısının öğretmenlerin tutum ve davranışlarına olumlu yönde yansıdığını, öğretmenlerin örgütte kalma kararı vermelerini etkilediğini göstermektedir.

Tablo 4. Mesleki Benlik Saygısının Algılanan Örgütsel Destek Üzerindeki Etkisi

Değişken	B	Beta	R ²	Anlamlılık
Mesleki benlik saygısı	.443	.428	.184	.000
Bağımlı Değişken: Algılanan Örgütsel Destek 1- R=.428 F = 44.741**				

Tablo 4'teki bulgular, mesleki benlik saygısının öğretmenlerin algılanan örgütsel destek ($\beta = .443$ $p < 0.01$) düzeylerini olumlu ve anlamlı yönde etkilediğini göstermektedir, H₂ hipotezi desteklenmektedir. Elde edilen bu bulgu, eğitim kurumlarında mesleki benlik saygısının öğretmenlerin algıladıkları örgütsel desteğe olumlu yönde yansıdığını, öğretmenlerin örgütlerinin desteğini hissetmeleri hususunu etkilediğini göstermektedir.

Tablo 5. Algılanan Örgütsel Desteğin İşe Gömülmüşlük Üzerindeki Etkisi

Değişken	B	Beta	R ²	Anlamlılık
Algılanan Örgütsel Destek	.646	.722	.521	.000
Bağımlı Değişken: İşe Gömülmüşlük 1- R=.722 F = 216.657**				

Tablo 5’deki bulgular, algılanan örgütsel desteğin öğretmenlerin işe gömülmüşlük ($\beta = .646$ $p < 0.01$) düzeylerini olumlu ve anlamlı yönde etkilediğini göstermektedir, H₃ hipotezi desteklenmektedir. Elde edilen bu bulgu, eğitim kurumlarında algılanan örgütsel desteğin öğretmenlerin algıladıkları işe gömülmüşlük düzeylerine olumlu yönde yansıdığı, öğretmenlerin işe gömülmüşlük davranışı gösterme ve örgütte kalma kararı vermelerini etkilediğini göstermektedir.

Tablo 6. Algılanan Örgütsel Desteğin İşe Gömülmüşlük ve Mesleki Benlik Saygısı Üzerindeki Aracılık Etkisi

Değişken	B	Beta	R ²	Anlamlılık	Sobel Testi
Mesleki Benlik Saygısı	.213	.230	.564	.000	z= 5,87 p= .000
Algılanan Örgütsel Destek	.558	.624	.564		
Bağımlı Değişken: İşe Gömülmüşlük 1- R=.751 F = 128.236**					

Tablo 6’daki bulgular doğrultusunda, Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilerin şartların sağlandığı görülerek, mesleki benlik saygısının işe gömülmüşlük düzeyleri üzerindeki etkisinde algılanan örgütsel destek düzeyinin kısmi aracılık etkisine sahip olduğu hiyerarşik regresyon analizi ve ayrıca sobel testi aracılığıyla belirlenmiş ve H₄ hipotezi desteklenmiştir. Analiz kapsamında modelde çoklu doğrusal bağlantı sorunu olup olmadığını belirlemek amacıyla doğrusallık (collinearity) kontrol edilmiştir. Elde edilen değerler, bağımsız değişkenler arası çoklu bağlantı sorunu olmadığını doğrulayan sonuçlar vermiştir (Tolerans > .2; VIF < 10). Elde edilen bu bulgu, eğitim kurumlarında mesleki benlik

saygısı ve algılanan örgütsel desteğin birlikte öğretmenlerin algıladıkları işe gömülmürlük düzeylerine olumlu yönde yansığını ve öğretmenlerin örgütte gömülmürlük sergileyerek kalma kararı vermelerini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

SONUÇ

Mesleki benlik saygısının, işe yönelik olumlu düşünce oluşturması açısından bireyler ve dolayısıyla örgütler için de hayati önem taşıdığını söylemek mümkündür. Örgüt tarafından hedeflere ulaşmada mesleki benlik saygısı seviyesinin yüksek olması, arzu edilen sonuçların elde edilmesinde katkı sağlayan temel bir özellik taşımaktadır. Diğer taraftan, örgütsel desteğin, çalışanların örgüte yönelik olumlu tutum geliştirmesinde etki sağladığı anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle, algılanan örgütsel destek, örgütün çalışanlara değerli ve önemli olduklarını hissettirmeleri ile gerçekleşebileceği ve çalışanların da olumlu duyguları tecrübe etmesine yardımcı olacağı beklenmektedir. Diğer bir değişken olan, işe gömülmürlük ise, hem iş hem de toplumsal boyutta uyum, bağlanma ve fedakârlık gibi alanlarda işe bağlılık ve adanmışlıktan farklı olarak işe gömülme sağlayan bir dizi olgunun toplamından elde edilen çıktıyı ifade etmektedir.

Araştırmada, öğretmenlerin mesleki benlik saygısı ile işe gömülmürlük sergileme düzeylerini üzerindeki etkisi ve bu ilişkide algılanan örgütsel destek düzeyinin aracılık etkisi incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, araştırma kapsamındaki okullarda görev yapan öğretmenlerin mesleki benlik saygısı ile işe gömülmürlük sergileme düzeyleri arasında olumlu ve anlamlı bir ilişki görülmektedir. Bu sonuç, öğretmenlerin mesleki benlik saygısı seviyesi arttıkça, işe gömülmürlük düzeylerini de arttırdığı ve kurumlarına, iş arkadaşlarına ve öğrencilerine de faydalı olabilecek sonuçlar doğurması beklenen işe gömülmürlük davranışı sergileyebileceklerini göstermektedir.

Bununla birlikte, araştırma bulguları öğretmenlerin mesleki benlik saygısı seviyelerinin, işe gömülmürlük sergileme düzeylerini anlamlı düzeyde etkilediğini belirtmektedir. Mesleki benlik saygısı düzeyinin işe gömülmürlüğü arttırarak hem iş hem de toplumsal açıdan katkı sağlaması beklenmektedir. Ayrıca, aracılık ilişkisi bağlamında

sonuçlar irdelendiğinde, öğretmenlerin mesleki benlik saygısı ile işe gömülmüşlük sergileme düzeylerini üzerindeki etkisi ve bu ilişkide algılanan örgütsel destek düzeyinin kısmi aracılık etkisi sonucu elde edilmiştir. Bu sonuca göre, Bergiel ve arkadaşları (2009) çalışmalarında elde edilen insan kaynakları uygulamaları ve işe gömülmüşlük kapsamındaki ve Giosan ve arkadaşları (2005) çalışmalarında elde edilen algılanan örgütsel ve yönetici desteği bulguları ile bu çalışmanın aracılık ilişkisinin benzerlik taşıdığı görülmektedir. Bergiel ve arkadaşları (2009) insan kaynakları uygulamaları aracılığıyla işe gömülmüşlüğü artırılabilirliğini belirtmiştir. Bu çalışma kapsamında ise eğitim kurumlarının, örgütsel destek ortamı yaratması ile öğretmenlerin işe gömülmüşlük düzeyinin artırılabilirliği ön görülmektedir. Elde edilen sonucu, eğitim örgütlerinde öğretmenlerin mesleki benlik saygılarının içsel (intrinsic) olarak geliştirilmesi ve örgütsel destek seviye algılarının da geliştirilmesi için gerekli çalışmanın özel eğitim programları aracılığıyla yapılması durumunda, örgüt için olumlu olarak değerlendirilen işe gömülmüşlük seviyelerinin artırılmasının olanaklı olabileceği şeklinde yorumlamak mümkündür.

Bu araştırma kapsamındaki eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin işe gömülmüşlük sergileme düzeylerinin mesleki benlik saygısı seviyelerinden ve de örgütsel destek algısı düzeylerinden etkilendiği görülmektedir. Bu bağlamda, eğitim kurumlarına çalışanlarına örgütsel destek algısı yaratma ve bu şekilde bir ortam geliştirme program ve politikalarını uygulamaları önerilebilir. Öğretmenlerin de meslek benlik saygısı için bireysel çaba göstermeleri ve ayrıca farkındalık ve gelişim programlarına katılmaları durumunda işe gömülmüşlük düzeylerinin artması mümkündür. Araştırmacılara ise, eğitim kurumları açısından önem taşıyan işe gömülmüşlüğü farklı öncüller ve farklı tutum ve davranışlara yönelik farklı örneklerde olumlu ve muhtemel olumsuz yönlerinin incelenmesi önerilebilir. Ayrıca, yönetim tarzları, kişilik ve yenilikçilik gibi değişkenler ile işe gömülmüşlük arasındaki ilişkilerinin incelenmesi anlamlı sonuçları ortaya çıkarabilir.

KAYNAKÇA

Arıca, T. (1999). Öğretmen Adaylarının Benlik Saygısı ve Mesleki Benlik Saygılarının Geliştirilmesine Yönelik Bir Grupla Psikolojik Danışma Uygulaması. M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi 11, 11-22.

Armstrong-Stassen, M. and Ursel, N.D. (2009). Perceived organizational support, career satisfaction, and the retention of older workers. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 82, 201-220.

Bambacas Mary & Kulik, T. Carol (2013) Job embeddedness in China: how HR practices impact turnover intentions. *The International Journal of Human Resource Management*, 24(10),1933-1952, Doi: 10.1080/09585192.2012.725074.

Baron, R.M. ve Kenny, D.A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.

Bayani, A.A. & Baghery, H. (2018). Exploring The Influence Of Self-Efficacy, School Context And Self-Esteem On Job Burnout Of Iranian Muslim Teachers: A Path Model Approach. *Journal of Religion and Health* <https://doi.org/10.1007/s10943-018-0703-2>.

Bergiel, E. B., Nguyen, V. Q., Clenney, B. F. & Taylor, G. S. (2009). Human Resource Practices, Job Embeddedness and Intention to Quit. *Management Research News*, 32(3), 205-219.

Benevene, P., Ittan, M. M. & Cortini, M. (2018). Self-Esteem and Happiness as Predictors of School Teachers' Health: The Mediating Role of Job Satisfaction. *Frontiers in Psychology*, 9,933, 1-5, doi:10.3389/fpsyg.2018.00933.

Burton, J. P.,Holtom, B. C., Sablynski, C. J., Mitchell, T. R., & Lee, T. W. (2010). The buffering effects of job embeddedness on negative shocks. *Journal of Vocational Behavior*, 76, 42-51.

Candan, H. (2016). Türkiye’de Akademisyenlerin İşe Gömülmüşlükleri İle Performans ve Tükenmişlikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. IOSR Journal of Business and Management, 18(3), Ver. II (Mar. 2016), 68-80.

Cast, A.D. ve Burke, P. J. (2002). A Theory of Self-Esteem. SocialForces, March 2002, 80(3), 1041-1068.

Chetty, P. J.,Coetzze, M., & Ferreira, N. (2016). Sources of job stres and cognitive receptivity to change: the moderating role of job embeddedness. South African Journal of Psychology, 46(1) 101-113.

Crossley, C. D.,Bennett, R. J., Jex, S. M., & Burnfield, J. L. (2007). Development of a globalmeasure of job embeddedness and integration into a traditional model of voluntary turnover. Journal of Applied Psychology, 92(4), 1031-1042.

Çankıran, S. (2019). Özel Eğitim Alanında Çalışan Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik ve İş Doyumlarının Mesleki Benlik Saygısı ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Çiftçi, G.E. ve Çankaya, M. (2019). İşkoliklik ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişki ve Örgütsel Desteğin Aracılık Rolü: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma. Akademik İncelemeler Dergisi, 14(1), 499-536.

Eder, P. ve Eisenberger, R. (2008). Perceived Organizational Support: Reducing the Negative Influence of Coworker Withdrawal Behavior. Journal of Management, 34(1), February 2008, 55-68, DOI: 10.1177/0149206307309259.

Eisenberger R., Huntington R., Hutchinson S. & Sowa D. (1986). Perceived organizational support. Journal of Applied Psychology, 71(3), 500-507.

Eisenberger, R., Fasolo, P. & Davis-Lamastro V. (1990), Perceived Organizational Supportand Employee Diligence, Commitment and Innovation. Journal of Applied Psychology, 75, 51-59.

Eisenberger, R., Stinglhamber, F., Vandenberghe, C. Sucharski, I., & Rhoades, L. (2002). Perceived supervisor support: contributions to perceived organizational support and employee retention. *Journal of Applied Psychology*, 87, 565-573.

Giosan, C., Brooks, C., Holtom, B. C. & Watson, M. R. (2005). Antecedents to job embeddedness: The role of individual, organizational and market factors. *Journal of Organizational Psychology*, 5(4), 31-44.

Holtom, B. C., Burton, J. P., & Crossley, C. D. (2012). How negative affectivity moderates the relationship between shocks, embeddedness and worker behaviors. *Journal of Vocational Behavior*, 80, 434-443.

Holtom, B. C., Mitchell, T. R., & Lee, T. W. (2006). Increasing human and social capital by applying job embeddedness theory. *Organizational Dynamics*, 35, 316-331.

Holtom, B.C. ve O'Neill, B.S. (2004). Job embeddedness: A Theoretical Foundation for Developing a Comprehensive Nurse Retention Plan. *Journal of Nursing Administration*, 34, 216-227.

Khezerlou, E. (2017). Professional Self-Esteem as a Predictor of Teacher Burnout across Iranian and Turkish EFL Teachers. *Iranian Journal of Language Teaching Research*, 5(1), 113-130.

Kanten, P., Kanten, S. ve Gürlek, M. (2015). The Effects of Organizational Structures and Learning Organization on Job Embeddedness and Individual Adaptive Performance. *Procedia Economics and Finance*, 23, 1358-1366.

Kanten, P., Kanten, S. ve Dündar, G. (2016). Ücret Tatmininin ve İşin Özelliklerinin İşe Gömülmüşlük Üzerindeki Etkisinde Mutluluğun Rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 18(3), 64-88.

Lee, T.W, Mitchell, T.R, Sablinski, C.J, Burton, J.P, Holtom, B.C. (2004). The effects of job embeddedness on organizational citizenship, job performance, volitional absences, and voluntary turnover. *Academy of Management Journal*, 47(5), 711-722.

Mitchell, T. R., Holtom, B. C., Lee, T. W., Sablinski, C. Z. & Erez, M. (2001). Why People Stay: Using Job Embeddedness to Predict Voluntary Turnover. *Academy of Management Journal*, 44(6), 1102-1121.

Mitchell, T. R., & Lee, T. W. (2001). The unfolding model of voluntary turnover and job embeddedness: foundations for a comprehensive theory of attachment. *Res. Organ. Behav.* 23, 189-246.

Murphy, W. M., Burton, J.P., Henagan, S.C. & Briscoe, J.P. (2013). Employee Reactions to Job Insecurity in a Declining Economy: A Longitudinal Study of the Mediating Role of Job Embeddedness. *Group & Organization Management* 38(4), 512-537.

Ng, T.W.H. & Feldman, D.C. (2007). Organizational Embeddedness and Occupational Embeddedness Across Career Stages. *Journal of Vocational Behavior*, 70, 336-351.

Ng, T.W.H. & Feldman, D.C. (2010). The Impact of Job Embeddedness on Innovation-Related Behaviors. *Human Resource Management*, November–December, 49(6), 1067-1087, Doi: 10.1002/hrm.20390.

Ng, T.W.H., Yam, K.C. & Aguinis, H. (2019). Employee perceptions of corporate social responsibility: Effects on pride, embeddedness, and turnover. *Personnel Psychology*, 72, 107-137.

Oyler, J. D. (2007). Core Self-Evaluations and Job Satisfaction: The Role of Organizational and Community Embeddedness, Unpublished Doctoral Dissertation. Faculty of Virginia Polytechnic Institute and State University.

Oyler, J. D. (2014). Exploring the Content and Factorial Validity of Job Embeddedness Through the Lens of a Multigroup Sample. *Journal of Career Assessment*, 22(1), 153-175.

Pyszczynski, T., Greenberg, J., Solomon, S., Arndt, J., & Schimel, J. (2004). Why do people need self-esteem? A theoretical and empirical review. *Psychological Bulletin*, 130(3), 435-468, doi:10.1037/0033-2909.130.3.435.

Riggle, R. J., Edmondson D. R. & Hansen, J. D. (2009). A meta-analysis of the relationship between perceived organizational support and job outcomes: 20 years of research. *Journal of Business Research*, 62, 1027-1030.

Rosenberg, M., Schooler, C., Schoenbach, C. & Rosenberg, F. (1995). Global Self-Esteem and Specific Self-Esteem. *American Sociological Review*, 60(1), Feb., 141-156.

Sekiguchi, T., Burton, J. P. & Sablynski, C. J. (2008). The Role of Job Embeddedness on Employee Performance: The Interactive Effects with Leader-Member Exchange and Organizational-Based Self-Esteem. *Personnel Psychology*, 61, 761-792.

Shanock, L. R. & Eisenberger, R. (2006). When Supervisors Feel Supported: Relationships with Subordinates' Perceived Supervisor Support, Perceived Organizational Support, and Performance. *Journal of Applied Psychology*, 91(3), 689-695.

Soğukpınar, E. (2014). Rehber Öğretmenlerin Benlik Saygısı İle Mesleki Benlik Saygısı Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

Saoula, O., Fareed, M. Hamid, R. A., Al-Rejal, H. M. E. A. & Ismail, S.A. (2019). The Moderating Role of Job Embeddedness on the Effect of Organisational Justice and Organisational Learning Culture on Turnover Intention: A Conceptual Review. *Humanities & Social Sciences Reviews*, 7(2), 563-571, <https://doi.org/10.18510/hssr.2019.7267>.

Turunç, Ö. ve Çelik, M. (2010). Çalışanların Algıladıkları Örgütsel Destek ve İş Stresinin Örgütsel Özdeşleşme ve İş Performansına Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi*, 17(2), 183-206.

Watson, J. M. (2018). Job embeddedness may hold the key to the retention of novice talent in schools. *Educational Leadership Administration. Teaching and Program Development*, 29(1), 26-43

World Journal of Human Sciences, 2020 - 2

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 2

ISSN: 2717-6665

ISSN: 2717-6665

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/insan>

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

Mehmet Fuad Köprülü'nün İlmî ve Siyasî Hayatı

Davud KAPUCU¹⁸

ÖZET

Fuad Köprülü, tarihçi, hukuk tarihçisi, din tarihçisi, edebiyatçı ve siyasetçi kimliği ile Türk kültür tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Özellikle Türkiye’de tarih anlayışını tek yönlü yani statik bir yapıdan kurtararak, olayların sosyal ve ekonomik yönleriyle aktarılmasında önemli bir yer edinmiştir.

Yeni Türkiye devletinin tarih anlayışının ortaya çıkmasında ve bilimsel eksenli yazım tarzının benimsenmesinde önemli bir konuma sahip olmuştur. Köprülü’nün çalışmalarında gösterdiği titizliği ve metoda büyük önem veren çalışma yöntemi, Türkiye’de “Modern Tarihçiliğin Babası” olarak nitelendirilmesine yol açmıştır.

Bu çalışmada, Mehmet Fuad Köprülü’nün hayatı, siyasi yaşamı ve tarih anlayışı, çok yönlü olarak ortaya konulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Fuad Köprülü, Modern Tarih, Sosyal Tarih, Osmanlı’nın Kuruluşu.

¹⁸ Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

The Science and Political Life of Mehmet Fuad Köprülü

ABSTRACT

Fuad Köprülü had an important place in Turkish history with his historian, historian of law, religion historian, literary and politician identity. Turkey in particular the freeing sense of history one way that a static structure, has an important role in the transmission of social and economic aspects of the event.

The adoption of the emergence of a new government of Turkey and the scientific understanding of historical styles of writing axis is located in a major city center. Crossroad's diligence in study and the method in which the working method attaches great importance to Turkey's "Father of Modern Historiography" which he describes as the road was opened.

In this study, Mehmet Fuad Köprülü's life, his political life and his understanding of history will be presented from a wide perspective in a multi-faceted perspective.

Keywords: Fuad Köprülü, Modern History, Social History, Foundation of the Ottoman Empire.

GİRİŞ

Prof. Dr. Fuad Köprülü, çok yönlü bir bilim adamı olarak Türkiye tarihinde önemli bir yere sahiptir. Tarihçi, edebiyatçı hukukçu kimliği yanında, aynı zamanda siyasetçi vasfı ile de ön plana çıkan birisidir. Türkiye’de sosyal ve modern tarih anlayışının kurucularından biri olarak nitelendirilen Fuad Köprülü; çalışmaları, fikirleri ve metotlarıyla bir neslin yetişmesinde önemli bir yere sahip olmuştur. Dünya’daki tarih ekollerinden faydalanmak suretiyle, Türkiye’de özgün ve milli bir tarih anlayışının kurulmasında etkili olmuştur (Küçüktepe, 2018: 5).

XX. Yüzyıl Türkiye’inde yetişen nadir ve değerli şahsiyetlerden biri olan Prof.Dr. Fuad Köprülü’nün hayatı ve çalışmaları hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Yapılan literatür çalışmasında, Türkiye’de modern tarih anlayışının Fuad Köprülü ile başladığı görülmüştür. Ayrıca, ilim adamlığının yanında, Türk siyasi yaşamındaki rolü, mahiyeti ve yeri, hayatının araştırılarak ortaya konulmasını gerekli kılmıştır. Bu çalışmada, Fuad Köprülü’nün hayatı ve tarih anlayışı yapılan akademik çalışmalar ekseninde analiz edilerek, ortaya konacaktır.

1. HAYATI

1.1. Ailesi ve Kökeni

Mehmet Fuad Köprülü 4 Aralık 1890 tarihinde İstanbul/Sultanahmet’te dünyaya gelmiştir (İnalçık 2002: 101-122; Tansel 1966: 621). Babası Köprülüler soyundan gelen İsmail Faiz Bey, dedesi Bükreş sefaretinde elçilik görevi yapmış olan Ahmet Ziya Bey’dir. Büyük babası ise Tanzimat ricalinden Divân-ı Hümâyûn beylikçisi İsmail Afif Bey’dir. Annesi Hatice Hanım İslimiye ulemâsından Arif Hikmet Efendi’nin kızıdır (Köprülü 1987: 1; Asılsoy 2008: 26). Neseb itibarıyla ailesi Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa’ya dayanmaktadır (Ağaoğlu 1998: 186).

1.2. Eğitim Hayatı

Fuad Köprülü, ilk ve orta öğrenimini İstanbul’da yapmıştır. Daha sonra Ayasofya Merkez Rüştüyesi ve Mercan İdadisi’ni bitirmiştir. Buradaki eğitimi sırasında Fransızca, Arapça ve Farsça öğrenmiş, özel dersler alarak dil öğrenimini ilerletmiştir. Bu sırada şiirler yazmaya ve tercüme yapmaya başlamıştır (Asılsoy 2008: 26). Fuad Köprülü, basın hayatına 1905 yılında Musavver Terakki mecmuasında yayımlanan şiirlerle başlamıştır. Bu şiirlerinden ikisi Padişah II. Abdülhamid adına, diğer ikisi de Ramazan münasebetiyle yazılmıştır (Tansel, 1969: 43-52).

1907-1910 yılları arasında İstanbul Darülfünunu’nda Hukuk bölümünde verilen eğitimin kendisine yetmediği düşüncesiyle buradaki eğitim hayatına son vermiştir (Özdemir 1980: 8). Hukuk Fakültesinden ayrılışını Fuad Köprülü:

“Yine ilme olan aşkımdan, yüksek bir mektep bitirmedim. Anlatayım, İdâdiye’den sonra, Hukukta üç sene okudum. İmtihanlarımda gayet muvaffak oldum; lâkin hukuk’ta, büyük bir hayal kırıklığı ile karşılaştım. Tedrisat, son derece fena idi. Benim, talebesi bulunduğum 1907 Darülfünûn’u bir âlem idi. İslâm hukukunu okutan hocalardan istifade etmediğimi söyleyemem. Ancak, yeni Avrupa ilimlerini okutanlar lisan bilmezlerdi. Elleri geçmiş yalan yanlış tercümelerden, eminim kendileri de bir şey anlamayarak, ders verirdiler ki, ben bu eserleri, elimde bulunan asıllarından okumayı tercih ederdim. Fransızca’yı, hocalarımdan daha iyi biliyordum; hatta bazı dersleri, bazı bahisleri, onlardan daha çok önce ve daha iyi öğrenmiştim. Hukuk’ta fazla kalmak zaman kaybetmekten başka bir şey değildi. Bir diploma için de bunu göze alamıyordum. Kendi başıma kendimi daha iyi yetiştireceğimi anlamıştım. Sonra, benim ihtisasını yapmak istediğim ilim sahasının mektebi yoktu ki ben oradan mezun olabileyim...” diyerek aktarmıştır. (Es 1939; 27; Kandemir 1936: 19).

2. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE ÇALIŞMALARI

Hukuk Mektebi’nden ayrıldıktan sonra aile kütüphanesinde kendi kendisini yetiştirme yoluna gitmiştir. Bu kapsamda Batılı tarihçilerin eserleri ile Osmanlı

vakanüvislerinin kitaplarına yönelmiştir. Bu sırada Fuad Köprülü, 1908 yılından itibaren edebiyat, sosyoloji, eleştiri ve çeviri alanlarındaki yazılarıyla yayın hayatına devam etmiştir. Bu kapsamda bazı Fransızca eserleri Türkçeye tercüme etmiştir. Çevirisini yaptığı ilk kitap Gustave le Bon'un Rûhü'l-Cemaat (Psychologie des Foules) ile Ruh-i Siyaset ve Müdafaa-i İctimaiye (la Psychologie Politique et la Défense Sociale) adlı eserleri olmuştur (Özdemir 1980: 8).

1909'da Fecri Ati Topluluğuna katılmıştır. Şiirlerini 1913'e kadar Mehasin ve Servet-i Fünun dergileri ile Tanin gazetesinde yayımlamaya başlamıştır. Edebiyat dünyasına ilk adımlarını Mehasin Mecmuası'nda yayımlanan şiirleri ile atmıştır. Bu dönemde Genç Kalemler Dergisinin ortaya attığı "Yeni Lisan" hareketine karşı, İstanbul Basınında ilk tartışmayı başlatmış ve dilde sadeleşmeye karşı çıkararak, yazı dilinde geçen Arapça ve Farsça gramer kurallarının kullanılmamasına yönelik teklifleri dile müdahale olarak nitelendirmiştir. Bu kapsamda, dilin içtimaî bir vak'a olduğu ve dolayısıyla tabii gelişimine müdahalenin zararlı neticelere sebebiyet vereceğini savunmuştur. Bu fikirlerine rağmen, bir müddet sonra takındığı muhalif tavrı terk ederek Türkçü cephede "millî edebiyat" akımını desteklemeye başlamıştır. Bu sırada, 1910 ile 1913 yılları arasında Kabataş ve Mercan İdadileri ile İstanbul ve Galatasaray Liselerinde Türkçe ve Edebiyat Öğretmenliği yapmıştır (Asılsoy 2008: 28).

Fuad Köprülü 1912 yılında, Maarif Vekili Emrullah Efendi'nin, idadi ve sultanîler için yeni bir müfredat programı hazırlamak maksadıyla oluşturulan kurulda görevlendirilmiştir. Aldığı bu görevle nazım şekilleri, millî vezin, millî nazım şekilleri ve dünya edebiyatı gibi konuların müfredat içerisinde yer bulmasında etkili olmuştur (Köprülü 1927: 202). Ayrıca Fuad Köprülü bu yıllarda İdadiler için Kıraat-ı Edebiye, Malumat-ı Edebiye; ilk mektepler için de Milli Kıraat, Türk Dilinin Sarf ve Nahvi, Yeni Osmanlı Tarihi, Milli Alfabe, Mektep Şiirleri, Milli Tarih gibi ders kitapları hazırlamıştır. (Asılsoy 2008: 35).

Fuad Köprülü Balkan Savaşı yıllarında, Ziya Gökalp ile tanışmış ve onun Türkçü fikirlerini benimseyerek, Milli Edebiyat akımının çerçevesinde yazmaya başlamıştır. Bu sırada Ziya Gökalp'in çıkardığı Yeni Mecmua'da şiir ve yazılar kaleme almıştır. (Köymen

1981: 16). Fikirlerindeki değişikliğin ilk belirtilerini 1913 yılı başlarında Türk Yurdu dergisinde yazdığı “Ümit ve Azim” başlıklı makale ve “Türk’ün Duası” adlı şiiri ile ortaya koymuştur. “Ümit ve Azim” adlı makalesinde Fuad Köprülü Türk gençlerine, Balkan Harbi esnasında düşer olunan felaketler karşısında içinde buldukları ümitsizlik atmosferini ters yüz ederek boyun bükmeden dik durmayı; ümidi, azmi ve metaneti tavsiye ve telkin etmiştir. (Köprülü 1328: 240-247).

Türkçü duyguların belirgin bir biçimde dile geldiği “Türk’ün Duası” isimli manzum şiiri yine Balkan Savaşı sürerken kaleme alınmıştır. (Köprülü 1328: 289-296). Bu şiirde de Türk’ün tanrısına, Altaylara, Oğuz ceddine, Altınordu’ya, arz-ı mukaddes Turan’a hitap eden Türkçü motiflerin şiir boyunca bol bol kullanıldığı ve hitap tarzının zaman zaman ıstırap dolu seslenişlere, haykırışlara dönüştüğü görülür (Tansel 1970: 12-27).

Aynı dönemde Fuad Köprülü 20 Kasım 1913 tarihinde 23 yaşında iken Halit Ziya (Uşaklıgil) Bey’in ayrılması ile boşalan İstanbul Darülfünunu Türk Edebiyatı Tarihi Muallimliğine atanmıştır. (BOA MF.ALY: 68/77). Bu sırada İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi’nde Türk Edebiyatı; Mülkiye Mektebi’nde Siyasi Tarih, Sanayi Nefise Mektebi’nde Medeniyet Tarihi; İlahiyat Fakültesinde Dinler Tarihi derslerine girmiştir. Fuad Köprülü, Darülfünun Muallimliğine atanmasından iki yıl sonra müderris olarak buradaki görevine devam etmiştir. (Asılsoy 2008: 33). Bu makama atanmasında Ziya Gökalp tarafından kendisine verilen destek ve Maarif Nazırı Şükrü Bey’in etkisi olmuştur. Bu atamaya kadar daha çok şiir, biyografi ve aktüel meselelere dair yazılar kaleme alan Köprülü, bu tarihten itibaren bilimsel çalışmalara yönelmiştir. (Köymen 1981: 13).

Fuad Köprülü’nün, 1913’te kendisinin de belirttiği gibi Fransız Gustave Le Bon’un görüşlerinden yararlanarak kaleme aldığı, “Türk Edebiyatı Tarihinde Usul” adlı makalesi kendisine saygınlık kazandıran ilk bilimsel yazısı olmuştur. Bu makalesi ile Fuad Köprülü, Türk edebiyatı üzerine yapılacak araştırmalar için bir temel atmıştır. (Karahana 1967: 20).

Darülfünun’daki görevi sırasında Köprülü, Türk Yurdu, Servet-i Fünun, Milli Tetebbü’lar Mecmuası, Yeni Mecmua ve günlük çıkan gazetelerdeki yazıları ile kısa sürede ününü arttırmıştır. 1913’te kaleme aldığı ve Bilgi Mecmuası’nda yayınlanan “Türk Edebiyatı Tarihinde Usul”, 1914’te İkdam gazetesinde yazdığı saz şairleri ile ilgili makale

ve 1915'te Milli Tettebbü'lar Mecmuası'nda çıkan "Türk Edebiyatı'nın Menşe" adlı bilimsel çalışmaları ilgiyle karşılanmıştır. (Özdemir 1980: 16).

Fuad Köprülü'nün dünya ilim çevrelerinde kendisine ün kazandıran önemli eseri "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" kitabı 1919 yılında yayımlanmıştır. Kitabın Türk edebiyatı tarihi, din tarihi ve Türk kültür tarihinde bir çığır açtığı kabul edilmiştir. (İnalçık 1968: 291). Aynı zamanda Türkiye'de metodik din ve tasavvuf tarihi araştırmaları, İlk Mutasavvıflar'ın yayınlanması sonrasında vuku bulmuş ve Köprülü'nün Darulfünûn'da verdiği Türk Tarih-i Dinisi derslerinin yanı sıra konuya ilişkin neşrettiği muhtelif makaleleriyle çalışma devam etmiştir. (Ocak 1997: 223).

Türk edebiyatı tarihinin olduğu kadar Türk din tarihinin de Türkiye'de kurucusu kabul edilen Köprülü, İlk Mutasavvıflar adlı eserinden sonra bu sahada ilmi makalelerini neşretmeyi sürdürmüştür. Anadolu'nun mistik tarihi üzerine kaleme aldığı "Anadolu'da İslamiyet" isimli inceleme, kendisinden sonra bu konuda araştırma yapmak isteyen yerli ve yabancı araştırmacılara yol gösterici olmuştur. (Darulfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası 1338:281-311, 385-420, 457-486). Eser, İslam'ın Anadolu'daki inkişafı, Anadolu coğrafyasında teşekkül eden toplumun etnik menşei, bu bölgede bulunan tarikatların siyasi ve sosyal etkileri vb. konuları ayrıntısıyla incelemiştir.

3. MÜTAREKE DÖNEMİ VE MİLLÎ MÜCALE DÖNEMİNDE ÇALIŞMALARI

Fuad Köprülü, 1920'de ilkinin 1921'de ikincisini yayımladığı "Türk Edebiyatı Tarihi" kitabı ile Türklüğün edebi geçmişi ilk defa metotlu bir şekilde ele alınmıştır. Köprülü bu eserinde, İslam öncesi devirden Osmanlı dönemine gelinceye kadar Türklerin edebi ve kültürel hayatındaki faaliyetlerini ortaya koymuştur. 1922 ve 1923'te yayınlanan "Anadolu'da İslamiyet" adlı makalesiyle Türk din tarihinin temellerini atmıştır (Asılsoy 2008: 36-37).

4. CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA İLMİ ÇALIŞMALARI VE İDARİ FAALİYETİ

Cumhuriyet'in ilanından sonra kaleme aldığı "Türkiye Tarihi" (1923) adlı eseri münasebetiyle Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından kendi el yazısı ile gönderilen bir mektup ile tebrik edilmiştir. (Köprülü 1939: 277-279).

Fuad Köprülü, Edebiyat Fakültesi Dekanı olan İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) Bey'in İstanbul Darülfünun Rektörlüğüne seçilmesi ile 1924 yılında onun yerine Edebiyat Fakültesi Dekanı olmuştur. (İleri Gazetesi 1340: 1). Yine bu dönemde Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in isteği ve Maarif Vekili Vâsıf (Çınar) Bey'in girişimiyle 22 Mart 1924 tarihinde Maarif Vekâleti'nde Müsteşarlık görevine getirilmiştir. (Vatan Gazetesi 1340: 1). Müsteşarlığı sırasında Türkiyat Enstitüsünü kurmuş ve programını bizzat kendisi hazırlamıştır. Köprülü, sekiz ay hizmet verdiği müsteşarlık görevinden 13 Kasım 1924 tarihinde istifa ederek ayrılmıştır. (Özdemir 1980: 34). Köprülü, müsteşarlıktan ayrılıp Darülfünundaki görevine döndükten sonra; İlahiyat Fakültesi'nde Türk Din Tarihi, Mülkiye Mektebi'nde Müesseseler Tarihi, Siyasi Tarih ve Türk Tarihi (1923-1929); Sanayi Nafise Mektebi'nde Medeniyet Tarihi (1926-1929) derslerini okutmuştur. Bu sırada vekâleten uhdesine İlahiyat Fakültesi Dekanlığı da verilmiştir. (Akün 2003: 477).

Fuad Köprülü, ilmi çalışmaları sonrasında Türkiye adına 1923 yılından itibaren yurt dışında yapılan bazı kongre ve törenlere katılmıştır. Bu kapsamda, 1923'te Paris'te toplanan Dinler Tarihi Kongresi'ne katılarak burada "Bektaşiliğin Menşe'leri ve Eski Türkler'de Sihri Bir An'ane: Yağmur Taşı" adlı bir tebliğ sunmuştur. 1925 senesinde Rus Bilimler Akademisi'nin 200. Yıl kutlamaları merasiminde Türkiye'yi temsilen yer almıştır. 1926'da Bakü'de toplanan Türkiyat Kongresine katılmıştır. Burada kongrenin gündemini oluşturan Türk dünyasında alfabe değişikliği ve ortak yazı dili meselesiyle ilgili "Türk Halklarında Edebi Dilin İnkişafı" adlı bildirisinin yanı sıra Anadolu'nun Türkleşmesi ve Anadolu'da dini hareketleri konu alan tebliğler sunmuştur. 1927 yılında ilme yaptığı hizmetler dolayısıyla Heidelberg Üniversitesi tarafından Köprülü'ye, fahri felsefe doktoru unvanı verilmiştir. 1928 yılında ise Oxford'ta tertip edilen Müsteşrikler, 1929 senesinde Londra ve Krakov'da düzenlenen Dinler Tarihi Kongrelerine katılmıştır. Aynı dönemde 1928'de Türk Tarih

Encümeni başkanlığına seçilmiştir. 1931'de Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası'nı çıkarmaya başlamıştır. Bu mecmuada yayımladığı “Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülahazalar” adlı araştırması ile ilim âleminin dikkat ve takdirlerini üzerine çekmiştir. 1932-1934 yılları arasında da “Divan Edebiyatı Antolojisi”ni hazırlamıştır. (Tansel 1966: 270-271).

Fuad Köprülü, ilmi ve idari faaliyetlerinin başarılı bir şekilde ilerlediği sırada, 1931 yılında üniversite mezunu olmadığı gerekçesiyle İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi dekanlığından alınmıştır. Fevziye Abdullah Tansel, bunun kıskançlık nedeniyle yapıldığını belirtmiştir. Aradan iki yıl geçtikten sonra, yani 1933 yılı üniversite reformu sırasında Fuad Köprülü'ye “Ordinaryus Profesörlük” unvanına layık görülerek, bu makama tekrar getirilmiştir. (Tansel 1966: 272).

Fuad Köprülü, 1934 yılında Şair Firdevsî'nin doğumunun 1000. Yıl dönümü dolayısıyla Tahran'da gerçekleştirilen etkinliklerde Türkiye'yi temsil etmiştir. 1935'te Fransa'da Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ile alakalı olarak bir konferans vermek üzere Sorbonne Üniversitesi tarafından Paris'e davet edilmiştir. Burada Fransızca olarak sunduğu bildirinin büyük tesiri olmuştur. Bu bildiriye, Osmanlı'nın kuruluşunu bilimsel temeller çerçevesinde ortaya koymuş ve Avrupalı tarihçilerin tezlerini çürütmüştür. Bu konferanslar 1935 yılında “Les origines de l'Empire Ottoman” adıyla Paris'te basılmıştır. (Asılsoy 2008: 37).

5. SİYASİ HAYATTA YER ALMASI VE AKADEMİK ÇALIŞMALARI SÜRDÜRMESİ

1935 yılında Fuad Köprülü, üniversite hocalığının yanında, Mustafa Kemal Atatürk'ün isteği ile 1935 Haziran ara seçimlerinde Kars milletvekili olarak seçimlere girmesi ile siyasi hayata adım atmıştır. Fuad Köprülü, siyasete girmesine karşın bilimsel faaliyetlerine devam etmiştir. 1936-1941 yılları arasında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'yle, Siyasal Bilgiler Okulu'nda dersler vermiştir. Bu sırada 1937'de Atina Üniversitesi tarafından Köprülü'ye fahri doktora unvanı verilmiştir. 1938'de Zürih'te 8. Beynelmillel Tarihi İlimler

Kongresi'ne katılmıştır. Köprülü katıldığı bu toplantılarda ilim çevrelerine çeşitli konularda tebliğler sunma imkânı bulmuştur. 1939 yılında ise Sorbonne Ünivesitesi tarafından kendisine fahri doktora payesi verilmiştir. Aynı yıl Macar İlimler Akademisi muhabir üyeliğine seçilmiştir.

Fuad Köprülü milletvekili seçildikten sonra; VI., VII. Dönem Kars, VIII., IX., X. Dönem İstanbul Milletvekiliği görevlerinde bulunarak TBMM'de görev almıştır. Aynı dönemde, Ankara ve İstanbul Üniversitelerindeki görevlerine devam ederek, ilmi çalışmalarına devam etmiştir. Bu sırada Fuad Köprülü 1941 yılından itibaren İslam Ansiklopedisinin hazırlanması çalışmalarına katılmıştır. (Akün 2003: 477).

5.1. Çok Partili Hayata Geçişte Yer Alması

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Fuad Köprülü, tek parti yönetimine çeşitli eleştiriler getirmiş ve bu kapsamda 19 Eylül 1945 tarihinde Vatan Gazetesi'nde "Demokrasi'nin Ruhu" başlıklı bir makale kaleme almıştır. Bu makalede; Dünyada totaliter rejimlerin yaşayamayacağını, Türkiye'de de demokrasi ruhu yaratmak için çalışılması gerektiğini beyan etmiştir. Bu sırada Fuad Köprülü CHP yönetimine; Celal Bayar, Adnan Menderes ve Refik Koraltan ile birlikte Türkiye tarihinde Dörtlü Takrir olarak nitelendirilen, 7 Haziran 1945'te önerge vermiştir. Bu önergede CHP iktidarı ve yönetim anlayışı eleştirilmiş, Türkiye'nin tam anlamıyla demokratikleşmesi ve çok partili sisteme geçmesi istenmiştir. (Uzman 2013: 2). Ancak, 12 Haziran 1945'te toplanan CHP Meclis Grubu, bu gibi tekliflerin görüşülme yerinin TBMM olduğu gerekçesiyle önergeyi reddetmiştir. (Karpaz 1967: 129-130). Önergenin kabul edilmemesi üzerine Adnan Menderes ve Fuad Köprülü, demokrasi isteklerini bu kez muhtelif gazetelerde kaleme aldıkları yazılarla ve yaptıkları açıklamalarla dile getirmiş ve Hükümeti açıkça eleştirmiştir. Bu tutumları CHP tüzüğüne aykırı olduğu gerekçesiyle 22 Eylül 1945 tarihinde Menderes ve Köprülünün partiden ihracına yol açmıştır. (Uzman, 2013: 2).

Aynı dönemde Refik Koraltan da partiden ihraç edilmiştir. Celal Bayar ise ihraç edilmeyi beklemeden milletvekilliğinden ve CHP'den istifa etmiştir. (Ulus Gazetesi 1945:

1). Bunun üzerine Fuad Köprülü'nün de içinde bulunduğu bir kısım milletvekili 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi kurmuştur. (Ağaoğlu 1992: 119). Yeni parti kurulduktan sonra Fuad Köprülü, çeşitli basın organlarında çıkan yazıları ile siyasi ve fikri mücadelesini devam ettirmiştir. Neticede, Dört yıl gibi bir siyasi mücadele safhasının ardından Demokrat Parti 14 Mayıs 1950'de seçimleri kazanmıştır. Bu sırada yeni kurulan kabinede Dışişleri Bakanı olan Fuad Köprülü, bu görevini 1956 yılına kadar devam ettirmiştir (Uzman 2013: 4).

5.2. Menderes Hükümeti'nde Dışişleri Bakanlığı Görevine Getirilmesi ve Dönemin Gelişmeleri

Fuad Köprülü, Dışişleri Bakanlığı yaptığı dönemde, Türkiye'nin NATO'ya, Balkan Paketi'na ve Bağdat Paketi'na üye olması, Kore'ye asker göndermesi gibi birçok olayda önemli bir rol üstlenmiştir. (Çalışoğlu 2009: 84-125). Zamanla Demokrat Parti içerisinde Fuad Köprülü'ye yönelik parti içi muhalefet artmıştır. Bu durum Fuad Köprülü'nün yıpranmasına ve partiden zaman içerisinde kopmasına yol açmıştır. Şu olaylar Köprülü ve Menderes arasındaki ilişkilerin yıpranmasına yol açmıştır:

1953'te Mısır'ın İngilizlerin Süveyş'i boşaltmasını istemesi karşısında meydana gelen İngiltere-Mısır anlaşmazlığında, Türkiye'nin izlediği dış politika Celal Bayar ve Adnan Menderes tarafından yetersiz bulunmuş ve Fuad Köprülü, eleştirilerin hedefi noktası haline gelmiştir. Bu olanların üstüne bir de Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Fuad Hulusi Tugay'ın Mısır'dan sınır dışı edilmesi eklenince Köprülü bir hayli zor durumda kalmıştır. (Burçak 1998: 173-175).

Ayrıca, Celal Bayar'ın yaklaşık bir ay sürecek ABD ziyareti için Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan konuşma metni beğenilmemiş; bu olay üzerine Köprülü, Celal Bayar, Adnan Menderes ve kabine üyeleri tarafından eleştirilmiştir. Bunlardan daha da önemli olan ise Köprülü, Menderes tarafından parti içinde kin gütmekle, Fatma Rüştü Zorlu ile Mükerrerem Sarol aleyhinde faaliyet göstermekle ve Demokrat Parti'ye zarar vermekle suçlanmıştır. (Burçak 1998: 184-185).

İlave olarak Adnan Menderes, Roma'daki Türk Büyükelçiliği'nde verilen bir resepsiyonda Fuad Köprülü'ye; “*Hoca sen üniversiteden devlet adamı çıktığını hiç gördün mü? Politika bir Allah vergisidir, okuma işi değil, sezgi işidir, sanat gibi bir şeydir.*” demek suretiyle eleştiri yöneltmiştir. Köprülü ise “Herhalde bu söz meclisin dışında.” diyerek durumu toparlamaya çalışmışsa da Menderes “haydi dediğin gibi olsun.” şeklindeki cevabı ile adeta Köprülü'ye lütufta bulunmuştur (Baban 2009: 357-358). Bu durum iki siyasetçi arasındaki ilişkinin giderek koptuğunu, birbirlerinden uzaklaştıklarını ortaya koymuştur.

Aynı dönemde kendisine yöneltilen eleştirilerden rahatsızlık duyan Fuad Köprülü, Hükümetin uyguladığı ekonomi politikalarını ve adli makamlar üzerinde baskı kurmaya çalışmasını eleştirmiştir. 6-7 Eylül olayları neticesinde mahkemeye verilenlerin tamamının beraat ettirilmesi; sorumlularının bulunup cezalandırılmaması Köprülü'yü rahatsız etmiştir. Ayrıca Hükümetin, 6-7 Eylül olaylarından zarar görenler için 60 milyonluk bir Tazminat Kanunu çıkarmasına rağmen, hiç kimseye ödeme yapmaması; üstelik tüm bu olayların sorumlusu olarak görülen Namık Gedik'i yeniden İçişleri Bakanlığı'na getirmesi de rahatsızlığa yol açmıştır. (Burçak 1998: 419-420). Bunun yanında Osman Bölükbaşı'nın tutuklanması Köprülü'nün eleştiri konusu ettiği bir diğer mesele olmuştur. (Doğaner 2013: 28).

1956 yılına gelindiğinde Fuad Köprülü ile Adnan Menderes arasındaki anlaşmazlık haberleri gazete manşetlerine yansımaya başlamış, kulisler de Köprülü'nün kurucusu olduğu partiden ayrılacağı söylentisi dolaşmaya başlamıştır. 20 Haziran 1956 tarihli gazetelerde doğruluğu teyit edilmemiş olmamakla birlikte Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı görevinden istifa ettiği yönünde haberler servis edilmiştir. Ertesi gün ise Köprülü'nün, “izahına lüzum görmediği sebeplerden dolayı” görevinden istifa ettiği ve kendisinden boşalan göreve vekâleten İçişleri Bakanı Ethem Menderes'in atandığı resmen duyurulmuştur.

Fuad Köprülü, Dışişleri Bakanlığı görevinden istifa etmiş olmasına rağmen Demokrat Parti Genel İdare Kurulu Üyeliği ve Milletvekiliği görevlerini bir süre daha sürdürmüştür, ancak Demokrat Parti Genel İdare Kurulunun kendisinin istifasından sonra icra edilen toplantılarına iştirak etmemiştir. Bu durum Köprülü'nün Demokrat Parti'den de istifa edeceğinin en açık göstergesi olmuştur. Nitekim 7 Eylül 1957 tarihinde “Demokrasiye

inananların iş birliği yapması vatan borcudur.” diyen Köprülü, Demokrat Parti’den istifa etmiş ve istifa gerekçesini “Eski hüviyetini tamamıyla değiştirmiş olan bugünkü Demokrat Parti zihniyetiyle uyuşmak benim için imkânsız olduğu için partiden istifa ediyorum.” şeklinde açıklamıştır. Böylece Fuad Köprülü Demokrat Parti ile yollarını tamamen ayırmıştır (Uzman 2013: 5-6).

5.3. Demokrat Partiden Ayrıldıktan Sonra Siyasi Ve İlmi Çalışmaları

Fuad Köprülü Demokrat Parti’den ayrıldıktan sonra siyasetten tamamen uzaklaşmamış, resmen üye olmamakla birlikte Hürriyet Partisi’ne dışardan destek vermiştir. (Milliyet Gazetesi, 1957: 1, 5). Bu sırada Adnan Menderes, 27 Ekim 1957’de yapılacak olan milletvekili seçimlerinde muhalefet partilerinin birlikte hareket etmelerini engellemek amacıyla Seçim Kanunu’nu yeniden düzenlemek üzere harekete geçmiştir. Bu doğrultuda Seçim Kanunu 11 Eylül 1957 tarihinde TBMM’de görüşülmüş, yapılan düzenlemelerle muhalefetin iş birliği yapmasını engelleyecek bir dizi kararlar alınmıştır. Böylece, Demokrat Parti’den yeni istifa eden Köprülü’nün de 1957 milletvekilliği seçimlerinde aday olması engellenmiştir. (TBMM Zabıt Ceridesi 288: 1-7).

Köprülü, milletvekili olma hakkı elinden alındığı için bir süre siyasete ara vermek zorunda kalmıştır. 1958 yılında Harvard Üniversitesi’nde Türk Tarihi üzerinde araştırma yapmak için bir yıllığına ABD’ye davet edilmiştir. Bu daveti kabul eden Köprülü, 13 Eylül 1958 tarihinde ABD’ye hareket etmiş ve siyasetten bir süre de olsa uzak kalmıştır. Tüm masrafları Ford Vakfı tarafından finanse edilmiştir. Amerika’da kaldığı süre boyunca vaktini üniversitede yaptığı araştırmaların yanında çeşitli şehirlerde konferanslar vererek geçirmiştir. 1959’da kendisine Amerikan Tarih Cemiyeti tarafından şeref üyeliği verilmiştir (Köprülü 1987: 8-9).

Fuad Köprülü, ABD’deki çalışmalarını tamamladıktan sonra 1959 yazında ülkesine dönmüştür. Dönüşünden sonra siyaseten CHP’yi desteklemiş, CHP’nin kongre ve mitinglerine konuşmacı olarak katılmış, CHP adına yurt gezilerine çıkmıştır. (Uzman 2013: 9).

Fuad Köprülü, 1960 Askerî müdahalesi sonrasında 6-7 Eylül olayları kapsamında tutuklanmış, dört ay süren tutukluluğu sonrasında beraat ederek, salıverilmiştir. (Hürriyet Gazetesi 1961: 1). Siyasi yasakların kalkması sonrasında Köprülü, 18 Aralık 1961 tarihinde, Yeni Demokrat Partiyi kurmuştur. (Cumhuriyet Gazetesi 1961: 1). Parti halk tarafından fazla destek görmediğinden, parti amblemini Adalet Partisine devreden Köprülü, politikadan çekilmiştir. (Tansel 1966: 275).

Fuad Köprülü, 1966 yılında Ankara’da Atatürk Bulvarından Küçükesat’a giderken trafik kazası geçirmiştir. Kaza sonrasında götürüldüğü İstanbul’daki Baltalimanı Hastanesi’nde 28 Haziran 1966’da vefat etmiştir. İstanbul’a defnedilmiştir. (Tansel 1966: 281).

6. FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN TARİH ANLAYIŞI

Fuad Köprülü’nün tarih anlayışı öncelikle yöntem tenkidinden başlamıştır. Bu minvalde Köprülü, Batı’nın elde ettiği başarılarını bilimsel yöntemlerle gerçekleştirdiklerini savunmuştur. Fen bilimlerinin sosyal bilimlere uygulanabilirliği Köprülü’nün en önemli tartışma konusu olmuştur. Ona göre uygar dünyada alanında uzmanlaşmayan bir tarih yönteminin var olabilmesi mümkün değildir. Vakanüvis geleneğini eleştiren Köprülü’ye göre tarihçi; hangi tarihi disiplinin tarihçisi olacağını belirlemeli hatta hangi çağın tarihinde uzmanlaşabileceğini düşünmelidir (Köprülüzade 1918: 428). Bu kapsamda Köprülü, Türkiye’de aydınının uzmanlaşmadığından hiçbir şey bilmediğini iddia etmiştir. (Akagündüz 2015: 19).

Köprülü bu tespitinin yanında, tarihin çağdaş bir disiplin haline getirilebilmesi için devletin bu konuya odaklanmasını, bir Encümen-i Daniş kurulmasını, milli bir kütüphane oluşturulmasını ve arşiv belgelerine sistematik bir düzen verilmesini istemiştir. Ayrıca, Avrupalı zihniyetle çalışacak mütehassısların ilgisi ile tarih alanında ilerlenebileceğini belirtmiştir. (Köprülüzade 1920: 4).

Bunların yanında Fuad Köprülü, Türkiye’de tarih yazıcılığının hanedan ve devlet ricali merkezli klasik anlayıştan tamamen sıyrılarak uygar bir zemine oturtulması

gerektiğine inanmıştır. Köprülü'ye göre Türkiye'de tarih denilince, muharebe ve zafer hikâyeleri, hükümdar ve vezirlere ait menkıbeler, bunların yaptıkları akitler, isyan ve ihtilal hadiseleri gibi olaylar akla gelmektedir. Dolayısıyla bu gibi durumların bir cemiyetin ilerleme ve ortaya çıkma safhalarını izah etmekten uzak olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle tarihin konusunun toplum ve onun ürettiği değerler olması gerektiğini, böylece toplumsal gelişmenin anlaşılabileceğini ifade etmiştir. (Asılsoy 2008: 102).

Köprülü, “Türk Edebiyatı Tarihinde Usul”adlı makalesinde temel olarak Osmanlı tarihçiliğinin bir “saray tarihçiliği” olduğunu ve yapılması gerekenin ise “sosyal tarihçilik olduğunu belirtmiştir. O, günümüzde geçerli “sosyal tarihçilik” ve “modern tarihçilik” anlayışının ortaya çıkmasında öncü rolü üstlenmiştir. (Acun 2016: 72).

Köprülü, düşündüğü ilmî tarih anlayışını, Fransız Annales Ekolünün tesiriyle daha da sistematik hale getirmeyi başarmıştır. (Berktaş, 1983: 83-85). Köprülü:

“asırlarca sürmüş bir tarihî tekâmülün safhalarını umumî ve bariz hatlarıyla görebilmek için, lüzumsuz teferruata boğulmayacak ve umumî levhanın açıklığını ve doğruluğunu da bozmayacak kadar yüksekte olaylara bakmak lazımdır. Tarihçinin bütün o teferruatı bilmekle beraber arızî olanı daimî olandan ayırt edebilmesi zarurîdir.” demiştir. Ayrıca, olayların sosyal, ekonomik, fikri, ilmi birçok yönüyle değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Başar 2017: 32-106).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu meselesi Fuad Köprülü'nün tarihçiliğinde önemli bir yer teşkil etmiştir. Batılı tarihçilerin üzerinde en fazla spekülasyon yaptıkları, Türk tarihçilerinin ise rivayetler ve efsaneler arasında boğuldukları bir süreç olarak düşündüğü bu dönemi aydınlatmayı amaçlamıştır. Fuad Köprülü, 1934 yılında Sorbonne'da düzenlenen konferansta Osmanlı Devleti'nin kuruluşu hakkında yeni tezler ileri sürmüştür. Özellikle Amerikalı Tarihçi Adams Gibbons'un, Osmanlı Devleti'nin Türk ve Rumlardan oluşan, Türk sayılamayacak yeni bir topluluk tarafından kurulduğu görüşüne karşı, bilimsel analiz yapmıştır. Bu kapsamda; Batılı tarihçilerin bile efsanelere dayanarak tahminler yürüttüğü ve her şeyi yalnız siyasî laylarla açıklamaya çalıştığı bir konuda, kuruluşun toplumsal örgüsüne eğilmiş, efsanelerin Osmanlı'ya özgü olmadığını, Osmanlı'dan önceki İslam-Doğu devletlerinde de sıkça karşılaşılan ve yeni devleti meşrulaştırma amacına hizmet eden

hikâyeler olduğunu açıklamıştır. Bu bağlamda, kuruluş meselesinin ele alınışında kaynaklardan gereği gibi istifade edilemediğini, 13. ve 14. yüzyıl Anadolu'sunun iktisadî ve sosyal yapısının büyük bir önem arz ettiğini belirtmiştir. (Güneş 2011: 108).

Ayrıca Köprülü, kendinden önceki tarihçilerin üzerinde durmadıkları bir husus olan, genel Türk tarihinin seyri konusunda, Osmanlı tarihinin bir anlam ifade ettiğini belirtmiştir. Klasik Osmanlı tarihçiliğinin çerçevesi Osmanlı hanedanı ile sınırlıdır. Her ne kadar 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren milliyetçiliğin de tesiriyle Osmanlı Devleti'nden önceki Türkler'in tarihine Ahmed Vefik Paşa ve Süleyman Paşa dikkat çekmişlerse de konu Köprülü'ye kadar ilmî bir bütünlük içinde ele alınmamıştır.

Köprülü'nün tarih inşasında, Orta Asya Türk tarihi, Horasan'daki Türk varlığı, Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti bir bütünün parçalarını teşkil etmiştir. Bir coğrafyada, hanedanın değişmesi ile o coğrafya sakinlerinin kültür ve medeniyetinin bir anda değişemeyeceğini beyan etmiştir. Bu minvalde kuruluş konusundaki fikir ve görüşlerini bilimsel temeller çerçevesinde tahlil ederek, ortaya koymuştur. (Yılmaz 2016: 19-60).

Fuad Köprülü, 1924 yılına kadarki yazılarında Turancı, sonrasında ise Anadolu Milliyetçiliği özelinde eserler kaleme almıştır. (Kuran 1997: 243-248). “Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar” adlı eserinde Orta Asya ile Anadolu arasındaki bağları ortaya koymuştur. Bu eser ile Türkiye'de din tarihi araştırmaları başlamıştır. (Ocak 1996: 26).

Köprülü'nün tarih anlayışı Türk tarihinin bütüncül bir yaklaşımla, sosyal, ekonomik yönleri gözetilerek, bilimsel bir metotla açıklanmasını öngörür. Bu yönüyle sadece Osmanlı tarihi değil, Orta Asya'dan Türkiye Tarihine kadar dönem içerisindeki yaşanmışlıkları aktarmayı amaçlar.

7. BAZI ESERLERİ

Fuad Köprülü hayatı boyunca 1500'e yakın makale ve eser kaleme almıştır. (Palabıyık 2005: 114). Bu eserlerden en önemlileri aşağıda verilmiştir.

- Türk Tarihinin Ana Hatları (1931).
- Erzurumlu Emrah (1929).
- Edebiyat Araştırmaları (1966).
- Ali Şir Nevayi (1941).
- Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri (1981).
- Demokrasi Yolunda (1964).
- Les Origines de L'Empire Ottoman (Paris,1935).
- Fuzuli, Hayatı ve Eserleri (1924).
- Türk Tarih-i Dinisi (1925).
- Malûmat-i Edebiyye (1915).
- Türk Dilinin Sarf ve Nahvi (1917).
- Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar (1919-1966).
- Türk Edebiyatı Tarihi (1920).
- Türkiye Tarihi (1923).
- Bugünkü Edebiyat (1924) (Makale).
- Hayat-ı Fikriye (Makale) (1909).
- Azeri Edebiyatına Ait Tetkikler (1926).
- Divan-ı Türk-i Basit (1928).
- Türk Saz Şairleri Antolojisi (1930-1940, üç cilt).
- Türk Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar (1934).
- Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatı'nın Tekâmülüne Bir Bakış (1934).

- Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu (1959).
- Edebiyat Araştırmaları Külliyesi (1966).
- İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi (1983).
- Divan Edebiyatı Antolojisi.
- Türk Saz Şairleri Antolojisi.
- Türk Edebiyatı Tarihi I-II.

SONUÇ

Fuad Köprülü, tarihçi, hukuk tarihçisi, din tarihçisi, edebiyatçı ve siyasetçi kimliği ile Türk tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Özellikle Türkiye’de tarih anlayışını statik bir yapıdan, yani hanedan ve askeri tarih anlatım tekniğinden kurtararak, sosyal ve ekonomik yönleriyle, milli kültürün tarihin içinde yer alması ve olayların birincil veriler kullanılarak aktarılmasında önemli bir yer edinmiştir.

Yaptığı birçok alandaki çalışmalar onun çok yönlü kişiliğini ortaya koymuştur. Bu minvalde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tarih anlayışının ortaya çıkmasında ve bilimsel eksenli yazım tarzının benimsenmesinde önemli bir konuma sahip olmuştur. Köprülü'nün çalışmalarında gösterdiği titizliği ve metoda büyük önem veren çalışma yöntemi, Türkiye’de “Modern Tarihçiliğin Babası” olarak nitelendirilmesine yol açmıştır.

Ayrıca, Batı tarihçilik metodunu Türkiye’ye sokarak modern Türk tarihçiliğinin kurucusu vasfını kazanmıştır. Günümüzde bir Türk ekolünden bahsedilecekse, bu ekolün ilk öncüsü ve kurucusu Fuad Köprülü’dür diyebiliriz. Doğrudan veya dolaylı etkileriyle Türk Tarih Kurumu’nun tarih yazım anlayışının kurucusu olmuştur. Bu yönüyle kendisinden sonraki tarihçilerin yetişmesinde büyük bir etkiye sahip olmuştur.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, MF. ALY, 68/77, 23 Ağustos 1330.

TBMM Zabıt Ceridesi:

Devre X, Cilt: 20, İçtima: 3, S.288.

Kitaplar:

Acun F. (2016). “Modern Türk Tarihçiliğinin Başlangıcı ve Mehmet Fuat Köprülü”, (Ed. Ahmet Şimşek), *Türk Tarihçileri*, Ankara: Pegem Akademi.

Ağaoğlu S. (1965). *Aşına Yüzler*, İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi.

_____, (1992). *Siyasi Günlük: Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, Yayına Hazırlayan: Cemil Koçak, İstanbul: İletişim Yayınları.

_____, (1998). *Babamın Arkadaşları*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Akagündüz Ü. (2015). “II. Meşrutiyet Yılları Düşünce Dünyamızda Tarih ve Tarih Yazımı Üstüne Bir Değerlendirme”, Ankara: *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 11(21): s.3-31.

Akün Ö.F. (2003). “Mehmet Fuad Köprülü Maddesi” Ankara: *TDV İslam Ansiklopedisi*. s.471-486.

Aılsoy A. (2008). *Türk Modernleşmesi Öncülerinden Fuad Köprülü: Hayatı, Eserleri ve Fikirleri*, Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Berktaş H. (1983). *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Baban C. (2009). *Politika Galerisi*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Başar F. (2017). “Fuad Köprülü’nün Tarih Anlayışı ve Metodu”, *Vefatının 50. Yılında Mehmet Fuad Köprülü*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Burçak R.S. (1998). *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Ankara: Nurol Matbaacılık.
Cumhuriyet Gazetesi, 19 Aralık 1961, s.1.

Çalışoğlu M. (2009). *Mehmet Fuad Köprülü’nün Siyasi Hayatı*, Doktora Tezi.
Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Darulfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Sene 2, Sayı: 4, 1338, s.281-311.

Darulfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Sene 2, Sayı: 5, 1338, s.385-420.

Darulfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Sene 2, Sayı: 6, 1338, s.457-486.

Doğaner Y. (2013). *Türk Demokrasi Tarihinde Vatan Cephesi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Es H.F. (1939). “Sorbon Üniversitesi’ne Türk Bayrağını Çektiren Adam- Fuad Köprülü”, *Yedigün*.

Güneş H.H. (2011). “Bir Üstâd-ı Âlem: Mehmet Fuad Köprülü”, *İzmir: Tarih Okulu Dergisi*, XI.

Hürriyet Gazetesi, 6 Ocak 1961, s.1.

İleri Gazetesi, No.: 2136, 30 Kanun-u sani 1340.

İnalçık H. (1968). “Türk İlimi ve Mehmet Fuad Köprülü”, *Türk Kültürü*, Yıl 6, Sayı: 65.

_____, (2002). “Türkiye’de Osmanlı Araştırmaları: Türkiye’de Modern Tarihçiliğin Kurucuları”, *TTK Bildiriler*, XIII.

Karpat K.H. (1967). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul: İstanbul Matbaası.

Kandemir F. (1936). “Fuad Köprülü Yedigün’e Anlatıyor”, *Yedigün*, c.VII, No. 160.

Karahan A. (1967). “Edebiyat Tarihçisi Olarak Fuad Köprülü”, İstanbul: *Türk Kültürü*, Sayı.: 57.

Köprülü O.F. (1987). *Fuad Köprülü*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Köprülü M.F. (1927). “İlmi Hareketler: Orta Tedrisatta Edebiyat Programı Meselesi”, *Hayat Mecmuası*, c. II, Sayı.: 37.

Köymen M. A. (1981). “Prof. Mehmet Fuad Köprülü 2”, *Milli Kültür*, c. II, Sayı 12.

_____. (1981b). “Prof. Mehmet Fuad Köprülü 3-Fikir Hayatı”, *Milli Kültür*, c. II, sayı 13.

Köprülü F. (1328). “Ümid ve Azim”, *Türk Yurdu*, Yıl 2, No: 8.

_____. (1328). “Türk’ün Duası”, *Türk Yurdu*, Yıl 2, No: 10.

_____. (1939). “Bir Hatıra”, *Bellekten*, Ankara: TTK Yayınları.

Köprülü M.F. (1918). “Bizde Milli Tarih Yazılabilir mi”, *Yeni Mecmua*, S.22.

_____. (1920). “Tarihimizi Nasıl Yazmalıyız”, *Ümid*, S:12.

Kuran E. (1997). “Fuad Köprülü’nün Milliyetçiliği”, Konya: *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı.: 3.

Küçüktepe F. (2018). *Mehmet Fuad Köprülü’nün Demokrat Parti’den Kopuşu ve Sonraki Siyasi Hayatı*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.

Milliyet Gazetesi, 19 Ekim 1957, s.1 ve 5.

Ocak A. Y. (1997). “Fuad Köprülü, Sosyal Tarih Perspektifi ve Günümüz Türkiye’sinde Din ve Tasavvuf Tarihi Araştırmalarında ‘Tarihin Saptırılması’ Problemi”, Konya: *Türkiyat Araştırmalar Dergisi*, Sayı.: 3.

_____. (1996). *Türk Sufiliğine Bakışlar*, “Türkiye’de Anadolu Selçukluları Din ve Tasavvuf Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler”, İstanbul: İletişim Yayınları.

Özdemir F. (1980). *Fuad Köprülü’nün Türk Saz Şairleri Üzerindeki Çalışmaları ve Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi. Elâzığ: Fırat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Palabıyık H. (2005). *Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü’nün İlmi Hayatı ve Tarihçiliği*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Tansel F. A. (1966). “Memleketimizin Acı Kaybı Prof. Dr. Fuad Köprülü”, *Belleten*, c.XXX, S:117.

_____. (1968). “Prof. Dr. Fuad Köprülü’nün Yazıları İçin Basılmış Bibliyografyalar”, *Türk Kültürü*, Yıl: VI, Sayı.:68.

_____. (1969). “Doğumunun 78. Yıldönümü Münasebetiyle Prof. Dr. Fuad Köprülü’nün İlk Yazısı, Basın Hayatının Başlangıcına Dair Bilgimizi Düzeltten ve Tamamlayan Yeni Notlar”, *Belleten*, c.XXXIII, Sayı 129.

_____. (1970). “Ölümünün 4. Yıldönümü Münasebetiyle Fuad Köprülü’nün Türk Ocaklılar’a İzmir Seyahati ve Temsil Edilen Manzum Tiyatrosu: Türk’ün Duası”, *Türk Kültürü*, Yıl 8, Sayı.: 92.

Uzman N. (2013). “İktidardan Muhalefete M. Fuad Köprülü’nün Siyasi Mücadelesi (1956-1966)”, Ankara: *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 7, Sayı 13.

Ulus Gazetesi, 4 Aralık 1945, s.1.

Vatan Gazetesi, No.: 344, 24 Mart 1940.

Yılmaz H. (2016). “Mehmed Fuad Köprülü’nün Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu İle İlgili Tezlerine İlişkin Yeni Bir Değerlendirme”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt: II, Sayı: 4.

World Journal of Human Sciences, 2020 - 2

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 2

ISSN: 2717-6665

ISSN: 2717-6665

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/insan>

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

MAKALE YAZIM KURALLARI

Yazım Dili ve Sayfa Yapısı:

- Yazım dili Türkçe, İngilizce ve Türk Dünyası kullanılan bütün dillerdir. Yazı karakteri olarak Times New Roman seçilmeli, sayfa yapısında tüm kenar boşlukları 2,5 cm olacak şekilde ayarlanmalıdır.
- MS Word dokümanı olarak ve 1,5 satır aralığında hazırlanmalıdır.

Metin Yapısı

Başlıklar metin içinde Makale Başlığı, Yazar Adı, Özetler, Anahtar Kelimeler, Giriş, konu başlıkları ve alt başlıkları, Sonuç şeklinde sıralanmalıdır.

- Makale başlığı (14 Punto/Koyu) sayfa ortalanarak yazılacaktır.
- Yazar adı, yazara ait kişisel bilgilere yer verilmeksizin makalenin başlığı altına sağa yaslı olarak yazılacaktır.
- Yazara ait kişisel bilgiler, yazarın unvanı, bağlı bulunduğu kurum, elektronik posta adresi, ilk sayfada sayfa altı dipnotu (*) olarak verilecektir (Birden fazla yazar varsa birinci yazar için bir, diğerleri için artan miktarda yıldız kullanınız).
- Metin, Times New Roman ve 12 punto; dipnotlar ise aynı fontla fakat 10 punto ile yazılmalıdır (Açıklamalar dışında dipnot kullanılmamalıdır. Metin atıfları, metnin içinde ve APA yazım sistemine uygun olarak, aşağıda belirtildiği gibi yazılmalıdır).
- Makaleler, Giriş, Alt Başlıklar ve Sonuç bölümlerinden oluşmalıdır.
- **Makalelerde sayfa sınırlaması bulunmamakla birlikte, sayfa sayısının makul ölçülerde olması beklenir.**

Kaynakça Yazım Kuralları:

Makale tam metinleri APA sistemine uygun olarak hazırlanmalıdır. Kullanılacak APA sistemi sürümü en genel hatlarıyla:

- * Yazarların soyadlarının alfabetik sıralaması esas alınır.
- * Önce yazarın soyadı yazılır ve virgül konur. Yazarların soy isimleri Baş harf büyük harflerle kalın puntolarla yazılır.
- * Yazarın isminin baş harfi (büyük harfle) yazılıp, nokta konur.
- * Parantez içinde eserin yayınlandığı tarih yazılır, parantez kapatılır ve nokta konur.
- * Eserin tam ismi yazılır ve nokta konur.
- * Eser kitap ise eserin ismi italikle yazılır. Çalışma makale ise derginin adı italikle yazılır.
- * Eserin yayınlandığı şehir yazılıp iki nokta üst üste konur.
- * Yayınevinin adı yazılır.

Bu açıklamaların ışığında farklı türden akademik eserleri içeren APA (5) sürümüne uygun olarak hazırlanmış ayrıntılı bir örnek kaynakça:

Örnek Kaynakça

1. **Arslan, D. A.** (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem ve teknikleri*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
2. **Arslan, D. A.** ve **Arslan, G.** (2017-a). *Kültür, sanat, edebiyat, sosyolojisi*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
3. **Arslan, D. A.** (2017-b). Samsun ve Orta Karadeniz bölgesinde göçün sosyolojik tahlili. VII. Uluslararası Canik Sempozyumu: “Geçmişten Günümüze Şehir Göç”, 16-18 Şubat, Samsun, Türkiye, 2017.
4. **Arslan, D.A.** (2012-a). Yerel seçim sonuçları temelinde Mersin’in siyasi yapısı. *International Journal of Human Sciences*, 9-2, 916-968.
5. **Arslan, D. A.** (2012-b). Geçmişten geleceğe Kağızman’ın siyasi yapısı: Yerel seçim sonuçları temelinde Kağızman’ın siyasi yapısının sosyolojik analizi. *Sosyoloji* içinde (587-606). Geçmişten Geleceğe Her Yönüyle Kağızman Sempozyumu Kars.

6. **Arslan, D.A.** (2012-c). Mersin Milletvekilleri'nin sosyolojik profilleri. *International Journal of Human Sciences*, 9-2, 587-622.
7. **Arslan, D. A.** (2011-a). *Who rules Turkey: Turkish power elite*. Berlin: LAP LAMBERT Academic Publishing.
8. **Arslan, D. A.** (2011-b). *Uygulamalı köy sosyolojisi: Kırsal yapı ve kalkınma dinamikleri ile 17 öncesi ve sonrası Ankara Kavaközü*. Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları.
9. **Arslan, D. A.** (2005). Educational bases of Turkish democracy: Educational backgrounds of Turkish elites. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi (Journal of Sociological Research)*, 8-1, 5–30.
10. **Arslan, D. A.** (2004-c). Türk medya elitleri: bir durum tespiti. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi (Journal of Sociological Research)*, 4-2, 135–164.
11. **Bozkurt, Ö.** (1972). *Ayrımsal sosyoloji ve toplumsal yapı*. Ankara: Sevinç Matbaası.
12. **Buğra, A.** (1995). *Türkiye 'de devlet ve işadamları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
13. **Bulmer, M.** (1994). *Sociological research methods*. London: Macmillan.
14. **Cüceloğlu, D.** (200). *İnsan ve davranışı*. Ankara: Remzi Kitabevi.
15. **Nirun, N.** (1991). *Sosyal dinamik bünye analizi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
16. **Ozankaya, Ö.** (1971). *Köyde toplumsal yapı ve siyasal kültür*. Ankara: Sevinç Matbaası.

World Journal of Human Sciences, 2020 - 2

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 2

ISSN: 2717-6665

NOTLAR

.....
.....
.....

